

UNIVERZITA V NOVOM SADE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
JAZYK A LITERATÚRA

SLOVENSKÁ A SRBSKÁ SOMATICKÁ FRAZEOLÓGIA

DIZERTAČNÁ PRÁCA

Školiteľka:
prof. Dr. Anna Makišová

Doktorandka:
Ma. Jasna Uhláriková

Nový Sad, január 2016

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Jasna Uhlarik
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. dr Ana Makišova, vanredni profesor za užu naučnu oblast slovakistika
Naslov rada: NR	Slovenská a srbská somatická frazeológia (Somatska frazeologija slovačkog i srpskog jezika)

Jezik publikacije: JP	slovački
Jezik izvoda: JI	srpski, engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2016.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	

Fizički opis rada: FO	Disertacija sadrži: Uvod, 9 poglavlja, Zaključak, 1 prilog, spisak referenci (broj referenci je 132), spisak jezičkih izvora, 89 tabela, 1 grafikon. Disertacija ima 216 stranica.
Naučna oblast: NO	Slovakistika
Naučna disciplina: ND	Lingvistika

Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Frazeologija, somatske lekseme, somatski frazemi, slovački jezik, srpski jezik
UDK	811.162.4'373.7:811.163.41'373.7
Čuva se: ČU	
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	<p>U ovom radu se bavimo opisom, poređenjem i kontrastiranjem somatske frazeologije u slovačkom i srpskom jeziku. Ciljevi ovog istraživanja su bili višestruki: ekscerpiranje i beleženje slovačke i srpske somatske frazeologije, formiranje frazeološkog fonda sa maksimalnim brojem slovačkih i srpskih somatskih frazema, kao i interdisciplinarna analiza ekscerpiranog frazeološkog uzorka koja obuhvata kvantitativnu, strukturno-komponencijalnu i semantičku analizu. U zavisnosti od analiziranog jezičkog problema u radu su bile primenjivane sledeće naučne metode: deskriptivna, kvalitativna, eksplanatorna i kontrastivna. Jezički frazeološki materijal od kojeg je bio formiran uzorak za analizu bio je ekscerpiran iz postojećih relevantnih rečnika slovačkog i srpskog jezika, prvenstveno frazeoloških. Istraživanje je obuhvatalo analizu književnih opštenarodnih oblika frazema. Analizirano je</p>

	više od 3500 somatskih frazema.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	9. 7. 2015. g.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: član: član:

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF PHYLOSOPHY

KEY WORD DOCUMENTATION

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	Doctoral thesis
Author: AU	Jasna Uhlarik
Mentor: MN	Prof. Dr. Ana Makišova, associate professor of slovakistics
Title: TI	Somatic Phraseology of Slovak and Serbian Language
Language of text: LT	Slovak

Language of abstract: LA	Serbian, English
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	
Publication place: PP	

Physical description: PD	The dissertation consist of: Introduction, 9 chapters, Conclusion, 1 attachment, Bibliography (132 references), list of language resources, 89 tables, 1 graph. A total of 216 pages.
Scientific field SF	Slovak Studies
Scientific discipline SD	Linguistics
Subject, Key words SKW	Phraseology, somatic lexemes, somatic idioms, Slovak language, Serbian language

UC	811.162.4'373.7:811.163.41'373.7
Holding data: HD	
Note: N	
Abstract: AB	<p>This study aims to describe, compare and contrast somatic phraseology in Slovak and Serbian languages. There are several aims to this research: excerption and documentation of Slovak and Serbian phraseology, forming phrasal fund with maximum number of Slovak and Serbian somatic idioms, as well as interdisciplinary analysis of the excerpted phrasal sample which contains quantitative, structurally-componential and semantic analysis. Depending on the type of the linguistic problem being analyzed, we used different scientific methods: descriptive, qualitative, explanatory and contrastive. Phrasal linguistic material used to form the sample for the analysis was excerpted from the actual relevant dictionaries, the phrasal ones on the first place. The research was aimed at the excerption and analysis of nationwide literaryforms of idioms. We have analyzed more than 3500 idioms.</p>

Accepted on Scientific Board on: AS	9 July 2015
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	president: member: member:

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že som dizertačnú prácu vypracovala samostatne, pod odborným vedením školiteľky a s použitím teoreticko-metodologických prameňov uvedených v poznámkach a v zozname bibliografických odkazov.

V Novom Sade, dňa 20. januára 2016 .....

podpis

Dizertačná práca *Slovenská a srbská somatická frazeológia* je parciálnym výsledkom a individuálnym výstupom z republikového projektu *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe* (číslo projektu: 178017), ktorý financuje Ministerstvo osvet, vedy a technologického rozvoja Republiky Srbsko.

OBSAH

0 ÚVOD-----	15
<i>Predmet, ciele a metódy výskumu a výskumná vzorka</i> -----	17
<i>Teoreticko-metodologické východiská</i> -----	18
<i>Štruktúra práce</i> -----	18
<i>Očakávané výsledky, ich vedecký prínos a uplatnenie</i> -----	20
1 VÝVIN FRAZEOLÓGIE V EURÓPSKEJ A DOMÁCEJ JAZYKOVEDE -----	21
<i>1.1 Prehľad vývinu slovenskej a srbskej frazeológie v európskom kontexte</i> --	21
<i>1.2 Prehľad komparatívnych a konfrontačných výskumov slovenskej a srbskej frazeológie</i> -----	25
1.2.1 Začiatky a vývin vojvodinskej slovakistiky-----	25
1.2.2 Frazeologické výskumy a práce vojvodinskej slovakistiky od roku 1976 po rok 2005 -----	27
1.2.3 Súčasný frazeologické výskumy vojvodinskej slovakistiky (frazeologické výskumy po roku 2005) -----	32
2 FRAZEOLÓGIA AKO OBRAZ SVETA – VYMEDZENIE FRAZEOLÓGIE-----	36
<i>2.1 Frazeológia ako osobitná jazykovedná disciplína: áno alebo nie?</i> -----	36
<i>2.2 V čom spočíva funkcia frazeológie a frazém? Prečo používame frazémy?</i> -----	41
3 O ZÁKLADNEJ JEDNOTKE FRAZEOLÓGIE – FRAZÉME-----	45
<i>3.1 Základná jednotka frazeológie – otázka voľby terminológie</i> -----	45
<i>3.2 Vlastnosti frazém a pokus o definíciu</i> -----	46

3.3 Slová ako komponenty frazém: funkčná zaťaženosť lexikálnych komponentov vo frazémach	51
3.4 Určovanie rozsahu a hraníc frazém	53
3.5 Variantné a invariantné podoby frazém	54
4 SOMATICKÉ LEXÉMY VO FRAZEOLÓGII	55
4.1 Somatizmy ako konštitutívne členy frazém	55
4.2 Ekvivalentnosť frazém	57
5 VÝBER VÝSKUMNEJ VZORKY A PRAMENE	62
6 ZAPISOVANIE FRAZÉM	70
7 KVANTITATÍVNY ROZSAH FRAZÉM A FRAZEOLOGICKÝ OBRAZ SVETA	74
7.1 Proces a fázy excerptovania a spracovania získanej výskumnej vzorky	74
7.2 Výsledky kvantitatívnej analýzy	103
8 FORMÁLNA STRÁNKA SLOVENSKÝCH A SRBSKÝCH SOMATICKÝCH FRAZÉM	108
8.1 Funkčná zaťaženosť somatických lexém v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii	108
8.2 Výskyt dvoch alebo viacerých somatických lexém v rámci jednej frazémy	112
8.3 Výskyt konštrukčných typov v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii	116
8.3.1 Somatické frazeotextémy	119
8.3.2 Somatické frazeolexémy	127
8.3.3 Minimálne frazémy	145

9 VÝZNAMOVÁ STRÁNKA SLOVENSKEJ A SRBSKEJ SOMATICKEJ FRAZEOLÓGIE-----	147
9.1 <i>Frazeologická motivácia</i> -----	149
9.1.1 Sémantická frazeologická motivácia založená na metafore-----	155
9.1.2 Sémantická frazeologická motivácia založená na metonymii -----	156
9.1.3 Sémantická frazeologická motivácia založená na synekdoche -----	159
9.1.4 Sémantická frazeologická motivácia založená na prirovnaní-----	160
9.1.5 Sémantická frazeologická motivácia založená na perifráze-----	163
9.1.6 Sémantická frazeologická motivácia založená na antitéze-----	164
9.2 <i>Sémantické mikroskupiny v somatickej frazeológii</i> -----	165
9.2.1 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou <i>oko</i> -----	167
9.2.2 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou <i>tvár</i> -----	170
9.2.3 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou <i>zub</i> -----	173
9.2.4 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou <i>srdce</i> -----	175
10 ZÁVER-----	181
11 PRÍLOHA-----	191
12 ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV-----	197
13 JAZYKOVÉ PRAMENE-----	209

0 ÚVOD

Táto dizertačná práca si kladie za cieľ komplexne opísať, porovnať a konfrontovať slovenskú a srbskú somatickú frazeológiu. Somatická frazeológia predstavuje tematický celok frazeológie, v ktorom sa prejavuje anatómia ľudského tela. V tomto zmysle D. Baláková (2011) poukazuje na antropocentrický charakter frazeológie, ktorý oprávňuje predpoklad, že „hyperaktívnou“ zložkou v štruktúre istého počtu frazém bude lexéma, ktorá označuje nejakú časť ľudského tela. Častý výskyt somatizmov vo frazeológii možno chápať ako jednu z univerzálií frazeológie prítomnú, možno slobodne povedať, v každom jazyku.

V rámci našich prvých výskumov v oblasti frazeológie, ktoré predchádzali výskumu somatických frazém, sme sa zaoberali metaforickou funkciou zámen vo frazémach, v ktorých sa zámená vyskytujú ako obligatórne členy lexikálneho zloženia frazém. Boli to dvierka, ktorými sme sa spontánne, ba možno povedať aj náhodou, dostali do sveta frazeológie ako pomerne mladej jazykovednej disciplíny. Už v týchto prvých prácach, v ktorých sme porovnávali slovenské a srbské frazémy so zámennou zložkou (Uhláriková – Makišová, 2014; Uhláriková, 2013a; Uhláriková, 2013b; Uhlárik, 2012), sme zistili, že frazeologický jazykový materiál nielen v slovenčine a srbsčine, ale aj v iných jazykoch, nie je rovnako, ani v rovnakej miere zaznamenaný a bázou mnohých realizovaných výskumov sú rozličné, často aj protirečivé teoretické východiská. Zatiaľ čo jedna skupina frazeológov svoju pozornosť venuje frazeologickej teórii (zaoberajú sa problematikou vzniku frazém, procesom frazeologizácie, definovaním najmenej frazeologickej jednotky a jej kategoriálnych vlastností, voľbou vhodnej frazeologickej terminológie a pod.), iná skupina postupuje analyticky vychádzajúc z konkrétneho frazeologického materiálu za cieľom odhaliť isté zákonitosti o frazémach

z hľadiska ich lexikálneho obsadenia, štruktúrnych alebo sémantických vlastností a pod.

Mienime, že aj slovenská, aj srbská lingvistika, majú za úlohu permanentne sledovať pohyby a vývoj súčasných európskych a globálnych prúdov vo vede o jazyku. V priebehu posledného desaťročia zaznamenávame významný posun a zvýšenie záujmu o frazeológiu. Ani slovenská, ani srbská lingvistika sa nemôžu pochváliť takým počtom frazeologických výskumov a výsledkov, aké boli realizované v niektorých iných jazykoch, napr. v ruštine, poľštine, češtine atď. Slovenská a srbská frazeológia vlastne len začínajú svoj skutočný rozvoj a úlohou súčasných frazeológov je, aby tento rozvoj držal krok s bádaniami v ostatných slovanských jazykoch. Kým sa slovenskí bádatelia doposiaľ viacej venovali teoretickým frazeologickým problémom a štruktúrnym vlastnostiam frazém, srbskí frazeológovia viacej pozornosti venovali ich zhromažďovaniu a sledovaniu ich sémantických kvalít. Treba povedať, že sa ani pracovníci vojvodinskej slovakistiky doposiaľ nevenovali frazeologickým otázkam s osobitným záujmom. Je to ale pochopiteľné vzhľadom na to, že ich prvoradou úlohou bolo, a vždy aj bude, skúmanie rozmanitých interferenčných javov na všetkých úrovniach jazyka, ktoré sa javia ako nevyhnutný dôsledok mnohostranného vplyvu srbského jazyka na slovenčinu ako materinský jazyk Slovákov vo Vojvodine a to nielen s cieľom jeho udržania, ale predovšetkým s cieľom udržať ho na primeranej úrovni. I keď existuje niekoľko vedeckých štúdií, ktoré sa zaoberali frazeológiu a boli publikované ešte v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, je zrejmé, že sa otázky z frazeológie vo vojvodinskej slovakistike neprejavovali ako naliehavé. Možno vcelku povedať, že rozvoj frazeológie ako jazykovednej disciplíny v rámci vojvodinskej slovakistiky skôr korešponduje s rozvojom srbskej frazeológie než slovenskej na Slovensku. Z toho dôvodu mienime, že je potreba za novými bádaniami v slovenskej a srbskej frazeológii reálna, ba nutná. Vzhľadom na to, že sa náš výskum realizuje vo Vojvodine, už počas

voľby témy a predmetu výskumu sme boli takého názoru, že je kontrastívny prístup k téme takmer nevyhnutný a že by sa náš výskum mal zameriavať na frazeológiu dvoch jazykov, ktoré nielenže sú geneticky príbuzné, ale zároveň sú v tomto špecifickom vojvodinskom prostredí aj v bezprostrednom kontakte. Tým spôsobom sa výsledky tohto výskumu budú môcť uplatniť a využívať obojsmerne.

Predmet, ciele a metódy výskumu a výskumná vzorka

Predmetom tohto výskumu bola slovenská a srbská somatická frazeológia. Ciele výskumu boli viacstranné: excerpovanie, zhromažďovanie a zapisovanie slovenskej a srbskej somatickej frazeológie, formovanie frazeologického fondu s maximálnym počtom slovenských a srbských somatických frazém, ako aj interdisciplinárna analýza excerpovanej frazeologickej vzorky, ktorá zahŕňa kvantitatívnu, štruktúrno-komponentovú a sémantickú analýzu. Počas výskumu boli (v závislosti od jazykového problému, ktorý sme v danej fáze výskumu riešili) striedavo uplatnené nasledujúce vedecké metódy: deskriptívna, kvalitatívna, explanačná a konfrontačná. Frazeologický jazykový materiál, z ktorého bola utvorená výskumná vzorka bol excerpovaný z existujúcich relevantných slovníkov, predovšetkým frazeologických. Výskum bol zameraný na excerpovanie a analýzu spisovných celonárodných slovenských a srbských frazém. Analyzovali sme viac ako 3500 frazém.

Teoreticko-metodologické východiská

Počas výskumu sme používali početné teoreticko-metodologické východiská. Ako väčšina slovenských frazeológov, vychádzali sme predovšetkým z teoretických základov, ktoré v slovenskej frazeológii položili J. Mlacek a F. Miko, ale aj E. Smiešková, P. Ďurčo a iní, na čie výsledky nadväzovali mnohí mladší bádatelia. Mimoriadny vedecký prínos do súčasnej slovenskej frazeológie majú výskumy a publikácie M. Ološtiaka, J. Glovňu, D. Balákovej atď., ktorých v našej práci, povedľa J. Mlacka, aj najčastejšie citujeme. V srbskej frazeologickej teórii sme si ako základnú východiskovú literatúru vzali vedecké príspevky, štúdie a monografie D. Mrševićovej-Radovićovej, V. Ružićovej, G. Štrbacovej, M. Šipku, M. Alanovića, D. Ajdačića a ďalších. Všetky teoreticko-metodologické a lexikografické pramene, ktoré sme v práci používali, citujeme alebo sú uvedené v poznámkach a v zozname bibliografických odkazov.

Štruktúra práce

I keď je zrejmé, že počet jazykovedcov, ktorí sa venujú frazeologickej problematike z rôznych hľadísk, od konca minulého storočia značne narastá, mienime, že sú frazeologické výskumy nielen zaujímavé, ale aj užitočné vzhľadom na to, že je frazeológia pomerne mladou jazykovednou disciplínou a že sú výsledky výskumov, ba aj v tých jazykoch, v ktorých ich bolo realizovaných pomerne veľa, často neúplné a nejednotné. Z toho dôvodu sme prvú časť práce venovali niektorým teoretickým otázkam, ktoré aj po niekoľkodesaťročných bádaniach zostávajú otvorené, akými sú, napr.:

chápanie frazeológie ako osobitnej jazykovednej disciplíny (áno alebo nie), definovanie najmenej frazeologickej jednotky a jej kategoriálnych vlastností, voľba adekvátnej frazeologickej terminológie, problém zapisovania frazém v lexikografickej literatúre, problematika chápania a definovania somatizmov a pod.

Časť prvej kapitoly sme venovali dôkladnému prehľadu konfrontačných lingvistických výskumov a publikovaných príspevkov, ktoré sa zaoberajú slovenskou a srbskou frazeológiou vôbec (od samých začiatkov doteraz). V prílohe na konci práce uvádzame úplný zoznam týchto vedeckých príspevkov.

Druhá časť práce obsahuje výsledky výskumu získané analýzou excerpovanej frazeologickej vzorky. Výsledky štruktúro-komponentovej analýzy sa vzťahujú na lexikálne obsadenie frazém a funkčnú zaťaženosť somatických lexém vo frazémach, zatiaľ čo sme sa na základe kvantitatívnej analýzy dostali k údajom o počte identických a čiastočne ekvivalentných somatických frazém v slovenčine a v srbčine, ako aj o počte frazém, ktoré nemajú svoj sémantický ekvivalent, ktorý vo svojom komponentovom zložení obsahuje somatickú lexému. Výsledky sémantickej analýzy sa vzťahujú na frazeologickú motiváciu v somatickej frazeológii, potom na jednotlivé spôsoby realizovania sémantickej transpozície (metafora, metonymia, perifráza atď.), ako aj na klasifikáciu frazém do sémantických mikroskupín (na príklade frazém s lexémou *oko*, *tvár*, *zub* a *srdce*).

Očakávané výsledky, ich vedecký prínos a uplatnenie

Tento výskum sme začínali s predpokladom, že značná časť slovenskej a srbskej frazeológie bude mať komponentovo, štruktúrne i sémanticky rovnaké alebo podobné frazémy a že isté odlišnosti vo frazeológii týchto dvoch jazykov budú vyplývať tak z charakteru, osobitostí a zákonitostí týchto jazykov, ako aj z obraznosti, ktorá na jednej strane vystupuje ako spoločná, ba celoslovanská, pokým na druhej strane môže byť príznačná iba pre jeden národ, kultúru, ba ja menšiu lokalitu a pod. Počet spoločných, čiže rovnakých vlastností v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii azda aj prevýšil naše prvotné očakávania.

Tento výskum získa skutočný význam a hodnotu až vtedy, ak sa stane, hoci aj malým, prínosom k rozširovaniu poznatkov v oblasti súčasnej slovenskej, resp. srbskej frazeologickej teórie a ak sa jeho výsledky ukážu ako užitočné aj z hľadiska pragmatického, predovšetkým v práci so študentmi s cieľom získať kvalitné prekladateľské kompetencie, ako aj v rámci vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka a opačne (v rámci vyučovania srbčiny ako cudzieho jazyka u nositeľov slovenčiny ako materinského jazyka), pokým by sémantická analýza frazém a ich klasifikácia do jednotlivých sémantických mikroskupín mohla byť základom na vypracovanie dvojjazyčného frazeologického slovníka. V konečnom dôsledku si naplnenie tohto predsavzatia kladieme za konečný cieľ, ku ktorému by mali smerovať naše doterajšie i budúce výskumy a táto dizertačná práca.

1 VÝVIN FRAZEOLÓGIE V EURÓPSKEJ A DOMÁCEJ JAZYKOVEDE

1.1 Prehľad vývinu slovenskej a srbskej frazeológie v európskom kontexte

Začiatky vývoja frazeológie patria do prvej polovice minulého storočia. Podľa J. Mlacka a iných súčasných lingvistov, prvým impulzom bola práca Ch. Ballyho *Traité de stylistique française* publikovaná v roku 1909, ktorou Ch. Bally podnietil k písaniu najmä sovietskych frazeológov. V tridsiatych a štyridsiatych rokoch zaznamenávame rozvoj frazeológie najmä v Sovietskom zväze a v krajinách východnej Európy. Z výskumov sovietskych frazeológov tohto obdobia boli najpodnetnejšie práce V. V. Vinogradova z rokov 1946 a 1947. Tieto roky sa považujú za prelomové, pokiaľ ide o ďalší rozvoj frazeológie nielen v krajinách východnej Európy, ale boli podnetom a smernicami aj v celoeurópskom kontexte v druhej polovici 20. storočia. Podľa chorvátskej lingvistky Ž. Finkovej-Arsovskej (2002), vývin sovietskej a vôbec európskej frazeológie sa naplno začal, keď bola uverejnená práca V. V. Vinogradova *O základných typoch frazeologických jednotiek v ruskom jazyku (Об основных типах фразеологических единиц в русском языке, 1947)*. V tomto období sa zo sovietskych lingvistov frazeologickej problematike venovali N. N. Amosov, V. L. Archangel'skij, I. I. Černyšev, A. M. Babkin, V. G. Gak, A. V. Kunin, B. A. Larin, N. M. Šanskij, O. M. Švarc, V. N. Telijová, V. P. Žukov a i. Sovietska frazeológia 50. – 70. rokov podnietila rozvoj tejto disciplíny aj v iných slovanských, ale aj v germánskych a v románskych jazykoch. V tomto období sa bádatelia venovali vymedzeniu frazeológie, identifikácii dištinktívnych vlastností frazém a ich klasifikácii a typológii, zaoberali sa frazeologickými univerzáliami, resp.

frazeológiou ako univerzálnym ľudským fenoménom. V západoeurópskych krajinách sa frazeológia začína etablovať v druhej polovici šesťdesiatych a v sedemdesiatych rokoch, najprv v nemeckej, potom anglickej, ako aj vo francúzskej lingvistike. Bádatelia, čie výskumy poznačili toto obdobie až po súčasnosť boli, resp. sú v nemeckej lingvistike U. Weinreich, I. V. Arnold, L. Lipka, vo francúzskej A. G. Nazaryan, neskôr od deväťdesiatych rokov sa v anglickej lingvistike etablovali W. Welte, A. P. Cowie, P. Howarth, R. Gläser, G. Knappe a mnohí ďalší. V súčasnosti mimoriadny význam v rozvoji frazeológie v celoeurópskom kontexte má frazeologická spoločnosť *Europhras (Europäische Gesellschaft für Phraseologie)* založená roku 1999 v Bielefelde so sídlom v Zürichu. Aktivity tejto spoločnosti týkajúce sa frazeologických výskumov, organizovanie vedeckých konferencií a publikácií a pod. nadviazala na bohatý sovietsky frazeologický základ. V krajinách východnej Európy na konci minulého storočia po súčasnosť vývin frazeológie poznačili ďalší jazykovedci: F. Čermák, W. Chlebda, A. M. Lewicki, A. Pjadzińska, A. Bogusławski, V. M. Mokijenko, L. I. Rojzenzon, L. Stěpanova, D. Dobrovoľskij, J. Mlcek a iní. V tomto období už v mnohých jazykoch zaznamenávame nielen kvantitatívne rozširovanie, čiže narastenie počtu výskumov a bádateľov, ale aj teoretické prehĺbovanie z hľadiska syntaktického, sémantického a komunikačno-pragmatického. V rámci frazeologických výskumov v tomto období začali pribúdať nové prístupy: etymologický, sociologický, psychologický, kognitívny, komparatívny a konfrontačný, dialektologický, zároveň sa frazeológia skúma v súvislosti kultúrou daného jazyka a spoločnosti, ako aj z hľadiska jej diskurzívneho uplatnenia.

Za začiatok slovenskej frazeológie sa považuje prvá polovica päťdesiatych rokov minulého storočia. Medzi prvými, ktorí písali štúdie zaoberajúce sa témami z oblasti slovenskej frazeológie boli V. Budovičová, F. Kočiš, V. Lapárová, J. Mihál, E. Smiešková a i. Prudký rozvoj frazeológie sa

začína v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Slovenskú frazeológiu v sedemdesiatych rokoch skúmali najmä J. Mlacek a F. Miko. Vedecká činnosť J. Mlaceka predstavuje teoretický a metodologický základ slovenskej frazeológie, ktorý určil smernice pre jej ďalší rozvoj a možno povedať, že na tento základ nadväzovali všetci ďalší slovenskí lingvisti zaoberajúci sa frazeológiou z rozličných aspektov: F. Buffa, M. Dobríková, P. Ďurčo, J. Glovňa, M. Jankovičová, M. Košková, E. Krošláková, J. Skladaná, D. Baláková, M. Ološtiak a ďalší. Za najdôležitejšie publikácie J. Mlaceka, ktoré boli oporným bodom všetkých ďalších slovenských frazeológov bola *Slovenská frazeológia* z roku 1984 a z novších *Tvary a tváre frazém v slovenčine* z roku 2007. Za rovnako dôležitú považujeme aj kapitolu *Frazeológia ako obrazná alternatíva vyjadrovania*, ktorú F. Miko venoval slovenskej frazeológii v publikácii *Aspekty literárneho textu* z roku 1989.

V sedemdesiatych rokoch sa objavujú prvé frazeologické výskumy aj na vtedajšom juhoslovanskom území, čiže v juhoslovanských jazykoch, v srbčine a v chorvátčine. Štúdie z oblasti frazeológie uverejňujú A. Menacová a J. Matešić, ktorí sa venovali predovšetkým chorvátskej frazeológii. Záujem o frazeológiu sa zintenzívňuje na konci osemdesiatych rokov a v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, keď na základoch srbochorvátskej frazeológie pokračuje osobitný vývoj chorvátskej a srbskej frazeológie. V roku 1987 srbská lingvistka D. Mrševićová-Radovićová uverejňuje monografiu *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (1987), ktorá sa stala mimoriadne dôležitou pre budúce výskumy v oblasti srbskej frazeológie. V roku 1989 vyšla monografia V. Petrovićovej (teraz Ružićová) *Novinska frazeologija*, ktorá už jasne signalizovala začiatok sústavnejšieho skúmania frazeológie v srbskom jazykovom kontexte. Aj napriek snahám jednotlivcov, frazeológia sa v srbskej lingvistike častejšie stáva predmetom záujmu až v poslednom desaťročí. „Фразеологија једног језика представља несумњиво занимљиво

и неисцрпно подручје за различита истраживања, али је код нас, нажалост, и она, као уосталом и неке друге језичке области, у великој мери запостављена и недовољно проучавана. Истина, има радова, па чак и понека монографија, који су посвећени овој проблематици, што је веома скромно с обзиром на богатство и разноликост фразеолошке грађе српског језика.“ (Петровић, 1998 : 103) Až po dvoch desaťročiach od publikovania monografií D. Mrševićovej-Radovićovej a V. Ružićovej registrujeme v srbskej lingvistike mená niektorých jazykovedcov, ktorí sa sústavne alebo výnimočne venovali frazeologickým otázkam: L. Razdobudková, G. Štrbacová, M. Šipka, J. Dražićová, D. Ajdačić, M. Alanović, R. Dragičevićová a ďalší. V poslednom období vyšli po srbsky aj ďalšie podnetné publikácie: *Фразеологија и национална култура* (2008) D. Mrševićovej-Radovićovej a *Поредбена српско-украјинска фразеологија* (2015) D. Ajdačića a L. Nepopovej Ajdačićovej. I keď viacerí lingvisti poukazovali na nízky počet frazeologických výskumov, bádateľov a publikácií v srbskej jazykovede, možno sa ale na druhej strane pochvalne zmieniť o doposiaľ existujúcej srbskej frazeografii. O slovenskej a srbskej frazeografii budeme hovoriť v piatej kapitole *Výber výskumnej vzorky a pramene* (str. 62).

1.2 Prehľad komparatívnych a konfrontačných výskumov slovenskej a srbskej frazeológie

1.2.1 Začiatky a vývin vojvodinskej slovakistiky¹

Podľa M. Dudka (1997) výskum jazykovedných prác z oblasti slovakistiky vo Vojvodine treba začínať od roku 1745, keď sa na území futockého panstva v Petrovci usadili prví Slováci, ktorí na toto územie prišli z južných stredoslovenských a slovenských dolnozemskej stolíc z územia dnešného Maďarska. Už v 18. a v 19. storočí na území dnešnej Vojvodiny žili a pôsobili viacerí osvietenci. Odhaduje sa, že bola v tomto období zverejnená iba časť ich prác o jazyku, pokiaľ značná časť výsledkov ich jazykovedných bádání zostala v rozličných archívoch.

Jeden z prvých moderných jazykovedcov 18. storočia bol Juraj Ribay (1754 – 1812), čie meno bolo, vďaka jeho lexikografickým a paleoslavenistickým prácam, známe aj v zahraničí. V 20. a 30. rokoch 19. storočia na vojvodinskom území pôsobil Michal Godra (1801 – 1874) pôsobiaci aj v období štúrovských kodifikačných snáh. Okrem jazykovedných prác významná bola aj jeho redakčná činnosť v *Zore*. Ďalší významní predstavitelia 19. storočia, ktorí svojou prácou prispievali a rozširovali výsledky jazykovedných bádání, boli prekladateľ a zostavovateľ slovníkov Ján Mičátek (1837 – 1905) a zostavovateľ prvého šlabikára Samuel Borovský (1783 – 1860). V poslednej fáze 19. storočia sa zostavovaniu jazykových príručiek zo slovenčiny a učebníc venoval Gustáv Maršall-Petrovský (1862 – 1916). Toto najstaršie obdobie začiatkov a rozvoja jazykovedy medzi slovenskými osvietencami na území dnešnej Vojvodiny prináša iba

---

¹ Pri písaní tejto kapitoly sme vychádzali z údajov zaznamenaných v knihe M. Dudka *Vývin slovakistiky* (1997).

individuálne a osamelé práce, nemožno ešte hovoriť o systematických a plánovitých výskumoch v oblasti jazykovedy.

O systematickom a organizovanom rozvoji jazykovedy nemožno dokonca hovoriť ani na začiatku 20. storočia, i keď sa v tomto období objavuje väčší počet bádateľov zaoberajúcich sa slovenským jazykom. Na začiatku 20. storočia a v medzivojnovom období pôsobia JUDr. Ján Petrikovich (1878 – 1948), ktorý sa zaoberal slovenskou právnickou terminológiou, Benjamin Kamenár (1875 – 1953), ktorý sa zaoberal dialektológiou a Ján Čajak (1863 – 1944) zaoberajúci sa pravopisom. Významný vplyv na ďalší rozvoj jazykovedy malo založenie časopisu *Náš život* (1933 – 1840, 1946 – 1947), v ktorom svoje práce uverejňujú Ladislav Zgúth (o cudzojazyčných vplyvoch v slovenčine), Vladimír Hurban Vladimírov (o cudzích výrazoch v slovenčine), Juraj Spevák (o nárečových špecifikách a potrebe nárečových výskumov), Karol Lilge (o staropazovskom nárečí) atď.

Organizované a plánovité výskumy a vôbec rozvoj slovakistiky sa začína po druhej svetovej vojne, po založení vysokoškolských inštitúcií, kde sa študovala slovenčina (1961), ako aj po založení *Spolku vojvodinských slovakistov* (1969). Od tohto obdobia vo vojvodinskom prostredí pôsobí značný počet jazykovedcov: M. Filip, D. Dudok, M. Týr, M. Myjavcová, S. Boldocký, M. Dudok, K. Damianová, A. Marićová, neskoršie na konci 20. storočia A. Makišová a mnohí z nich pôsobia ešte aj v súčasnosti. Okrem vysokoškolských pracovníkov jazykovedné práce uverejňovali aj jazykovi redaktori, učitelia a pod. ako boli, napr. Z. Medved'ová-Koruniaková, Z. Miháliková-Týrová, V. Nechvátal a iní. Do rozpráv o jazyku sa neraz zapájali aj literárni a kultúrni pracovníci, napr: J. Kmeť, J. Tušiak, J. Labáth, P. Bohuš, J. Valihora a i.

Po roku 2000 sa slovakistikou sústavne zaoberajú pracovníci Slovakistického ústavu a v súčasnosti Oddelenia slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade: M. Týr, M. Dudok, A. Marićová, A. Makišová, Z. Týrová a J. Uhláriková, tiež sú v tomto období ešte stále aktívni aj dôchodcovia D. Dudok a M. Myjavcová. Na belehradskej univerzite začína pôsobiť S. Paunovićová-Rodićová.

Od roku 2006 dôležitú úlohu vo vývine súčasnej slovakistiky vo Vojvodine má *Slovakistický zborník*, ktorý vydáva *Slovakistická vojvodinská spoločnosť* (predtým *Spolok vojvodinských slovakistov*), ako aj mesačník pre literatúru a kultúru *Nový život*, ktorý je vlastne pokračovateľom *Nášho života* a vychádza od roku 1949 až po súčasnosť. Od medzivojnového obdobia po súčasnosť sa slovakistika vo Vojvodine rozvíjala v podmienkach enklávového typu, ale neustále udržiavala kontakty s materskou krajinou. Vojvodinskí jazykovedci v súčasnosti uverejňujú svoje práce v mnohých domácich a zahraničných časopisoch a zborníkoch a výsledky svojich vedeckých výskumov prezentujú verejnosti na početných domácich a medzinárodných konferenciách a, samozrejme, na Slovensku. Dejiny slovenskej jazykovedy v bývalej juhoslovanskej a dnešnej srbskej Vojvodine, ako hovorí M. Dudok (1997) sú súčasťou kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine, ale aj širších kultúrnych kontextov.

1.2.2 Frazeologické výskumy a práce vojvodinskej slovakistiky od roku 1976 po rok 2005

Od samotných začiatkov vývinu jazykovedy a najmä v súčasnosti sa vojvodinskí slovakisti venujú početným výskumom. Ide o systematické výskumy slovenčiny vo všetkých jazykových rovinách, v

ktorých uplaňujú tak analytický, ako aj fundovaný prístup. Veľký dôraz bol vždy na dialektológii a výskume nárečí, ktoré používajú obyvatelia žijúci vo vojvodinských osadách so slovenským obyvateľstvom. Na druhej strane sa realizuje veľký počet výskumov, ktoré sa sústreďujú na rôznorodé interferenčné javy, vzhľadom na to, že je vplyv väčšinového srbského jazyka na menšinový slovenský jazyk nezastaviteľný. V tomto kontexte vznikajú aj mnohé sociolingvistické práce, ktoré sa zaoberajú otázkou bilingvizmu, ale aj iné.

Frezeologické výskumy medzi vojvodinskými slovakistami od začiatkov vývinu tunajšej jazykovedy, ale najmä počas minulého storočia, neboli, podobne ako v srbskej lingvistike, také intenzívne ako na Slovensku. Zverejnené boli iba ojedinelé práce, ale nemožno hovoriť o žiadnom systematickom skúmaní frazeológie na tomto území. Naším predpokladom je, že dôvodom na pomerne skromný počet frazeologických výskumov je práve to, že sa potreba po konfrontácii slovenského a srbského jazyka s dôrazom na interferenčné javy² vždy javila ako náležitejšia z hľadiska potreby starostlivosti a ochrany materinskej reči Slovákov vo Vojvodine. Okrem ojedinelých frazeologických prác, jednotliví autori, prvorado sa zaoberajúci inými jazykovými otázkami, sa občas stručne zmienili aj o istých javoch týkajúcich sa slovenskej, resp. slovenskej a srbskej frazeológie. Tak vo svojich jazykovedných prácach niektoré frazeologické javy neraz parciálne zachytila hlavne M. Myjavcová. Je možné, že bola frazeológia podobne zachytená aj v niektorých prácach zo starších rokov, ale vzhľadom na to, že tie práce mohli vzniknúť aj v období, keď frazeológia ešte nebola konštituovaná ako jazykovedná disciplína, autori by vtedy ešte nemohli používať adekvátnu frazeologickú terminológiu a jednotlivé jazykové javy identifikovať z hľadiska frazeológie ako jazykovednej disciplíny.

---

²Okrem teoretických prác, vychádza aj množstvo praktických jazykových príručiek.

Prvú frazeologickú prácu vojvodinskej slovakistiky *Problematika konfrontačného vyskumu srbochorvátskej a slovenskej frazeológie* napísala a v *Novom živote* publikovala M. Myjavcová v roku 1976. V tejto práci sa M. Myjavcová zaoberá niekoľkými otázkami. Po prvé si z pragmalingvistického hľadiska všima interferenčné javy vo frazeológii vojvodinských Slovákov bilingvistov, ďalej rieši náležité otázky zostavovania dvojjazyčného frazeologického slovníka, tiež sa zmieňuje o ekvivalentnosti vo frazeológii a podáva aj návrh klasifikácie frazeologických ekvivalentov so zreteľom na interferenčné javy. Neskôr v roku 1979 v *Zborníku spolku vojvodinských slovakistov I* M. Myjavcová publikuje prácu *Sloveso byť v slovenčine a srbochorvátčine a vplyv srbochorvátčiny na používanie tohto slovesa v reči Slovákov vo Vojvodine*, v ktorej si síce okrajovo, ale predsa všima aj frazémy so slovesom *byť* v slovenčine a srbčine. Neskôr publikuje aj celú štúdiu venovanú tejto problematike.

Ďalšie frazeologické práce vychádzajú koncom 80. a počas 90. rokov minulého storočia. Od prvej práce M. Myjavcovej po rok 2005 vojvodinskí slovakisti uverejnili okolo 15 jazykovedných prác, ktoré sa zaoberajú slovenskou, resp. slovenskou a srbskou frazeológiou. Tieto práce sú rôzneho charakteru a mohli by sme ich podľa spracovaných tém a uplatnených jazykovedných metód klasifikovať do niekoľkých skupín:

- 1) konfrontačné frazeologické práce zaoberajúce sa porovnávaním celonárodnej spisovnej slovenskej a srbskej frazeológie,
- 2) práce zaoberajúce sa srbsko-slovenskou interferenciou vo frazeológii vojvodinských Slovákov,
- 3) práce o nárečovej frazeológii vojvodinského prostredia so zreteľom na celonárodnú frazeológiu a spisovný slovenský jazyk,
- 4) teoretické práce zaoberajúce sa všeobecným prehľadom a celonárodnou slovenskou frazeológiou,

- 5) frazeologické zbierky a
- 6) recenzie.

Okrem hore uvedenej práce M. Myjavcovej *Problematika konfrontačného vyskumu srbochorvátskej a slovenskej frazeológie* (1976), ktorá je konfrontačného zamerania, autorka v roku 1995 publikuje prácu *Frazeologizmy so slovesom byť v slovenskom a srbskom jazyku*, v ktorej rozpracovala javy okrajovo zachytené v práci *Sloveso byť v slovenčine a srbochorvátčine a vplyv srbochorvátčiny na používanie tohto slovesa v reči Slovákov vo Vojvodine* z roku 1979. Všetky uvedené práce neskôr vychádzajú v jej monografii *Slovenčina v jazykovej enkláve* (2002), ktorá predstavuje zbierku jej jazykovedných štúdií. Kontrastívneho zamerania je aj práca J. Mlacka *K motivácii srbochorvátskych a slovenských frazém* publikovaná v Nemecku v zborníku *Studia Phraseologica et alia* v roku 1992.

O javoch srbsko-slovenskej interferencie vo frazeológii vojvodinských Slovákov píše J. Mlacek v práci *Slučajevi srpskohrvatsko-slovačke interferencije u frazeologiji vojvođanskih Slovaka* (1991). V tejto práci uvádza rozličné spôsoby prieniku srbských jazykových prvkov do slovenskej hlavne nárečovej frazeológie vojvodinských Slovákov ako sú lexikálne prvky až po interferenciu na úrovni frazeologického obrazu sveta. V *Zápisníku slovenského jazykovedca* (1991, č. 10) sú zverejnené tézy z prednášky J. Mlacka konanej 21. 10. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre tiež na tému interferencie vo frazeológii vojvodinských Slovákov. J. Mlacek skúmal hlavne nárečovú frazeológiu Starej Pazovy na základe zbierky M. Filipa.

Niektoré javy srbsko-slovenskej interferencie vo frazeológii vojvodinských Slovákov miestami spracovala M. Myjavcová v knihách *Jazykové poznámky* (1966) a *Slovenská jazyková čítanka* (2009).

Nárečovou frazeológiou sa v tomto období čiastočne zaoberal J. Mlacek. Ako sme už uviedli, analyzoval nárečovú frazeológiu Starej Pazovy so zreteľom na celonárodnú slovenskú frazeológiu a spisovný slovenský jazyk. Výskumnou vzorkou mu bola zbierka frazém Starej Pazovy, ktorú zostavil M. Filip. J. Mlacek uverejnil dve práce o straopazovskej frazeológii: *Z charakteristiky nárečovej frazeológie Starej Pazovy (na základe zbierky Michala Filipa)* (1988) a *Idiomatické výrazy s tautologickými prvkami (Na okraj jedného typu staropazovských nárečových frazém)* (1997), ako aj prácu *Frazeológia v próze G. Maršalla-Petrovského* (1989), v ktorej sa tiež dotkol aj niektorých nárečových javov typických pre vojvodinské prostredie. Nárečovou frazeológiou sa neskôr zaoberala aj Z. Týrová.

Zbierka nárečovej staropazovskej frazeológie M. Filipa *Porekadlá, príslovia, úslovia, nadávky a vyhrážky zo Starej Pazovy* bola publikovaná v *Zborníku Spolku vojvodinských slovakistov 10* v roku 1988. Ďalšie dve zbierky obsahujú nárečovú frazeológiu osady Pivnica. Prvú zostavil P. Žihlavský približne v polovici 20. storočia a publikovaná bola až roku 2004 v *Novom živote*. Podobnú zbierku v rámci svojej magisterskej práce *Používanie frazeologizmov u Slovákov v Pivnici* (2010) zostavila Z. Týrová.

Niektoré recenzie o nových publikáciach z tohto obdobia svedčia o tom, že slovakisti vo Vojvodine, i keď sa sústavne nezaoberali frazeológiou, predsa sledovali, aké sa výskumy v tejto oblasti realizujú tak v srbskej, ako aj v slovenskej jazykovede. Tak J. Mlacek³ slovenskej jazykovednej verejnosti priblížil monografiu Vladislavy Petrovičovej (teraz Ružičovej) *Novinska frazeologija* (1989). Recenzia tejto publikácie pod názvom *Podnetná frazeologická práca* vyšla na Slovensku v časopise *Otázky žurnalistiky* (1991, č. 34). M. Myjavcová v roku 1998 v časopise *Nový život*

---

³ J. Mlacek sa výskumom slovenskej vojvodinskej frazeológie, resp. aj srbskej, zaoberal počas svojho pobytu v Srbsku, kde v rokoch 1987 až 1990 pôsobil ako lektor v Slovakistickom ústave Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade.

(č. 5 – 6) píše o novom slovníku *Frazeologický slovník: člověk a příroda vo farzeológii* (1996), ktorého autorkami sú K. Habovštiaková a E. Krošláková.

V roku 2004 v monografii *Slovenčina v praxi* autor M. Týr venuje jednu kapitolu aj frazeológii (*Frazeológia a bilingvizmus*), v ktorej hovorí o niektorých typických javoch vo frazeológii vojvodinských Slovákov ako sú interferencia (prenikanie srbských lexém do slovenských frazém a kalkovanie), podáva stručný prehľad srbských a slovenských frazeologických slovníkov, ako aj prehľad podnetných slovenských štúdií a učebníc, ktoré napísali, resp. zostavili jazykovedci zo Slovenska a Vojvodiny.

V *Slovakistickom zborníku 2* (2007) vyšla ešte jedna práca J. Mlacka (*Frazeológia a jej intertextové súvislosti*), v ktorej rozoberá problematiku textotvorných potencií frazém celonárodnej slovenskej frazeológie.

1.2.3 Súčasnú frazeologické výskumy vojvodinskej slovakistiky (frazeologické výskumy po roku 2005)

Po roku 2005 možno už vo vojvodinskej slovakistike sledovať hlbšie a sústavné výskumy v oblasti frazeológie. V najnovšom období sa frazeológii venujú mladšie slovakistky S. Paunovićová-Rodićová a J. Uhláriková, čo neprekvapuje vzhľadom na to, že sa spektrum otázok týkajúcich sa početných doposiaľ nepreskúmaných oblastí frazeológie v poslednom období rozširuje a stáva naliehavejším aj v samotnom celosrbskom kontexte. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia (pred rokom 2005), vidieť, že takmer všetky práce, ktoré vychádzajú v súčasnosti sú konfrontačného charakteru.

V období po roku 2005 sa nárečovou frazeológiou vojvodinského slovenského prostredia zaoberala iba Z. Týrová v rámci svojich magisterských štúdií. Okrem už spomenutej magisterskej práce, Z. Týrová publikuje tri vedecké príspevky. V príspevku *Frazémy s vulgarizmami v reči Pivničanov (Slovakistický zborník 2, 2007)* analyzuje frazémy nárečovej frazeológie osady Pivnica, ktoré ako konštitutívnu a motivačnú zložku obsahujú vulgarizmus. V ďalších dvoch prácach *Používanie frazeologizmov v bilingválnom prostredí (Na príklade vojvodinských Slovákov) (Slovakistický zborník 5, 2009)* a *Frazeológia v bilingválnom prostredí (Na príklade vojvodinských Slovákov) (Polyslav 14, 2011)* opisuje prienik srbských jazykových prvkov do nárečovej frazeológie Slovákov vo Vojvodine na príklade staropazovskej a pivnickej nárečovej frazeológie, ktoré zároveň aj porovnávala.

V niekoľkých posledných rokoch sa konfrontačnej kognitívnej analýze slovenskej a srbskej frazeológie sústavne začala venovať S. Paunovićová-Rodićová v rámci svojich doktorandských štúdií. Svojimi prácami nielenže rozširuje počet konfrontačných príspevkov o slovenskej a srbskej frazeológii napísaných po srbsky, ale zároveň uplatnením kognitívnej analýzy prináša nový prístup k výskumu frazeológie a to nielen v rámci slovenskej vojvodinskej jazykovedy, ale možno povedať, že aj v rámci frazeologických výskumov na Slovensku. Táto skutočnosť neprekvapuje, vzhľadom na to, že sa slovenská frazeológia ako jazykovedná disciplína doposiaľ viac sústreďovala na rozširovanie teoretických poznatkov v oblasti frazeológie a analýze štruktúrnych vlastností frazém, zatiaľ čo v srbskej jazykovede síce existuje viacero príspevkov venovaných štruktúrnej stránke frazém, ale značnú pozornosť srbskí frazeológovia venujú aj sémantickým analýzám frazém a to hlavne uplatnením kognitívneho prístupu. S. Paunovićová-Rodićová publikovala niekoľko prác: *Концепт жене змаја у српском и драčиче у словачком савременом језику (Naučni sastanak Slavista*

u *Vukove dane 43/1: Inovacioni procesi u srpskom književnom jeziku - uticaji drugih jezika i kultura*, 2014), *Стереотип песме и стереотип игре у словачкој и српској фразеологији и паремиологији (Hudobné motívy vo frazeológii (Frazeologické štúdie VI)*, 2014), *Простор и време жене у словачкој и српској фразеологији и паремиологији (Prostor in čas v frazeologiji*, 2015) а *Проблем рода у фразеолошким речницима и паремиолошким збиркама словачког и српског језика (Славистика XIX*, 2015).

V súčasnosti sa frazeologickým výskumom venuje aj J. Uhláriková, ktorá sa zaoberala otázkou výskytu a používania zámen v slovenskej a srbskej frazeológii (*Заменице у фраземима у словачком и српском језику (Славистика XVI*, 2012); *Zvratné zámená v slovenských frazémach (Polyslav 16*, 2013); *Aktualizácia frazém v texte pomocou zámen (Slavistika XVII*, 2013); *Delimitatíva a adverzatíva v slovenských a srbských frazémach (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2*, 2014)). J. Uhláriková sa ďalej v rámci doktorandských štúdií venovala slovenskej a srbskej somatickej frazeológii a publikovala ďalších šesť príspevkov v rokoch 2014 až 2016, v ktorých sa zaoberá frazeologickou motiváciou v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii, no hlavne štruktúrno-sémantickej analýze slovenských a srbských frazém, ktoré obsahujú somatickú lexému. Tieto práce boli publikované v zborníkoch *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi* (2012), *Varia XXII* (2014), *Polyslav 18* (2015), *Slavistika XIX* (2015), *Polyslav 19* (2016).

O somatickej frazeológii posledne písala aj A. Makišová, ktorá analyzovala výskyt lexémy *ústa* vo frazeologických jednotkách a svoj príspevok prezentovala na *Druhom bosniansko-hercegovinskom slavistickom kongrese* (28. – 30. 05. 2015).

Jedným z posledných prínosov do slovenskej frazeológie, ale aj širšie, je aj zborník prác *Hudobné motívy vo frazeológii (Frazeologické štúdie VI)* (2014), v ktorom ďalšie príspevky o slovenskej a srbskej frazeológii uverejňujú V. Đorđevićova (*Frazeologizmi s komponentom zvono, bubanj i gajde u frazeologiji srpskog jezika i njihovi ekvivalenti u slovačkom jeziku*), M. Dudok (*Intertextovost' a hybridizacija vo frazémach s hudobným motívom v slovenčine, chorvátčine a srbčine*) a v tomto zborníku bola publikovaná aj spomenutá práca S. Paunovićovej-Rodićovej (*Стереотип песме и стереотип игре у словачкој и српској фразеологији и паремологији*).

Nahľadnutím do tohto „inventára“ frazeologických jazykovedných príspevkov, ktoré sú výsledkom diela vojvodinských slovakistov zistujeme, že bol len za posledných päť rokov publikovaný väčší počet prác (zo dvadsaťpäť) než v predchádzajúcom tridsaťročnom období. Je to azda zrejším ukazovateľom, že si frazeológia konečne našla svoje miesto aj vo vojvodinskej jazykovede a že bude jej budúci vývin tak na novosadskej, ako aj na belehradskej katedre držať krok s modernými európskymi tendenciami v tejto oblasti.

Súpis všetkých kontrastívnych prác o slovenskej a srbskej frazeológii podávame v prílohe č. 1 (str. 191).

2 FRAZEOLÓGIA AKO OBRAZ SVETA – VYMEDZENIE FRAZEOLÓGIE

2.1 Frazeológia ako osobitná jazykovedná disciplína: áno alebo nie?

Vo vedeckých štúdiách a príspevkoch súčasných frazeológov ešte žije názor, že je frazeológia pomerne mladá disciplína a že ju aj napriek pokročilému štádiu výskumov v tejto oblasti, stále charakterizuje nejednotnosť tak v spracovaní frazeologického materiálu, ako aj v chápaní jej teoretických a praktických problémov, vrátane frazeografie. Dnes možno povedať, že sa počet frazeologických výskumov v posledných, teraz už možno povedať, troch desaťročiach značne rozrástol. Stretáme sa s realitou, že táto vedná disciplína zaujala pozornosť a záujem mnohých lingvistov, avšak vzhľadom na jej špecifickosť, ani dnes nie je dostatočne a jednoznačne teoreticko-metodologicky vymedzená. Zaznamenávame istú absenciu aj v oblasti frazeografie (slovníkové zachytenie a spracovanie frazém). Takýto stav prítomný je aj v jazykovedách s dlhšou tradíciou v oblasti skúmania frazeológie než je slovenská alebo srbská, napr. píše o tom aj V. M. Mokijenko práve o frazeológii, ktorá položila základy súčasným frazeologickým bádaniam v slovanskom jazykovom rámci: „Несмотря на признаваемый европейскими фразеологами приоритет славистов и русистов во многих областях фразеологии, и здесь ситуация не намного лучше.“ (2010 : 105) Fakt, že aj napriek intenzívnym bádaniam súčasných frazeológov, sú výsledky v rámci tejto oblasti v jednotlivých jazykoch kompaktnejšie, v iných zasa menej kompaktné, ukázalo v rámci tohto výskumu študovanie doposiaľ existujúcej teoreticko-metodologickej literatúry v oblasti frazeológie. F. Miko uvádza, že frazeológia ako osobitná oblasť

jazyka nemá v ňom nejaké význačnejšie systémové zaradenie a v systéme jazykových plánov sa ocitá na jeho periférii (1898 : 97). V tomto prameni všetky jej ďalšie problémy pri pokuse o jej vymedzenie a definovanie. Mikovo zistenie možno rozšíriť názorom F. Čermáka (2007 : 24), že sa frazeológia vyskytuje všade tam v jazyku, vo všetkých jazykových disciplínach, kde ide o kombináciu jednotiek podmienenú významom, ale je spätá aj s inými nejazykovými disciplínami. Tak frazeológia súvisí s morfológiou, syntaxou, fonológiou, štylistikou, rétorikou, dialektológiou, semiotikou, medzijazykovými komparatívnymi a kontrastívnymi bádaniami, ktoré sa vzťahujú na porovnávanie jazykov alebo na učenie sa cudzieho jazyka a i., zároveň frazeológia čerpá alebo dáva zo svojho korpusu aj takým disciplinám ako sú história, antropológia, literatúra, hudba, výtvarníctvo, psychológia, logika, šport, ľudové skúsenosti a múdrosti a iné.

Jeden z najzávažnejších problémov, ktorý riešili mnohí lingvisti v začiatkovej fáze vývoju frazeológie, bola otázka, či frazeológiu možno vymedziť ako osobitnú jazykovú disciplínu alebo nie. Podľa nášho najpoprednejšieho odborníka v oblasti frazeológie J. Mlacka, frazeológia nie je osobitná jazyková rovina, ako napr. uvádzal A. V. Kunin, ale je špecifickou jazykovednou disciplínou, ktorá súvisí so všetkými jazykovými disciplínami, no v najväčšej miere s lexikológiou, syntaxou a štylistikou. J. Mlacek ďalej súhlasí s teóriou V. V. Vinogradova o primárnosti sémantiky frazém pred ich štylistickou a syntaktickou stránkou a v konečnom dôsledku frazeológiu chápe ako nadstavbu nad lexikou a lexikológiou (1984 : 18). Konečnú odpoveď na túto otázku možno ešte doplniť názorom F. Čermáka: „Není to zvláštní jazyková rovina, jak se dříve mělo za to, je to ale oblast ustálených anomálních kombinací (syntagmatických a paradigmatických) forem vždy nižšího řádu, které jsou komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací všeho druhu a na všech relevantních rovinách; rezultující frazém,

uložený v systéme, je pak členem vyššieho rádu, než jsou jeho komponenty.“
(2007 : 25)

Rozsah frazeológie ako náuky o viacslavných lexikálnych jednotkách sa nevymedzuje jednotne. V širšom chápaní sa do nej zaraďuje aj skúmanie priamych pomenovaní (združené pomenovania) aj nepriamych (frazeologické jednotky), v užšom chápaní sa do nej zaraďujú iba frazeologizované spojenia vyznačujúce sa ustálenosťou, štylistickou príznakovosťou, ktoré sú príznačné pre hovorový, publicistický a umelecký štýl. Frazeológia „oživuje jazyk“ (J. Mlacek, 1984) a textu poskytuje istú „šťavnatosť“ (F. Miko, 1989) na základe niektorých vlastností jej základných jednotiek – frazém. Tieto vlastnosti – alternatíva vyjadrovania, obraznosť a expresívnosť, či anomálnosť – predstavovali oporné body jednotlivých jazykovedcov pri pokuse definovať frazeológiu ako jazykovú náuku, jazykovú disciplínu, či poddisciplínu, ako aj jej základnú jednotku – frazému. Existujú rozličné vymedzenia frazeológie:

„Frazeológia predstavuje alternatívu vyjadrovania, ide pritom nie len o alternatívu vyjadrovania (íkonickosti), ale o alternatívu čohosi vyššieho vo verbálnej komunikácii, čohosi čo práve nebolo teoreticky dost' zreteľné.“ (Miko, 1989 : 98)

„[...] pravidla sémantická a pak gramatická (v tomto sledu) nikdy naplatí úplně, popř. neplatí vůbec, že u nich vždy jde o nějakou formu anomálie [...] navazují tam, kde pravidelný jazyk končí [...]“ (Čermák, 2007 : 8)

Podľa F. Čermáka je frazeológia príkladom entropie jazyka, ktorá vyplýva z jej nepravidelnosti, neprediktability a anomálnosti ako jej determinujúcej vlastnosti. Aj napriek tomu F. Čermák uvádza:

„[...] nejde jen o pouhou sbírku nepravidelností a kuroizit kdesi na periferii jazyka a zájmu, že jde naopak o specifickou a málo studovanou oblast jazyka, kde s běžnými prostředky a postupy nevystačíme a která se nabízí i k aktivnímu studiu v různých aplikacích v řadě komunikativních činností a oblastí, např. pedagogické ve škole nebo rétorické, resp. textové při výstavbě projevů různého typu.“
(2007 : 24)

J. Mlacek v monografii *Slovenská frazeológia* (1984) vymedzuje tri možnosti chápania frazeológie⁴, ale ju definuje na základe jej vzťahu k jednotlivým rovinám jazyka. Podľa J. Mlacka

„Frazeológia je druhotná, odvodená oblasť jazyka, nadväzujúca v prvom rade na lexiku, zriedkavejšie na syntax. Ako jazykovedná disciplína je frazeológia relatívne samostatnou zložkou lexikológie.“
(str. 19),

zatiaľ čo frazému definuje ako „ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“.
(tamže, 46)

V srbských, resp. chorvátskych prácach z oblasti frazeológie si všimame, že sa títo jazykovedci vo väčšej miere zaoberali definovaním a charakterizovaním frazémy ako základnej jednotky frazeológie, než sa venovali vymedzeniu frazeológie a jej zaradeniu do radu jazykových rovín. Frazeológia sa chápe a samotný termín *frazeológia* sa používa v prvom rade ako pomenovanie celkového súboru frazém národného jazyka. Takéto

---

⁴Frazeológia ako: a) náuka o frazeologických jednotkách, frazémach, b) fond frazém jedného jazyka a c) spôsob vyjadrovania istého, najmä známejšieho jednotlivca alebo v istom vednom, resp. pracovnom odvetví.

chápanie frazeológie sledujeme v štúdiách A. Menacovej, J. Matešića, V. Ružićovej, D. Mrševićovej-Radovićovej, Ž. Finkovej-Arsovskej. Tak V. Ružićová uvádza, že termín *frazeológia* používa ako „синоним за фразеологизме или језичке јединице које чине фразеолошки фонд једног језика“ (1989 : 5). Aj v názoroch A. Menacovej a Ž. Finkovej-Arsovskej zaznamenávame totožnosť s názormi slovenských jazykovedcov:

„Rječ frazeologija upotrebljavat ćemo u ovom članku u dva značenja: prvo je upravo gore spomenuto, tj. 'sveukupnost frazeoloških sredstava jedne jezičke zajednice'; drugo je značenje 'nauka koja proučava frazeološka sredstva'.“ (Menac, 1978 : 219)

„Frazeologija, prvenstveno lingvistička ali i kulturološki mnogoslojna disciplina, može se promatrati iz raznih kutova. Termin *frazeologija* (grč. *phrasis* 'izraz' + *lógos* 'rječ, govor') ima dva značenja. Prvo se odnosi na lingvističku disciplinu, na znanost o ustaljenim izrazima čvrste strukture, koji se mogu izučavati u okviru jednoga ili više jezika odnosno samo na teoretskom planu. Drugo predstavlja ukupnost frazema raspoređenih prema različitim kriterijima [...]“ (Fink-Arsovski, 2002 : 5)

Ž. Finková-Arsovská (2002 : 6) ďalej hovorí, že je frazeológia jedna z najmladších jazykovedných disciplín a že sa začala vyčleňovať z lexikológie po roku 1974, keď bola publikovaná práca V. V. Vinogradova *Základné typy frazeologických jednotiek v ruskom jazyku*.

Termín *frazeológia* dnes v slovenčine a srbčine používame v dvoch významoch a takto ju budeme chápať aj v našej práci. Frazeológia je :

- a) *súbor frazém národného jazyka (používa sa aj termín frazeologický fond),*
- b) *jazykovedná disciplína, ktorá skúma tento súbor (frazeológiu budeme pokladať za lexikologickú poddisciplínu).* (Ološtiak – Ivanová, 2013 : 148).

2.2 V čom spočíva funkcia frazeológie a frazém? Prečo používame frazémy?

V predchádzajúcej podkapitole sme uviedli niekoľko vymedzení frazeológie ako náuky o frazémach. Z uvedených definícií je zreteľné rozličné chápanie frazeológie, ktoré najčastejšie závisí od toho, ktorá z charakteristík, resp. funkcií jej základných jednotiek, teda frazém, sa považuje za dominantnú, určujúcu. Názory lingvistov sa odlišujú. Isté je „živé fungovanie“ (Miko, 1989 : 99) frazeológie, dovoľme si povedať, v každom jazyku a reči. Frazeológiu využívajú najmä hovorený jazyk, hlavne nespisovný, umelecká literatúra a publicistika.

V nasledujúcich riadkoch sa pokúsime vysvetliť, aká je funkcia frazeológie v jazyku a reči, t.j. prečo používame frazémy. Na základe mnohopočetných výskumov domácich i zahraničných frazeológov, vyčleňujeme šesť najvýznamnejších dôvodov existencie frazeológie v jazyku a reči, jej živého fungovania a častého využívania:

1. Nominatívnosť (pomenovacia funkcia): frazeológia je špecifickým spôsobom pomenovania vecí a javov, predstavuje tzv. „alternatívu reči“ (Miko, 1989).
2. Komunikačná efektívnosť: frazémy oživujú jazyk a reč na základe svojej obraznosti a metaforickosti.

3. Ekonomickosť jazyka: frazeológia zabezpečuje ekonomickosť na základe dispozičnosti (hotovosť a reprodukovanosť), kde sa takmer nevyhnutne ako výsledok zároveň javí klišéovitosť (Miko, 1989), resp. stereotypnosť (Čermák, 2007).
4. Kultivovanosť a kultúrnosť jazyka a danej pospolitosti, ktorá používa istý jazyk a jemu príslušnú frazeológiu.
5. Frazeológia predstavuje múdrosť pokolení, spôsob myslenia a životnú skúsenosť danej spoločnosti.
6. Evaluatívnosť: frazeológia vyjadruje aj postoj hovoriaceho a hodnotenie danej veci alebo situácie, na ktorú sa vypovedaná frazéma vzťahuje.⁵
7. Estetická funkcia.

Väčšina frazeológov nominatívnu funkciu frazeológie považuje za jednu z primárnych. Práve táto jej funkcia, i keď ide o špecifický spôsob pomenovania, frazeológiu zaraďuje do lexikológie. Toto špecifické pomenovanie vecí a javov, ktoré umožňuje frazeológia, F. Miko (1989) nazval „alternatívou reči“. Podľa Miko, táto alternatíva vyjadrovania sa týka hlbšej roviny vecí, ide o alternatívu v systéme reči a v systéme jej funkcií, ktorá sa týka paralely *neobrazné vyjadrovanie – obrazné vyjadrovanie*. Pod komunikačnou efektívnosťou frazeológie chápeme všetko to, čo jej použitím spôsobuje „oživenie“ jazyka a reči. V literatúre sme sa stretli s rozličným anticipovaním frazeológie vychádzajúc z paralely *priame vyjadrovanie – nepriame vyjadrovanie*, a tak sme sa stretali s rôznymi vlastnosťami, resp. funkciami frazeológie ako sú: obraznosť, metaforickosť, asociatívnosť, expresívnosť, symbolickosť. Prišlo sa k uzáveru, že sa tieto charakteristiky

---

⁵ Podľa F. Čermáka (2007) frazeológia má v texte funkciu nominatívnu, formálnu a sémantickú, štruktúrnú a pragmatickú, komunikatívnu, estetickú, ekonomickú, evaluatívnu a metajazykovú.

frazeológie vždy nejakým podmieňujú a prelínajú, ale nie sú všetky záväznou vlastnosťou všetkých frazém daného jazyka. Z novších štúdií v oblasti frazeológie možno povedať, že sa všeobecne ujal názor, že frazeológia oživuje jazyk a reč, naplno sa využíva a funguje a jej efektívnosť v jazyku a reči sa zakladá na jej obraznosti. Súčasní frazeológovia obraznosť chápu ako jednu z najrelevantnejších vlastností frazeológie.

Jednou z funkcií frazeológie je aj ekonomickosť. Ekonomickosť frazeológie sa zakladá na dispozičnosti frazém, teda na ich hotovosti a reprodukovateľnosti. Frazéma je lexikálna kombinácia, ktorá v jazyku vystupuje ako hotová, ustálená a negenerovateľná jednotka, ktorá vďaka týmto vlastnostiam urýchľuje a automatizuje tvorbu textu hovoriaceho. Hotovosť a opakovanosť frazeológie majú aj svoje negatívne dôsledky. Zatiaľ čo ich F. Miko (1989) identifikuje ako ošúchanosť a klišeovitosť, podľa F. Čermáka (2007 : 24) daný text pri ich použití stráca svoju originalitu a kreativitu a preto F. Čermák frazémy nazýva „najvýznamnejšou časťou stereotypov“. Spomenutú klišeovitosť F. Miko nechápe až tak veľmi prísne: „Svojou ‚hotovosťou‘ frazéma síce problémovú situáciu, ktorú treba riešiť a vyjadriť, podáva ako hotovú, no je to ‚hotovosť‘ takpovediac len technická. Aby hovoriaci mohol danú frazému ako hotové riešenie použiť, musí najsamprv toto riešenie v samej situácii intuitívne uchopiť a pochopiť. Ináč by si totiž frazému, ktorá sa sem hodí, nevedel – najmä nie pohotovo – vybrať.“ (1989 : 109) Tiež uvádza, že: „Frazeológia ako relatívne osobitný funkčný plán systému reči má hlbokú životnú motiváciu.“ (tamže, 107)

Frazeológia je v slovenčine, srbčine a v iných slovanských i neslovanských jazykoch bezprostredne spätá s národnými a kultúrnymi špecifikami istej spoločnosti, ona mapuje spôsob myslenia a spôsob života tejto spoločnosti, archetypálne životné a ľudské situácie, životnú skúsenosť jej generácií a preto frazeológia ako taká predstavuje v zhustenej podobe zachytenú „múdrosť pokolení“ a má k životu „osobitne vyhranený vzťah“

(tamže, 108). Znamená to, že vo frazeológii jasne cítiť postoj hovoriaceho k človeku a jeho subjektívny výraz prejavujúci kritický vzťah ku konaniu ľudí, k veciam alebo situáciám, na ktoré sa istá frazéma vzťahuje a tento postoj, či hodnotenie chápeme ako legitímne, lebo sa zakladá na hore uvedenom dlhodobom mapovaní a kumulovaní životných skúseností danej spoločenskej skupiny. Hodnotiaca operatívnosť frazeológie alebo evaluatívnosť je jej dôležitou funkciou.

V konečnom dôsledku ma frazeológia pre daný jazyk a spoločnosť aj hodnotu kultúrnu. Keďže zachytáva skúsenosť a múdrosť generácií istej spoločnosti, na jednej strane predstavuje jej kultúrne dedičstvo, zatiaľ čo na druhej strane hovorí o rečovej kultúre a kultivovanosti jednotlivca a spoločnosti. Stupeň ovládania a chápania frazeológie možno istým spôsobom brať ako mieru pri určovaní jazkových a rečových kompetencií pri osvojovaní si cudzieho jazyka, ale aj pri poznaní materinského jazyka, dokonca aj pri poznaní vlastnej kultúrnej tradície a histórie.

Možno stručne povedať, že frazémy používame preto, lebo frazeológia ako alternatíva reči je prizmou človeka vo vzťahu k svetu, ktorý ho obklopuje, jeho videnie, vyjadrenie a hodnotenie, hoci príznakové alebo expresívne, čiže jazykový obraz sveta v jeho kontinuite. (podľa D. Balákovéj, 2011 : 17)

Niektoré z funkcií frazeológie identifikujeme aj ako vlastnosti frazém. Podrobnejšie o vlastnostiach a funkciách frazém budeme hovoriť v nasledujúcej kapitole *O základnej jednotke frazeológie – frazéme*.

3 O ZÁKLADNEJ JEDNOTKE FRAZEOLÓGIE – FRAZÉME

3.1 Základná jednotka frazeológie – otázka voľby terminológie

Otázka pomenovania základnej jednotky frazeológie bola dlhodobo otvorená a frazeológovia od začiatkov vývoja tejto disciplíny po súčasnosť operovali s početnými termínmi. Väčšina týchto pomenovaní sa neustálila, lebo neboli adekvátne a výstižné. I keď možno povedať, že je táto otázka v súčasnej frazeológii konečne vyriešená, predsa niektorí autori aj dnes používajú staršie pomenovania, akými sú *frazeologická jednotka* alebo univverbizovaný výraz *frazeologizmus*. V srbskej frazeologickej tradícii, ako uvádza D. Mrševićová-Radovićová (1987), boli zaužívané nasledujúce termíny: *идиом, идиоматска фраза, устаљена фраза, фразеолошки обрт (израз alebo конструкција), устаљени обрт (alebo конструкција), фразеолошка јединица, фразеологизам, фразем* atď. Podobná bola situácia aj v slovenskej frazeologickej terminológii: *ustálené (slovné) spojenie (alebo zvrät, výraz), združené pomenovanie, frazeologický zvrät (alebo výraz, obrät), paremiologické útvary (príslovie, porekadlo, úslovie), idióm alebo frazeologický zrast, frazeologická jednotka, frazeologizmus, frazéma*. Uvedené termíny sa nepoužívali vždy rovnocenne, ale ich jednotliví autori často chápali odlišne. D. Mrševićová-Radovićová (1987) a predtým J. Mlacek (1984) hovorili ešte v osemdesiatych rokoch minulého storočia o prednosti termínu *frazéma* (srb. *фразем*) vzhľadom na termíny *frazeologická jednotka* a *frazeologizmus* (srb. *фразеолошка јединица, фразеологизам*), ktoré sa dlhšiu dobu, ba ja dnes, používali a používajú na pomenovanie základnej jednotky frazeológie. Termín *frazéma* uvádzajú ako najvýhodnejší preto, lebo sa vyznačuje systémovosťou, čiže forma termínu *frazéma* (*фразем*) sama

ukazuje na termín základnej jednotky príslušnej oblasti jazyka: „Forma tohto pomenovania naznačuje, že ide o pomenovanie základnej jednotky príslušnej jazykovej oblasti, pretože má výraznú oporu v paralelne utvorených názvoch základných jednotiek iných jazykových rovín a oblastí.“ (Mlacek, 1984 : 24) Podobne uvádza M. Alanović: „Будући да постоје термилошке разлике у овој области (говори се о фразеологизму, фразеолошкој јединици, фрази или фразему), термини фразеологизам и фразем чине се најподеснији; први је у вези са називом области лингвистике, тј. фразеологијом, а други се потпуно уклапа у систем 'емских' јединица.“ (2002 : 264) V tomto období aj J. Mlacek a D. Mrševićová-Radovićová ešte rovnocenne používali tieto tri termíny: *frazeologická jednotka*, *frazeologizmus* a *frazéma*, zatiaľ čo sa vo frazeológiách západoeurópskych jazykov častejšie používajú termíny *idióm* a *idiomatika* ako disciplína skúmajúca idiómy. Osobitnú situáciu máme u F. Čermáka, ktorý paralelne operuje s termínmi *frazéma* (kombinatorický útvar z hľadiska formálnych vlastností) a *idióm* (kombinatorický útvar z hľadiska sémantického).

V našej práci budeme v súlade so súčasnými tendenciami vo frazeológii, ktoré chápame za definitívne ujaté, používať termín *frazéma*, resp. po srbsky *фразем*.

3.2 Vlastnosti frazém a pokus o definíciu

Ešte v roku 1966 V. N. Telijová v štúdiu *O термине „фразема“* (str. 187) povedala, že každý pokus o všeobecnú definíciu frazémy je odsúdený na nezdar. Aj napriek tomu, že V. N. Telijová toto spozorovala pred celým polstoročím, od začiatkov rozvoja frazeológie až dodnes zaznamenávame množstvo pokusov a množstvo definícií základnej

jednotky frazeológie – frazémy. Vzhľadom na to, že vznik frazém, ako aj ich distribúcia, je špecifický, možno povedať, že tieto definície frazém sú rôznorodé rovnako tak, ako sú rôznorodé i frazémy samy.⁶ To znamená, že mnohopočetné koncepcie a vymedzenia frazém pracujú s ich rozličnými príznakmi a tieto príznaky či vlastnosti sa ukázali ako autoritatívne v snahe dostať sa konečne k jedinečnému všeobecnému vymedzeniu frazémy. Početnými výskumami sa však zistilo, že majú niektoré vlastnosti frazém podstatnú úlohu pri vymedzovaní frazém, iné iba pomocnú alebo komplementárnu, pri niektorých frazémach sú charakteristické, ale pri iných ich neidentifikujeme. „[...] frazeologická jednotka sa nedá spoľahlivo vyčleniť na základe jednej vlastnosti, ale sa najzreteľnejšie vymedzuje istou sústavou, konfiguráciou viacerých vlastností.“ (Mlacek, 1984 : 45) V začiatkovej fáze rozvoja tejto disciplíny sa za najdôležitejšiu vlastnosť frazémy pokladala ekvivalentnosť frazémy so slovom, čo bolo neskoršími bádaniami demantované. V tomto období sa ako relevantné vlastnosti frazém vyčleňujú aj ustálenosť, petrifikovanosť, reprodukovanosť, expresívnosť, nepreložiteľnosť a iné, ktoré uvádzame v *tabuľke č.1*, kde zároveň podávame slovensko-srbskú paralelu, pokiaľ ide o vymedzenie vlastností frazém v osemdesiatych rokoch.

---

⁶„Frazeologická jednotka sa svojimi vlastnosťami i celou svojou podstatou vyčleňuje ako relatívne samostatná jazyková jednotka, ktorá sa vyznačuje funkčnou, významovou i formálnou rôznorodosťou.“ (Mlacek, 1984 : 67)

<i>J. Mlacek (1984)</i>	<i>D. Mrševičová-Radovičová (1987)</i>
hotovosť (reprodukovanosť)	репродуцирање
syntaktická zmeravenosť (petrifikovanosť)	формално устројство
idiomatickosť (doslovná nepreložiteľnosť)	ИДИОМАТИЧНОСТ
kontextovosť (kontaktové a dištančné zapojenie do kontextu)	уклапање у контекст
expresívnosť	<i>експресивност</i>
obraznosť	<i>сликовитост</i>
ustálenosť významu (významová nerozložiteľnosť, celosť nominácie)	<i>устаљеност значења</i>
významová nepreložiteľnosť	<i>непреводљивост</i>
súvzťažnosť so slovom	–
viacslovnosť (nadslovnosť)	<i>вишелексемни spoj</i>

Tabuľka č.1 – *Prehľad dištinkívnych vlastností frazém v slovenčine a srbčine*

I keď D. Mrševićová-Radovićová uvádza iba štyri vlastnosti frazém (репродуцирање, формално устројство, идиоматичност, уклапање у контекст), predsa sa v ďalších kapitolách monografie spomínajú aj ostatné, ktoré J. Mlacek uvádza explicitne (експресивност, сликовитост, устаљеност значења, непреводљивост, вишелексемни spoj). U F. Mika (1989) okrem už spomenutých vlastností – expresívnosť, obraznosť, evaluatívnosť, hotovosť, kontextovosť, dvojslovnosť – uvádza ešte aj *reliktnosť* frazém ako sobitnú vlastnosť. U F. Čermáka zase vidíme značný pokrok v súvislosti s danou problematikou. Okrem už uvedených príznakov frazém, opäť sú to expresívnosť (a v súvislosti s expresívnosťou aj symbolickosť a asociatívnosť), idiomatickosť, evaluatívnosť, kontextovosť a pragmatickosť, hotovosť alebo reprodukovanosť a iné. F. Čermák vyčleňuje aj ďalšie príznaky. Ako najdôležitejšiu a určujúcu vlastnosť uvádza *anomálnosť*, ktorá sa podľa neho vníma v kontraste s pravidelným jazykom a je negenerovateľnou odchýlkou od pravidiel rôzneho typu zakladajúca sa na analógii. „Nemá-li daná kombinace anomálii žádnou, není to frazém.“ (Čermák, 2007 : 31) Jej najexplicitnejšou črtou, je nemožnosť paradigmatickej zámeny niektorého komponentu iným (uvádza príklad: *mať ťažkú hlavu* nemožno povedať *mať ťažké brucho*), tiež pripomína, že anomálne kombinácie sú jedinečné, ale aj obmedzené. Ako dôležité vlastnosti frazém ešte uvádza aj *kolokabilitu* (schopnosť spájať sa v texte na základe sémantiky), *valenciu* (spôsob formálneho zapojenia sa do kontextu), *kompatibilitu* (významová spojitelnosť jazykových prvkov, lexém, na základe nejakej spoločnej významovej línie), *monokabilitu* (schopnosť kombinovať sa len s jedným ďalším prvkom alebo veľmi malým počtom prvkov), *variabilitu* (vlastnosť frazém, kvôli ktorej pri frazémach môže existovať rozličné množstvo alternujúcich variantov tej istej frazémy), *rekurenciu* (opakovaný výskyt v texte alebo reči), ako aj *univerzálnosť*, *aktualizácia*, *polysémantickosť* a *monosémantickosť*, o ktorých hovoril aj J. Mlacek (1984,

2001). Keďže novšie výskumy smerujú k hlbšiemu a abstraktnejšiemu vymedzeniu frazeológie, v súčasnosti sú už prehodnotené tézy o petrifikovanosti frazém, ako aj tézy o ich ekvivalentnosti so slovom a pod. Prekonanie takéhoto chápania umožnilo rozšíriť register frazém a paletu konštrukčných typov, zaznamenaný je aj metodologický posun v posudzovaní formálnej stránky frazém a sledovanie ich tvarovej rozmanitosti. Najnovšie sa v slovenskej frazeológii tejto otázke venovali M. Ološtiak a M. Ivanová (2013 : 148 – 152), ktorí, vychádzajúc z prác J. Mlacka a prehodnotením starších výskumov, frazému definujú ako osobitný druh lexikálnej jednotky vyznačujúci sa konfiguráciou viacerých dištinkívnych vlastností, ako sú expresívnosť, evaluatívnosť, druhotnosť, dispozičnosť (reprodukovanosť), viacсловnosť, ustálenosť, obraznosť a anomálnosť.

Záverom tejto kapitoly možno stručne povedať, že neexistuje jedno všeobecné kritérium, ktoré by sa dalo uplatniť na frazeológiu v celku. Kritériá sú široké a vágne, často sú platné iba pre jednu časť frazeológie, preto je pri jej výskume nevyhnutná mnohoaspektovosť prístupu. Na rôznorodosť frazém, či rôznorodosť konfigurácií ich vlastností ešte raz poukážeme stručným prehľadom D. Balákovej:

„[...] ambivalentný charakter týchto výrazových prostriedkov v jazyku a ich uplatnenie v reči, ich reprodukovanosť a zároveň modifikovateľnosť, explicitnosť či implicitnosť alebo ekonomickosť, možnosť alúzií, často iracionalita ich motivácie, pôvodu či vzniku, ‚záhadnosť‘ či neznáma etymológia, analógia ruka v ruke s anomálnosťou, to všetko – protirečivosť či súhrn protikladov vo frazeológii obsiahnutých, ako aj schopnosť frazém metamorfovať – je, zdá sa, jednou z príčin ich prítlačivosti tak zo strany používateľov jazyka, ako aj frazeológov [...]“ (2011 : 18)

3.3 Slová ako komponenty frazém: funkčná zaťaženosť lexikálnych komponentov vo frazémach

Okrem vzťahu frazémy a slova v zmysle ich vzájomnej súvzťažnosti a nominatívnej funkcie frazémy, všímame aj iný druh vzťahu medzi frazémou a slovom, ktorý sa vzťahuje na slová ako stavebné prvky (časti, zložky, komponenty alebo konštituenty) frazém. Konštitutívnymi prvkami frazém môžu byť slová všetkých slovných druhov. Pri vstupe do frazém slová úplne alebo čiastočne strácajú svoj význam, desémantizujú sa. Miera straty vlastného lexikálneho významu nie je pri všetkých slovách vstupujúcich do frazém rovnaká. Podobná je situácia aj s ich gramatickými vlastnosťami, ktoré tiež čiastočne strácajú, t. j. po vstupe do frazémy slová už nemajú svoju pôvodnú úplnú paradigmu, ale je ich paradigma obmedzená, ponechávajú si totiž isté znaky svojej primárnej slovnodruhovej povahy. Podľa J. Mlacka „[...] komponenty frazeologickej jednotky možno aj napriek istým osobitostiam pokladať za slová.“ (1984 : 50)

Nie všetky slová, konštitutívne prvky jednej frazémy, majú rovnakú funkciu a funkčnú zaťaženosť. Niektoré slová sú štruktúrne alebo sémanticky oproným bodom frazémy a sú autoritatívne vzhľadom na slová, ktoré majú vo frazéme pomocnú alebo komplementárnu funkciu. Podľa funkcie, ktorú majú vo frazéme, J. Mlacek (1984 : 50) klasifikuje slová do dvoch skupín: *oporné* alebo *kľúčové slová* a *fakultatívne zložky frazémy*.

Oporné alebo kľúčové slovo má dominantnú úlohu pri tvorení frazeologického významu (je významovým jadrom frazémy) alebo má dominantnú úlohu z hľadiska štruktúrneho, pri konštrukčnej výstavbe frazémy. Existujú však také typy frazém, pri ktorých nie je ľahko jednoznačne určiť kľúčové slovo, buď ho nemajú (*krv a mlieko, nemastný-neslaný*, tiež frazémy s vetnou alebo súvetnou stavbou), alebo sa v rámci jednej

frazémy jedno slovo prejavuje ako významovo najzávažnejšie a iné slovo ako najzávažnejšie z hľadiska štruktúry. Preto ich J. Mlacek klasifikuje na *významovo kľúčové slovo* a *konštrukčne kľúčové slovo*. Najčastejšie kľúčovými slovami sú autosémantické slová, najmä podstatné mená (hlavne ako významovo kľúčové slovo) a slovesá (hlavne ako konštrukčne kľúčové slovo). Podľa názorov mnohých lingvistov najčastejším slovným druhom vstupujúcim do frazém sú podstatné mená. Podstatné mená sú predovšetkým nositeľmi vecného významu, často hodnotiaceho a expresívneho. Frazémy so slovesnou syntagmatickou stavbou sú podľa názorov mnohých bádateľov najpočetnejším druhom frazém a sloveso je v nich konštrukčne dominantným členom: „slovesá slúžia na gramatickú obsluhu vnútornej konštrukcie frazém“. (Miko, 1989 : 121) Kľúčové slová sú zároveň obligatónnymi členmi frazém. Prídavné mená a príslovky spravidla tvoria slabšiu, funkčne menej zaťaženú zložku frazémy a spolu so synsémantickými slovami sú niekedy iba fakultatívnymi členmi frazém.

Na rozdiel od obligatónnych zložiek frazém, fakultatívne zložky sú takými zložkami, ktoré sa v jednom variante frazémy môžu vyskytnúť, ale v inom variante sa nevyskytujú. Takéto varianty frazém môžu vzniknúť elidovaním širšej frazémy (*redukcia*) alebo rozšírením danej frazémy o nový komponent (*expanzia*). Tvary frazém s fakultatívnym členom sú sémanticky zreteľnejšie. Navzájom sú sémanticky rovnocenné, preto ich možno pokladať za varianty tej istej frazémy. Jedna frazéma môže mať viacej fakultatívnych slov. Najčastejšie fakultatívnymi slovami sú adjektíva a adverbá. Niekedy dve podoby tej istej frazémy s fakultatívnym členom patria do rozličných konštrukčných typov.

Okrem kľúčových a fakultatívnych členov frazémy, F. Čermák (2007) odlišuje aj ďalšie členy frazém: *relačný prvok* alebo *relátor* a *valenčný prvok*. Relátormi sú synsémantické slová, pomocou ktorých sa podáva a realizuje vzťah medzi ostatnými slovami, členmi frazémy. Valenčným

prvkom je také slovo, ktorým sa frazéma zapája do kontextu. Západanie do kontextu sa najzreteľnejšie realizuje pomocou zámen. Vzhľadom na to, že sa v tomto prípade zámená vo frazéme javia ako premenlivé zložky, najčastejšie nahraditeľné podstatnými menami, J. Mlacek (1984) ich pomenoval *alternanty*. Pri frazémach, ktoré majú alternanty je najľahšie určiť jej hranice. Zámena sú totiž samy hranicou medzi frazémou a kontextom. Vzhľadom na to, že sa nahrádzajú slovami z kontextu, alternanty sú viditeľné iba v slovníkovej podobe frazémy.

Pri zapojení frazémy do kontextu možno identifikovať zvyčajné slovné okolie, pomenúvame ho zvyčajný kontext frazémy alebo sprievodné lexikálne jednotky. V súvislosti s tým, M. Ološtiak – M. Ivanová identifikujú aj ďalší tzv. *potenciálny člen* frazémy: „Ide o takú jednotku, ktorá sa môže stať súčasťou frazeologizmu, ale reálne ňou nateraz nie je. Z toho vyplýva, že slovo tvoriace zvyčajný kontext istej frazémy je jej potenciálnym členom.“ (2013 : 182)

3.4 Určovanie rozsahu a hraníc frazém

Už sme uviedli, že zámená vo funkcii alternantov vo frazémach sú samy hranicou medzi frazémou a kontextom. Ďalšou otázkou, na ktorú sa frazeológovia pokúsili dať odpoveď je aj otázka, ktoré slová sú zložkami frazém a ktoré už patria do kontextu. D. Mrševicová-Radovićová (1987) uvádza, že oddeľovanie frazém od vonkajšieho okolia nie je náročné, keď má frazéma stabilné komponentové zloženie. Ak má frazéma nejaký „nestabilný“ komponent (napr. prívlastok nejakému substantívu alebo hocijaká slovesná determinácia) určovanie hranice frazémy môže byť náročnejšie. Preto sa ťažkosti prejavujú, napr. pri frazémach s fakultatívnymi zložkami. Podľa J.

Mlacka (1984) je otázka hraníc frazém „[...] predovšetkým otázkou existencie rozličných podôb, variantov tohto zvratu. Podľa tohto prístupu netreba sa natoľko venovať určovaniu hranice frazeologizmu v lineárnom rade slov, ako skôr sledovať, či má istá jednotka viaceré rozličné podoby, varianty. Vychádza sa tu z myšlienky, že frazeologická jednotka je vlastne súhrnom všetkých podôb, variantov, v ktorých sa daný zvrat vyskytuje.“ (Mlacek, 1984 : 61 – 62)

U M. Ološtiaka – M. Ivanovej (2013 : 178) sa stretáme aj s termínom *identita frazémy*.

3.5 Variantné a invariantné podoby frazém

Zatiaľ čo M. Ološtiak – M. Ivanová uvádzajú, že „[...] premenlivosť frazeológie je jej prirodzený modus vivendi“ (2013 : 178), F. Čermák ukazuje na variabilitu frazeológie ako jej vlastnosti, na základe ktorej existuje pri frazémach množstvo rozličných alternujúcich variantov. *Varianty* frazém sú teda rozličné podoby tej istej frazémy a pod *invariantom* frazémy budeme chápať súhrn všetkých jej podôb, v ktorých sa daný zvrat vyskytuje.

Medzi varianty patria aj také tvary frazém, ktoré majú aj kladnú aj zápornú formu a J. Mlacek (1984) ich nazýva *modálnymi variantmi*.

M. Ološtiak – M. Ivanová vymedzujú niekoľko druhov variantnosti v závislosti od toho, ktoré jazykové roviny sa na variantnosti podieľajú. Odlišujú morfológickú, syntaktickú, lexikálnu a ortografickú variantnosť, tiež odlišujú jednoduchú od kombinovanej variantnosti v závislosti od počtu rovín, ktoré sa na variantnosti podieľajú.⁷

---

⁷Viacie o variantnosti pozrieť v Ološtiak – Ivanová, 2013 : 185 – 199.

4 SOMATICKÉ LEXÉMY VO FRAZEOLÓGII

4.1 Somatizmy ako konštitutívne členy frazém

V súčasnej frazeológii jednoznačne je akceptovaný názor, že prameňmi vzniku frazém sú prirodzené okolie človeka, každodenný život, kultúrne dedičstvo, profesionálny život, spoločenské dedičstvo, Biblia, čiže kresťanstvo, ale môžu byť prevzaté aj z iných kultúr a civilizácií. Antropocentrický charakter frazeológie je zrejmy a oprávňuje predpoklad, že „hyperaktívnym“ (Baláková, 2011) komponentom v štruktúre istého počtu frazém bude lexéma pomenúvajúca časť ľudského tela (grécke slovo *soma* = telo). Častý výskyt somatizmov vo frazémach možno preto chápať ako jednu z univerzálií frazeológie vyplývajúcu „[...] z prirodzeného ľudského sklonu sústrediť sa na vlastné telo, na vlastnú bytosť, teda na to, čo človek najlepšie pozná [...]“ (Smiešková, 1984 : 80). Ľudské telo je z tohto hľadiska človekovým mikrokozmom a mierou posudzovania a chápania okolitého sveta, mierou vecí a zdrojom pocitov a vnemov. Keďže sú somatizmy podstatné mená a primárne majú nominatívnu funkciu, je to ďalší dôvod na ich častý výskyt aj vo frazeológii a to hlavne vo funkcii významovo kľúčového slova.

Vo všetkých jazykoch, ktoré majú frazémy, existuje značný počet somatických frazém a súhrn frazém obsahujúcich somatizmy tvorí somatickú frazeológiu.⁸ Často sa vynárala otázka, čo všetko treba chápať ako

---

⁸ Somatická frazeológia je „[...] súbor frazém, ktoré v komponentovom zložení obsahujú slová pomenúvajúce časti ľudského tela (somatizmy) [...]“. (Mlacek – Ďurčo a kol., 1995 : 113)

časť ľudského tela a tým pádom zaradiť jednotlivé frazémy do somatickej frazeológie. Názory sa často odlišujú v závislosti od jednotlivých autorov. V súlade s D. Balákovou „[...] sledujeme telo ako organizmus ľudský v jeho normálnom (nie špecifickom) stave aj s jeho telesnými tekutinami (krv, sliny) či sekrétmi (slzy, pot); nevymedzujeme deminutíva, ako samostatné somatické podtypy však vyčleňujeme somatické synonymá (napr. ústa/huba, pera/gamba a pod.) [...]“⁹ (Baláková, 2011 : 37).

Podľa F. Čermáka (2007) sú frazémy obsahujúce somatizmy najnápadnejším, tradičným a univerzálnym typom frazém, u ktorých sa prejavuje silný antropomorfný princíp jazyka.

Frazémy tvoria dynamickú časť systému jazyka, lebo sa niektoré plynutím času prestávajú používať, kým jedny zanikajú, nové vznikajú, niektoré sa len menia. Časť frazém, ktoré sa prestávajú používať, je tá, ktorú tvoria frazémy obsahujúce zastaralé alebo archaické slová (napr. lexémy pomenúvajúce nejaké náčinie používané pred storočím, ktoré sa príchodom modernej technológie nepoužíva a tým pádom sa stáva neznámym slovom pre mladšie generácie, čo spôsobuje, že tieto mladšie generácie nepoznajú význam frazémy, v ktorej sa takéto slovo nachádza). Na základe tohto postrehu prichádzame k uzáveru, že sa frekvencovanosť somatických frazém plynutím času nebude významnejšie meniť, keďže ide o lexémy, ktoré pomenúvajú časti ľudského tela. Somatické lexémy sa budú používať vždy a všade a môžeme povedať, že sa do fondu archaických, či zastaralých slov ani dostať nemôžu.

---

⁹ Súčasťou tohto výskumu boli iba slovenské deminutíva *líčko*, *rička*, *vlások* a *žilka*.

4.2 Ekvivalentnosť frazém

Kontrastívnou analýzou frazém dvoch alebo viacerých jazykov rýchlo zistíme, že sa v týchto jazykoch vyskytuje istý počet rovnakých alebo podobných frazém. Rovnaké alebo podobné frazémy v rozličných jazykoch sú výsledkom ich vzniku zakladajúcim sa na rovnakých prameňoch, akými sú Biblia a kresťanstvo, starogrécka alebo latínska mytológia, literárne diela, spoločná história a pod. alebo sa vznik spoločných frazém týka ich blízkych kontaktov. Na základe tohto možno vysvetliť aj niektoré spoločné korene frazém v slovanských jazykoch, ktoré sú určite vo veľkej miere výsledkom dávnych kontaktov z praslovanského obdobia. Vzhľadom na to, že sú Slováci a Srbi slovanské kresťanské národy, zaoberajúce sa hlavne poľnohospodárstvom, žijúce v rurálnom prostredí a v krajinách s podobnými klimatickými podmienkami, s podobnou prírodou, podobnou a čiastočne spoločnou históriou, znamená to, že v podstate môžu mať podobný „obraz“ o živote a svete. Tento „obraz“ sa často odzrkadľuje aj v jazyku ako aj v samotnej frazeológii. Zároveň ide o geneticky príbuzné jazyky. Mnohé z týchto frazém neidentifikujeme len v slovensko-srbskom kontexte, ale aj na úrovni širšieho slovanského jazykového kontextu, dokonca ja na úrovni celosvetovej, napr.:

slovenčina: *prižmúriť (privrieť, zatvárať) oči (oko) [nad niečím, pred niečím]*

srbčina: *зажмурити на једно око (на оба ока) (затварати, затворити очи) [перед нечим]*

čeština: *zavírat (zamhouřit, přimhouřit) oči (jedno oko) [nad čím]*

ruština: *закрывать глаза [на что]*

nemčina: *Die Augen vor etw. verschließen*

Okrem frazém, ktoré sú pre viaceré jazyky spoločné od ich vzniku, existujú v jazykoch aj také frazémy, ktoré sú prevzaté z iných jazykov. Frazémy cudzieho pôvodu môžu zostať v svojom pôvodnom tvare alebo sa adaptujú v jazyku, do ktorého sú prevzaté. Osobitným javom sú frazeologické kalky, s ktorými sa veľmi často stretáme práve v reči vojvodinských Slovákov.¹⁰ Podľa D. Ajdačiča (2015) spoločné frazémy nemuseli vzniknúť iba na základe uvedených prameňov alebo preberaním z iných jazykov, ale mohli vzniknúť aj na základe univerzálnosti ľudského myslenia, kde už treba pri ich analýze uplatniť kognitívny prístup.

Pri kontrastívnej analýze dvoch alebo viacerých jazykov si všímame aj tie javy, ktoré nie sú daným jazykom spoločné, charakteristické sú totiž iba pre jeden z jazykov, ktoré porovnávame. Ajdačič na tento fakt upomína aj v súvislosti s frazeologickými bádaniami:

„У поредбеним истраживањима фразеологизама до сада је већа пажња посвећивана лако препознатљивим блиским и еквивалентним формама, па је стога у оквирима славистике, тај део фразеолошких поређења боље обрађен. Ваља, међутим, у поређењу устаљених израза два народа обратити пажњу и на разлике у фразеолошкој слици света.“ (2015 : 41)

---

¹⁰Vojvodinski Slováci používajú vo svojej reči hojne frazeologických kalkov, buď sú to do slovenčiny doslovne preložené srbské frazémy (*шалу на страну* ako *žart na bok*, *време тече* ako *čas tečie*, *ућу у корак са временом* ako *ísť v kroku so súčasnosťou*) alebo je to len kombinácia preložených a poslovenčených tvarov slov (srbizmov) danej frazémy (*бити на ратној ноzi* ako *byť na ratnej nohe* namiesto správneho tvaru *stát' (byť) [s niekým] na vojnovей nohe*).

Ekvivalentnosť sme si všímali aj pri analýze nášho korpusu slovenských a srbských somatických frazém, ktoré sme klasifikovali do troch základných skupín:

1. ekvivalentné frazémy,
2. čiastočne ekvivalentné frazémy a
3. neekvivalentné frazémy.

Ekvivalentné frazémy dvoch alebo viacerých jazykov sú tie frazémy, ktoré sú úplne identické z hľadiska motivovanosti, štruktúry a sémantiky, napr.:

dívať sa smrti do tváre

гледати смрти у лице

mať [niečo] na srdci

имати [нешто] на срцу

nosiť dieťa pod srdcom

носити дете ([некога]) под срцем

(byť) ozbrojený <až> po zuby

бити наоружан до зуба

čistý ako rybie oko

чист (бистар) као рибље око

pozrieť sa pravde do očí
поглядати истини у очи

medzi štyrmi očami
између четири ока

Čiastočne ekvivalentné frazémy sú predovšetkým sémantickými ekvivalentmi s rovnakou somatickou lexémou, ktoré sa na úrovni vnútornej formy odlišujú z hľadiska:

a) morfo-syntaktického, napr.:

pozrieť (sa) [niečomu, niekomu] na zuby
гледати (поглядати) чему у зубе

s ľahkým srdcom <pristať> [na niečo]
лака срца (нпр. дати, учинити [нешто])

uhryznúť pod srdce
угристи (ујести) за срце

b) motivačného (komponentového zloženia), napr.:

srdce [niekomu] spadlo do pohavíc (za sáru)
пало је (сишло) [некоме] срце у гаће (пете)

c) na oboch úrovniach, napr.:

zuby ti klepli naprázdno
метнути (ставити) зубе на полицу (обесити зубе о клин)

počúvať hlas <syjoho> srdca, ísť za hlasom <svojho> srdca
срцу пустити (дати) на (к) вољу

srdce [niekomu] prekuruje radosťou
нуно је [некоме] срце
atď.

Neekvivalentné frazémy sú tie, ktoré nemajú významovo ekvivalentnú frazému motivovanú rovnakou somatickou lexémou. Neekvivalentné frazémy zvyčajne vznikli na základe istej mimojazykovej skutočnosti príznačnej iba pre spoločnosť, ktorej prislúchajú, alebo sa ich vznik týka nejakej typickej časti systému jazyka prislúchajúceho danej spoločnosti. Neekvivalentné frazémy buď nemajú významový ekvivalent v druhom jazyku alebo majú významový ekvivalent motivovaný inými reáliami. Tak napríklad slovenská frazéma *mať [niečoho, niekoho] plné zuby* nemá v srbčine ekvivalentnú frazému motivovanú lexémou *zub*, ale má významový ekvivalent, v ktorom somatizmus *hlava*, má rovnakú funkciu a význam, aký má v slovenčine lexéma *zub*: *имати [нечег, неког] преко главе* (zunovať, neznášať niekoho, niečo). Podobne srbská frazéma *nestati (исчезнути) с лица земље* v slovenčine nemá ekvivalent motivovaný somatickou lexémou *tvár*, ale sa na jej mieste v slovenčine vyskytuje slovo *povrch*: *zmiznúť z povrchu zemského*.

Jedna frazéma môže mať v druhom jazyku dve ba aj viac ekvivalentných alebo čiastočne ekvivalentných frazém. Napr.: frazéma *slepý na jedno oko (na obe oči)* má srbské ekvivalenty *бити слеп (слепац) код очију*, ale aj *на jedno око ћорав, на друго не види*.

5 VÝBER VÝSKUMNEJ VZORKY A PRAMENE

Výber výskumnej vzorky podliehal zámernému výberu spisovných v slovníkoch registrovaných frazém. Jazykový frazeologický materiál, z ktorého bola utvorená výskumná vzorka, bol excerpovaný z existujúcich relevantných výkladových a frazeologických jednojazyčných, dvojjazyčných alebo viacjazyčných slovníkov. Výskumnú vzorku tvoria slovenské a srbské somatické frazémy. Naším cieľom bolo zachytiť maximálny počet slovenských a srbských somatických frazém v ich spisovnej podobe. Získanú vzorku sme podrobili viacstrannej analýze.

Excerpovanie frazeologického materiálu by bolo jednoduché, keby sme k dipozícii mali srbsko-slovenský frazeologický slovník, ktorý by obsahoval pomerne veľký počet hesiel. Takýto však zatiaľ nemáme. Jediný dvojjazyčný frazeologický slovensko-srbochorvátsky a srbochorvátsko-slovenský slovník je z rokov 1984 a 1989 autorky Ž. Spasićovej, ktorý obsahuje základný fond najfrekventnejších slovenských a srbských frazém. Z prekladových slovníkov máme zatiaľ k dispozícii iba *Srbochórvatsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník*, ktorý vyšiel v roku 1991 a zostavil ho E. Horák.

Prvý *Slovenský frazeologický slovník* zostavil P. Tvrđý a vyšiel v roku 1931. Ďalšie slovenské frazeologické slovníky, ktorými dodnes disponujeme sú *Malý frazeologický slovník* (1977) E. Smieškovej a *Frazeologický slovník: človek a príroda vo frazeológii* (1996) K. Habovštiakovej a E. Krošlákovej. Existuje však istý počet dvojjazyčných a viacjazyčných frazeologických slovníkov. Slovenská frazeológia je v najväčšom rozsahu zachytená v slovenských výkladových slovníkoch. Kvantitatívne najbohatší je šesťzväzkový slovník *Slovník slovenského jazyka I – VI* (1959 – 1968) a *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Časti, ktoré

doteraz vyšli z tlače, A–G v roku 2006 a H–L v roku 2011, obsahujú zatiaľ najlepšie zachytenú slovenskú frazeológiu, ktorá je pri jednotlivých heslách osobitne vyznačená. Pre náš výskum mala osobitný význam aj monografia D. Balákovej *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)* (2011), ktorá obsahuje malý slovník slovenskej somatickej frazeológie.

Srbská frazeografia má, vzhľadom na pomerne neskorý vývin tejto vedy, pozoruhodné výsledky. Srbská frazeológia je zachytená nielen vo výkladových slovníkoch srbského jazyka, ale aj v jednojazyčných frazeologických. Množstvo frazeologického materiálu obsahuje *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* (1982) autora J. Matešića, ako aj *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (1959 – 2010) Srbskej akadémie vied a umenia. To, čo používateľovi týchto dvoch slovníkov môže spôsobiť isté problémy, je absencia informácie o tom, či sa istá frazéma alebo variant frazémy častejšie používa v srbskom, resp. chorvátskom jazykovom kontexte alebo sa dokonca používa iba v jednom z týchto dvoch jazykov. Významné miesto v srbskej frazeografii má aj slovník Đ. Otaševića *Мали српски фразеолошки речник*, ktorý obsahuje pozoruhodný počet frazém, pričom sa autor pokúsil podať čím väčší počet variantných podôb jednej frazémy a dôraz dáva aj na zreteľnosť ich zapisovania.

V našej práci nebudeme pri frazémach uvedených ako príklady osobitne označovať pramene, z ktorých boli excerpované. Všetky frazémy vyskytujúce sa v tejto práci sú excerpované výlučne zo slovníkov a takmer každá sa vyskytovala vo viacerých. Zapisovanie frazém sa nám objavilo ako závažnejší problém, ktorý sme museli riešiť. Keďže neexistuje všeobecné ujaté pravidlo o tom, ako graficky zapisovať frazémy, spôsobov zapisovania frazém máme približne toľko, koľko máme aj slovníkov, resp. autorov. Uvádzanie frazém v našej práci z viacerých slovníkov, kde sú graficky rozlične zachytené, by čitateľovi tejto práce mohlo spôsobiť ťažkosti a

nejasnosť. Preto sme tomuto problému venovali ďalšiu kapitolu, kde, na základe existujúcich lexikografických publikácií, navrhujeme jedno z možných riešení zapisovania frazém.

Pramene excerptovania frazeologického materiálu, z ktorého bola utvorená a analyzovaná výskumná vzorka sú uvedené v zozname jazykových prameňov (str. 209).

Zoznam somatických lexém, ktoré sme v rámci tohto výskumu brali do úvahy ako možné zložky frazém, podávame v *tabuľke č. 2*.

<i>Slovenské somatické lexémy</i>	<i>Srbské somatické lexémy</i>
bedro	бедро
stehno	бут бутина
bok	бок кук
brada	брада
brucho	стомак трбух
brva	обрва
obrva	
obočie	
cecok	сиса
prsník	прса
prsia	дојка
prs	
čelo	чело

čel'ust'	чељуст
sánka	вилица
škraňa	
členok	чланак глежањ
črevo	цево
dlaň	длан
fúz	брк (бркови)
hlava	глава
hrdlo	грло гуша ждрело
hrst'	шака
priehršt'	
hrtan	гркљан
hrud'	груди
prsia	прса
ňadrá	њедра/недра
chlр	длака
chrbát	леђа <i>грбача</i>
chrbtica	кичма
chrbtová kost'	
jazyk	језик
kečka	шишке
štica	
pačesy	
ofina	
kĺb	зглоб

zhyb hánka stavec	кук пршљен
koleno	колено
kost'	кост
kostra skelet	костур скелет
koža pokožka plet'	кожа
kríže	крста крижа
krk šija váz	врат шија
krv	крв
laket'	лакат
lebka	лобања
líce (líčko)	образ
lono	крило
lopatka	лопатица плећка
lýtko	лист
malíček	мали прст малић
mandľa	крајник
mäso	месо
mihalnice riasy	трепавице

necht	нокат
nerv	нерв живац
noha	нога
nos	нос
oblička ľadvina	бубрег
oko	око
palec	палац
pás driek	појас пас струк
päšť	песница пест
päta	пета
pera gamba	усна
plece	раме плећа
plúca	плућа
podošva	табан
pot znoj	зној
predlaktie	подлактица
prst	прст
pupočná šnúra	пупчана врпца
pupok	пупак
rameno	надлактица
rebро	ребро

ruka	рука
sadlo	сало
slina	слина пљувачка
slza	суза
srdce	срце
sval	мишић мишица мишка
špik dreň	срж
telo	тело
temeno	теме
tvár	лице
tylo	потилјак
úd hnát končatina	уд гњат
ucho	уво/ухо
ústa <i>huba</i>	уста
viečko mihalnica	капак
vlas (vlások)	коса влас
zadok riť	задњица стражњица гуз/гуза/гузица тур

	дупе
zub	зуб
žalúdok	желудац
žlč	жуч
žila (žilka)	жила
véna	вена

Tabuľka č. 2 – Zoznam somatických lexém v slovenčine a srbčine

6 ZAPISOVANIE FRAZÉM

Vo frazeologických, resp. iných slovníkoch obsahujúcich frazeológiu jedného alebo viacerých jazykov, sa frazémy uvádzajú rozličnými spôsobmi, často s ich variantnými podobami, údajmi o význame a poznámkami o ich štylistických, kontextuálnych a emocionálnych vlastnostiach, dokonca aj s príkladom, ako ich v texte možno použiť. Závisí od druhu a rozsahu slovníka, ktoré údaje budú uvedené. Mnohorakosť zapisovania frazém v slovníkoch sa týka aj ich grafických podôb, ktoré si vyžadujú uvádzanie variantných, fakultatívnych a premenlivých slov vyskytujúcich sa vo frazémach.

Na vyznačenie variantných, fakultatívnych a premenlivých slov sa používajú hlavne rozličné druhy zátvoriek: okrúhle ( ), hranaté [ ], lomené < > alebo šikmé čiary / /, ale ich autori nepoužívajú rovnako. Niekedy ich nepoužívajú vôbec. Dokonca sa nejednotnosť zapisovania frazém vyskytuje aj v rámci len jedného slovníka. Uvedieme niekoľko príkladov.

V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (H–L, 2011) sú variantné lexémy uvedené medzi šikmými čiarami, premenlivé slová (v dolu uvedených príkladoch *niekomu*, *niečo* a *niekoho*) sa osobitne nevyznačujú, zatiaľ čo sa fakultatívne slová uvádzajú v hranatých zátvorkách, napr.:

vbiť / vtĺct' / nabiť / nahustiť niekomu niečo do hlavy (str. 96)

drať niekoho z [poslednej] kože (str. 774)

V elektronickej podobe tohto slovníka sú variantné lexémy oddelené iba čiarkami:

vbit', vtĺct', nabit' niekomu niečo do h-y

V *Malom frazeologickom slovníku* (1977) sa variantné lexémy zapisujú do okrúhlej zátvorky a fakultatívne slová do hranatej. Premennivé slová tiež nie sú osobitne vyznačené. Napr.:

stratiť (srácat') zem (pôdu) pod nohami (str. 157)

udrelo mu [z ruky] do hlavy (str. 69)

zraziť (dostať) niekoho na kolená (str. 105)

V slovníku J. Matešiča sa variantné slová zapisujú v okrúhlych zátvorkách, ale sa niekedy vyskytujú aj v hranatých (v druhom uvedenom príklade), napr.:

hraniti ipf. (čuvati ipf.) guju na srcu (na prsima, u njedrima) (str. 176)

nositi ipf. dijete pod srcem [pod grudima] (str. 394)

Hranaté zátvorky sú však primárne určené na vyznačenie fakultatívnych zložiek:

nositi ipf. što na [svojom] plećima (str. 394)

V slovníku *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (tretí zväzok, 1965) sa variantné, fakultatívne a premenlivé slová uvádzajú v okrúhlych zátvorkách (pozri prvý a tretí príklad, kde *некоме* a *нечему* sú premenlivé slová, zatiaľ čo *као ној* sú zložky fakultatívne). Premennivé slová však niekedy nie sú osobitne vyznačené (porovnaj prvý a druhý príklad):

главе доћи (дохакати сл.) (некоме, нечему) (str. 276)

завртети главу (главом) некоме (str. 278)

главу у песак сакри(ва)ти (завући, заронити и сл.) (као ној) (str. 277)

Autorka slovníkov *Frazeološki rečnik slovačko-srpskohrvatski* a *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika (srpskohrvatsko-slovački)* Ž. Spasićová používa šikmé čiary na vyznačenie fakultatívnych slov, napr:

/ostať/ /ako/ na holej dlani (na holom) (str. 20)

bitи /сама/ кост и кожа (str. 33)

Vzhľadom na to, že tá istá frazéma vyskytujúca sa v dvoch alebo viacerých slovníkoch má rozličné grafické podoby, objavila sa nám otázka, aké kritérium by sme mali uplatniť pri voľbe grafickej podoby frazémy, ktorú budeme v našej práci uvádzať ako príklad? Keďže nám záleží na zreteľnosti a presnosti uvádzania frazém, nevyhnutné bolo určiť presné pravidlá. Opierali sme sa o riešnia Đ. Otaševića (2007):

рећи/говорити (казати, скресати) [некоме нешто] у брк <и у браду>

(str. 57)

V našej práci budeme uvádzať frazémy pomocou týchto diakritických znamienok:

- 1) v okrúhlych zátvorkách ( ) budú uvedené variantné lexémy, tým pádom sa priamo zviditeľňuje variantnosť danej frazémy. Na rozdiel od Đ. Otaševića, dokonavý, resp. nedokonavý tvar slovesa bude tiež zapísaný v okrúhlej zátvorke,
- 2) hranatými zátvorkami [ ] budú oddelené premenlivé slová, ktoré sa vyskytujú iba v slovníkovej podobe frazémy,
- 3) v lomených zátvorkách < > budú uvedené fakultatívne zložky frazémy,
- 4) všetky srbské frazémy budú uvedené cyrilikou.

Keď uplatníme tieto pravidlá, slovníkové podoby frazém budú v našej práci znázornené graficky takto:

vbit' (vtíct', nabiť, nahustit') [niekomu niečo] do hlavy
drať niekoho z <poslednej> kože
udrelo mu <z ruku> do hlavy
zraziť (dostať) [niekoho] na kolena
хранити (чувати) гују на срцу (њедрима, прсима)
носити дете под срцем (грудима)
носити [што] на <својим> плећима
главе доћи (дохакати) [некоме, нечему]
завртети главу (главом) [некоме]
главу у песак сакри(ва)ти (завући, заронити) <као ној>

7 KVANTITATÍVNY ROZSAH FRAZÉM A FRAZEOLOGICKÝ OBRAZ SVETA

Problematika kvantitatívneho rozsahu frazém a vôbec hocijakého číselného pomeru vo frazeológii je veľmi vágna. Počas výskumu sa nám vynárali viaceré protirečivé otázky a uzávery. Od otázky, či je pokus o získanie hocijakých číselných pomerov vo frazeológii vôbec opodstatnený, až po také, keď sa nám práve tieto číselné pomery ukazovali ako nevyhnutné. V nasledujúcich riadkoch sa pokúsime ozrejmiť kvantitatívnu analýzu v rámci tohto výskumu, tiež vysvetliť, prečo sa počas výskumu objavovali uvedené protichodné názory a aký sme k nim zaujali postoj.

7.1 Proces a fázy excerptovania a spracovania získanej výskumnej vzorky

Excerptovanie a spracovanie frazeologického materiálu pozostávalo z niekoľkých fáz:

Fáza č. 1: Určenie predmetu výskumu a výskumnej vzorky, ktorá bude podrobená analýze.

Predmetom výskumu bola slovenská a srbská spisovná celonárodná somatická frazeológia.

Fáza č.2: Hľadanie a zhromažďovanie teoreticko-metodologickej literatúry a študovanie.

Fáza č.3: Excerptovanie výskumnej vzorky.

Slovenské a srbské somatické frazémy boli excerptované zo slovenských a srbských výkladových a frazeologických slovníkov.

Fáza č. 4: Triedenie frazém podľa kritérií určených v súlade s predmetom výskumu.

Zoznamy frazém získaných excerptiou sme triedili do tabuliek. Osobitne sme triedili slovenské a osobitne srbské frazémy. Pri triedení sme do úvahy brali:

- a) variantné a invariantné podoby frazém (pri ich spracovaní sme ich zhromažďovali a počítali sme iba invariantné podoby),
- b) somatické lexémy, ich synonymá a pejoratívne synonymá,
- c) frazeologické synonymá,
- d) polysémantické frazémy,
- e) frazémy, ktoré ako konštitutívne zložky obsahujú dve alebo viac somatických lexém.

Fáza č. 5: Analýza výskumnej vzorky.

Analýza výskumnej vzorky obsahovala porovnanie slovenských a srbských frazém, hľadanie identických a čiastočne ekvivalentných párov frazém a ich ďalšie triedenie do tabuliek. Porovnaním slovenských a srbských frazém sme získali údaje o kvantitatívnom rozsahu frazém, ako aj o ich štruktúrnych a sémantických vlastnostiach vyznačujúcich sa totožnosťou, resp. dištinkciou.

Fáza č. 6: Spracovanie výsledkov a údajov získaných analýzou.

Kvantitatívnou analýzou sme získali štatistické údaje o slovenských a srbských somatických frazémach, ktoré uvádzame v tabuľkách. Konečné výsledky v súvislosti s ekvivalenciou sú podané

v percentách na konci kapitoly. Ďalšie dve kapitoly (*Formálna stránka slovenských a srbských frazém* a *Sémantická stránka slovenských a srbských somatických frazém*) obsahujú spracované výsledky štruktúrnej a sémantickej analýzy výskumnej vzorky. V kapitole o štruktúrnych vlastnostiach frazém podávame vysvetlenie a prehľad konštrukčných typov vyskytujúcich sa v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii. V kapitole o sémantických vlastnostiach frazém vysvetľujeme proces frazeologizácie a poukazujeme na druhy frazeologizácie, ako aj na vznik jednotlivých sémantických mikroskupín. Všetky tvrdenia budú dokumentované príkladmi. V práci nebudeme uvádzať celú výskumnú vzorku (úplný zoznam vyexcerpovaných frazém) vzhľadom na ich rozsah.

Podrobný prehľad výsledkov získaných kvantitatívnou analýzou podávame v tabuľkách. Každá tabuľka sa vzťahuje na skupinu frazém motivovaných istou somatickou lexémou (napr. *ruka*) a obsahuje nasledujúce údaje o danej skupine frazém:

- a) počet slovenských frazém obsahujúcich danú lexému,
- b) počet srbských frazém obsahujúcich danú lexému,
- c) počet identických párov frazém v slovenčine a srbčine,
- d) počet čiastočne ekvivalentných párov frazém v slovenčine a srbčine,
- e) počet slovenských, resp. srbských frazém, ktoré nemajú ekvivalent motivovaný danou somatickou lexémou,
- f) synonymné lexémy podávame v tej istej tabuľke a uvádzame podrobné informácie o identických a čiastočne ekvivalentných pároch, ktoré tvoria frazémy obsahujúce dané slová.

Výsledky analýzy sú nasledujúce:

hlava: 162	глава: 314
identické: 51 čiastočne ekvivalentné: 110 neekvivalentné: slov.: 47, srb.: 218	

Tabuľka č. 3

oko: 112	око: 132
identické: 55 čiastočne ekvivalentné: 25 neekvivalentné: slov.: 27, srb.: 50	

Tabuľka č. 4

ruka: 96	рука: 154
identické: 43 čiastočne ekvivalentné: 23 neekvivalentné: slov.: 33, srb.: 90	

Tabuľka č. 5

srdce: 79	срце: 109
identické: 46 čiasťočne ekvivalentné: 18 neekvivalentné: slov.: 15, srb.: 46	

Tabuľka č. 6

noha: 69	нога: 160
identické: 18 čiasťočne ekvivalentné: 24 neekvivalentné: slov.: 31, srb.: 119	

Tabuľka č. 7

jazyk: 58	језик: 109
identické: 14 čiasťočne ekvivalentné: 99 neekvivalentné: slov.: 9, srb.: 48	

Tabuľka č. 8

krv: 39	крв: 104
identické: 21 čiasťočne ekvivalentné: 14 neekvivalentné: slov.: 6, srb.: 70	

Tabuľka č. 9

nos: 39	нос: 66
identické: 14 čiasťočne ekvivalentné: 13 neekvivalentné: slov.: 16, srb.: 40	

Tabuľka č. 10

prst: 37	прст: 49
identické: 17 čiasťočne ekvivalentné: 9 neekvivalentné: slov.: 13, srb.: 23	

Tabuľka č. 11

tvár: 37	лице: 35
identické: 18 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 19, srb.: 17	

Tabuľka č. 12

zub: 33	зуб: 40
identické: 18 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 14, srb.: 21	

Tabuľka č. 13

ústa: 30 <i>huba</i> : 33	уста: 66
identické: 13 (ústa – уста), 4 (huba – уста) čiasťočne ekvivalentné: 16 (ústa – уста), 5 (huba – уста) neekvivalentné: slov.: 9 (ústa), 25 (huba), srb.: 36	

Tabuľka č. 14

ucho: 29	уво/ухо: 62
identické: 12 čiasťočne ekvivalentné: 13 neekvivalentné: slov.: 6, srb.: 39	

Tabuľka č. 15

krk: 28 šija: 4 váz: 3	врат: 40 шија: 7
identické: 7 (krk – врат), 1 (krk – шија), 3 (šija – врат), 1 (šija – шија), 2 (váz – врат), 1 (váz – шија) čiasťočne ekvivalentné: 11 (krk – врат) neekvivalentné: slov.: 13 (krk), 1 (šija), 1 (váz), srb.: 21 (врат), 5 (шија)	

Tabuľka č. 16

chrbát: 28	леђа: 52 грбача: 11
identické: 11 (chrbát – леђа), 4 (chrbát – грбача) čiasťočne ekvivalentné: 8 (chrbát – леђа), 2 (chrbát – грбача) neekvivalentné: slov.: 9, srb.: 33 (леђа), 5 (грбача)	

Tabuľka č. 17

koža: 24 pokožka: 0 pleť: 0	кожа: 40
identické: 11 čiasťočne ekvivalentné: 11 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 20	

Tabuľka č. 18

hrdlo: 22	грло: 37 гуша: 12 ждрело: 0
identické: 8 (hrdlo – грло), 2 (hrdlo – гуша) čiasťočne ekvivalentné: 3 (hrdlo – грло) neekvivalentné: slov.: 11, srb.: 27 (грло), 9 (гуша)	

Tabuľka č. 19

kost': 22	кост: 38
identické: 4 čiasťočne ekvivalentné: 11 neekvivalentné: slov.: 13, srb.: 29	

Tabuľka č. 20

brucho: 21	стoмак: 7 тpбyх: 15
identické: 1 (brucho – cтoмак), 2 (brucho – тpбyх) čiasťočne ekvivalentné: 4 (brucho – cтoмак), 8 (brucho – тpбyх) neekvivalentné: slov.: 9, srb.: 3 (cтoмак), 10 (тpбyх)	

Tabuľka č. 21

dlaň: 19	длaн: 18
identické: 5 čiasťočne ekvivalentné: 4 neekvivalentné: slov.: 10, srb.: 10	

Tabuľka č. 22

päta: 18	пета: 20
identické: 7 čiasťočne ekvivalentné: 6 neekvivalentné: slov.: 5, srb.: 10	

Tabuľka č. 23

nerv: 18	нерв: 7 живац: 13
identické: 4 (nerv – нерв), 6 (nerv – живац) čiasťočne ekvivalentné: 5 (nerv – нерв), 6 (nerv – живац) neekvivalentné: slov.: 7, srb.: 2 (нерв), 5 (живац)	

Tabuľka č. 24

koleno: 17	колeно: 34
identické: 8 čiasťočne ekvivalentné: 5 neekvivalentné: slov.: 5, srb.: 21	

Tabuľka č. 25

plece: 15	раме: 14 плећа: 12
identické: 2 (plece – раме), 3 (plece – плећа) čiasťočne ekvivalentné: 4 (plece – раме), 5 (plece – плећа) neekvivalentné: slov.: 5, srb.: 10 (раме), 7 (плећа)	

Tabuľka č. 26

žila (žilka): 14 véna: 0	жила: 7 вена: 0
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 13, srb.: 6	

Tabuľka č. 27

vlas (vlások): 13	коса: 12 влас: 8
identické: 3 (vlas – коса), 1 (vlas – влас) čiasťočne ekvivalentné: 4 (vlas – коса), 3 (vlas – влас) neekvivalentné: slov.: 5, srb.: 6 (коса), 5 (влас)	

Tabuľka č. 28

fúz: 13	брк (бркови): 13
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 12, srb.: 12	

Tabuľka č. 29

žalúdok: 13	желудец: 10
identické: 5 čiasťočne ekvivalentné: 2 neekvivalentné: slov.: 6, srb.: 3	

Tabuľka č. 30

črevo: 12	црево: 4
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 11, srb.: 3	

Tabuľka č. 31

čelo: 12	чело: 12
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 2 neekvivalentné: slov.: 9, srb.: 9	

Tabuľka č. 32

zadok: 12 riť: 2	задњица: 1 стражњица: 4 гуз/гуза/гузица: 14 тур: 10 дупе: 11
<p>identické: 2 (zadok – дупе), 1 (riť – дупе), 1 (zadok – гузица), čiastočne ekvivalentné: 1 (zadok – дупе), 1 (zadok – гузица), 1 (zadok – тур), 1 (zadok – стражњица) neekvivalentné: slov.: 6 (zadok), 1 (riť), srb.: 8 (дупе), 12 (гуз/гуза/гузица), 1 (задњица), 9 (тур), 3 стражњица</p>	

Tabuľka č. 33

brada: 12	брада: 24
<p>identické: 1 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 11, srb.: 23</p>	

Tabuľka č. 34

chlр: 11	длака: 27
<p>identické: 3 čiastočne ekvivalentné: 6 neekvivalentné: slov.: 6, srb.: 18</p>	

Tabuľka č. 35

päšť: 10	песница: 3 пест: 0
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 5 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 0	

Tabuľka č. 36

telo: 10	тело: 4
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 9, srb.: 3	

Tabuľka č. 37

temeno: 0	теме: 5
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 5	

Tabuľka č. 38

hrst': 10 priehršt': 1	шака: 26
identické: 3 (hrst' – шака), 1 (priehršt' – шака) čiasťočne ekvivalentné: 2 (hrst' – шака), 1 (priehršt' – шака) neekvivalentné: slov.: 6 (hrst'), 0 (priehršt'), srb.: 21	

Tabuľka č. 39

bok:10	бок: 4 кук: 0
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 9, srb.: 3	

Tabuľka č. 40

žlč: 8	жуч: 6
identické: 2 čiasťočne ekvivalentné: 3 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 2	

Tabuľka č. 41

lono: 8	крило: 12
identické: 2 čiasťočne ekvivalentné: 2 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 8	

Tabuľka č. 42

slza: 7	суза: 24
identické: 2 čiasťočne ekvivalentné: 18 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 20	

Tabuľka č. 43

líce (líčko): 9	образ: 48
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 8 (líce – образ), 2 (líčko – образ) neekvivalentné: slov.: 3 (líce), 1 (líčko), srb.: 45	

Tabuľka č. 44

malíček: 6	мали прст: 7 малић: 2
identické: 4 (malíček – мали прст), 1 (malíček – малић) čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 3 (мали прст), 1 (малић)	

Tabuľka č. 45

palec: 6	палац: 3
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 5, srb.: 2	

Tabuľka č. 46

pera: 6 gamba: 4	усна: 7
identické: 1 (pera – усна) čiasťočne ekvivalentné: 1 (pera – усна) neekvivalentné: slov.: 4 (pera), 4 (gamba), srb.: 5	

Tabuľka č. 47

hrud': 6 prsia: 6 ňadrá: 0	груди: 21 прса: 6 недра/њедра: 2
identické: 1 (prsia – недра/њедра), 3 (prsia – груди), 3 (prsia – прса), 1 (hrud' – груди) čiasťočne ekvivalentné: 1 (prsia – груди), 3 (hrud' – груди) neekvivalentné: slov.: 2 (hrud'), 2 (prsia), srb.: 15 (груди), 4 (прса), 1 (недра)	

Tabuľka č. 48

pupok: 6	пупак: 3
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 1	

Tabuľka č. 49

necht: 5	нокат: 46
identické: 2 čiasťočne ekvivalentné: 3 neekvivalentné: slov.: 1, srb.: 42	

Tabuľka č. 50

slina: 5	слина: 2 пљувачка: 2
identické: 4 čiasťočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 0	

Tabuľka č. 51

lakeť: 5	лакат: 10
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 9	

Tabuľka č. 52

cecok: 5 prsník: 1 prsia: 1 prs: 1	сиса: 4 прса: 2 дојка: 0
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 4 (cecok), 1 (prsník), 1 (prsia), 1 (prs), srb.: 3 (сиса), 2 (прса)	

Tabuľka č. 53

členok: 4	чланак: 0 глежањ: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 0	

Tabuľka č. 54

pot: 4 znoj: 0	znoj: 13
identické: 3 čiastočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 10	

Tabuľka č. 55

kostra: 4 skelet: 0	костур: 1 скелет: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 1 (kostra – костур) neekvivalentné: slov.: 3, srb.: 0	

Tabuľka č. 56

podošva: 4	табан: 7
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 7	

Tabuľka č. 57

chrbtica: 1	кичма: 8
chrbtová kosť: 4	
identické: 1 (chrbtica – кичма), 2 (chrbtová kosť – кичма) čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 6	

Tabuľka č. 58

rameno: 3	надлактица: 0
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 3, srb.: 0	

Tabuľka č. 59

rebro: 3	ребро: 10
identické: 2 čiasťočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 8	

Tabuľka č. 60

špik: 3 dreň: 1	срж: 5
identické: 2 (špik – срж), 1 (dreň – срж) čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 1 (špik), 0 (dreň), srb.: 3	

Tabuľka č. 61

mäso: 3	месо: 5
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 4	

Tabuľka č. 62

pľúca: 3	пľућа: 4
identické: 1 čiasťočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 1, srb.: 2	

Tabuľka č. 63

lebka: 3	лобања: 0
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 3, srb.: 0	

Tabuľka č. 64

úd: 3 hnát: 2 končatina: 0	уд: 0 гњат: 1
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 3 (úd), 2 (hnát), srb.: 1 (гњат)	

Tabuľka č. 65

bedro: 3 stehno: 0	бедро:0 бут: 0 бутина: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 3, srb.: 0	

Tabuľka č. 66

mihalnice ¹¹ : 3 riasy: 0	трепавице: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: 3	

Tabuľka č. 67

brva: 2 obrva: 1 obočie: 1	обрва: 3
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 1 (brva – obrva) neekvivalentné: slov.: 3, srb.: 2	

Tabuľka č. 68

---

¹¹Mihalnice môžu mať dva významy: 1. riasy a 2. viečko. Frazémy, ktoré obsahujú túto lexému môžu byť motivované oboma významami.

čel'ust': 1 sánka: 2 škraňa: 2	челъуст: 0 вилица: 4
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 1 (čel'ust'), 2 (škraňa), 2 (sánka), srb.: 4 (вилица)	

Tabuľka č. 69

hrtan: 2	гркљан: 8
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 8	

Tabuľka č. 70

lýtko: 2	лист: 0
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 0	

Tabuľka č. 71

lopatka: 2	лопатица: 0 плећка: 1
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 1 (lopatka – плећка) neekvivalentné: slov.: 1, srb.: 0	

Tabuľka č. 72

sadlo: 2	сало: 1
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 2, srb.: 1	

Tabuľka č. 73

kĺb: 1 zhyb: 0 háňka: 0 stavec: 0	зглоб: 0 кук: 0 пршљен: 0
identické: 0 čiasťočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 1, srb.: 0	

Tabuľka č. 74

kečka: 1 štica: 1 pačesy: 1 ofina: 0	шишке: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 3, srb.: 0	

Tabuľka č. 75

kříže: 1	крста: 1 крижа: 1
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 1, srb.: 2	

Tabuľka č. 76

mandľa: 1	крајник: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 1, srb.: 0	

Tabuľka č. 77

oblička: 0 ľadvina: 0	бубрег: 4
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 4	

Tabuľka č. 78

pupočná šnúra: 1	пупчана врпца: 1
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 1 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 0	

Tabuľka č. 79

pás: 1 driek: 1	појас: 8 пас: 5 струк: 1
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 1 (pás), 1 (driek), srb.: 8 (појас), 5 (пас), 1 (струк)	

Tabuľka č. 80

viečko: 1 mihalnica: 3	капак: 3
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 4, srb.: 3	

Tabuľka č. 81

sval: 0	мишић: 0 мишица: 1 мишка: 0
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 1	

Tabuľka č. 82

tylo: 0	потилџак: 5
identické: 0 čiastočne ekvivalentné: 0 neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 5	

Tabuľka č. 83

predlaktie: 0	подлактица: 0
identické: 0	
čiasťočne ekvivalentné: 0	
neekvivalentné: slov.: 0, srb.: 0	

Tabuľka č. 84

7.2 Výsledky kvantitatívnej analýzy

Výsledky získané kvantitatívnou analýzou slovenskej a srbskej somatickej frazeológie sú nasledujúce:

a) Úhrnný počet slovenských somatických frazém zachytených v slovníkoch je 1343 a srbských somatických frazém 2152. Aby sme získali úhrnný počet daných frazém, nestačí iba jednoducho spočítať počet frazém jednotlivých skupín obsahujúcich istú frazému, ale sme pri získavaní ich úhrnného počtu museli brať do úvahy aj niektoré iné javy.

Jeden z takých javov sú frazémy, ktoré obsahujú dve alebo viac rozličných frazém, napr.: *chrániť (opatrovať) [niekoho, niečo] ako oko v hlave; pristane [niekomu niečo] ako päť na oko; srdce [niekomu] ide vyskočiť z hrude; povedať, čo slina na jazyk prinesie; počítať na prstoch jednej ruky alebo voleti (чувати) [некога, нешто] као око (очи) у глави; бити с главом у облацима, а ногама на земљи; без длаке на језику; бити (стајати) [некоме] <као> кост у грлу; бити дужан косом на глави.* Znamená to, že sa, napríklad, frazéma *pristane [niekomu niečo] ako päť na oko* v slovníkoch vyskytuje aj za heslom *päť*, ako aj za heslom *oko*, i keď vlastne ide o jednu frazému. Ak chceme získať úhrnný počet frazém, túto a jej

podobné frazémy počítame iba raz a podobne iba jedenkrát budeme počítať aj také frazémy, ktoré obsahujú viac ako dve somatické lexémy, napr.: *čo by si nohy po kolená a ruky po lakte zodral*. Srbských frazém s dvoma alebo viacerými somatickými lexémami sme zaznamenali 96 a slovenských 62.

Druhým javom sú také frazémy, v ktorých sa vyskytuje somatická lexéma, ktorá má aj svoj synonymný variant, napr.: *pás* a *driek* alebo *нерв* a *живац*, ale aj také lexémy, ktoré sa vzťahujú na časti ľudského tela, ktoré majú v živote človeka podobnú funkciu, napr.: *brucho* a *žalúdok*. V tomto prípade často vznikajú variantné podoby tej istej frazémy, ktoré obsahujú buď jednu, alebo druhú frazému, napr.: *vykrútiť [niekomu] krk (väz); nohy (ruky) <ťažké> ako olovo; brucho (žalúdok) [niekomu] k chrbtovej kosti prirastá (prischol); (za)platiť [za niečo] kožou (chrbtom); z dlane chlp (vlas) nevytrhneš* alebo *бацити (метнути, ставити) образ под ноге (петы); да [некоме] дупе (гузица) види пут (пута); нож је [некоме] под вратом (грлом, гушом); прилепио (залепио) се [некоме] трбух (желудац) за леђа (кичму)* atď. Vzhľadom na to, že ide o variantnú podobu tej istej frazémy, tiež ich počítame jedenkrát. Variantných frazém tohto druhu sme v slovenčine zaznamenali 23 a v srbčine 35.

b) Úhrnný počet identických párov frazém bol 507 a počet čiastočne ekvivalentných párov frazém bol 543. Úhrnný počet neekvivalentných slovenských frazém bol 584 a srbských frazém 1442.

Nie vždy sa bude súčet identických a čiastočne ekvivalentných párov frazém a neekvivalentných frazém rovnať úhrnnému počtu frazém obsahujúcich istú lexému, ktorý je uvedený v tabuľke. Spôsobujú to frazémy, ktoré majú aj svoje synonymá. Napríklad, slovenská frazéma *vziať nohy na plec* (začať bežať, odbehnúť) má v srbčine až tri čiastočné ekvivalenty: *дохватити се ногу; ноге пода се* ako aj *ногом (ногама) у (уз) ледину* (дати се у бег, појурити). Uvedené frazémy nie sú variantnými frazémami, ale

patria medzi frazeologické synonymá, lebo majú rovnakú sémantiku, ale ich frazeologizačné procesy prebiehali odlišne. Z toho dôvodu slovenská frazéma *vziať nohy na plecía* s uvedenými srbskými frazémami tvorí tri čiastočne ekvivalentné dvojice.

Zhrnutie získaných údajov podávame v *tabuľke č. 85*:

slovenské somatické frazémy: 1343	srbské somatické frazémy: 2152
identické: 507	
čiastočne ekvivalentné: 543	
neekvivalentné: slov.: 584, srb.: 1442	

Tabuľka č. 85

c) Na základe výskumu zisťujeme, že najväčší počet frazém motivujú somatické lexémy *hlava, oko, ruka, srdce, noha, jazyk, krv, nos, prst* a *tvár* a to rovnakým poradím aj v slovenčine, aj v srbčine začínúc lexémou *hlava* ako najčastejšie sa vyskytujúcou vo frazeológii.

V slovenskej somatickej frazeológii sa nevyskytli lexémy: *hánka, končatina, ňadrá, ofina, pleť, pokožka, predlaktie, riasy, skelet, stavec, stehno, sval, tylo, vena, zhyb, znoj*.

Nulový počet frazém v srbčine zaznamenávame pri lexémach: *бедро, бут, бутина, вена, глежањ, дојка, ждрело, зглоб, крајник, кук, лист, лобања, лопатица, мишић, мишка, пест, подлактица, приљен, скелет, трепавице, уд, чељуст, чланак, шишке*.

d) Súčasťou nášho výskumu bolo aj niekoľko synonymných pejoratívnych slov. V slovenčine to boli lexémy *huba (ústa), gamba (pera)*

a *škraňa* (*sánka, čeľusť*) a v srbčine lexéma *зрбача* (*leĥa*). I keď naším prvoradým cieľom nebolo zaznamenávanie a výskum frazém, ktoré obsahujú pejoratívne alebo expresívne somatické lexémy, uvedené štyri slová sa namietli ako nevyhnutná časť nášho výskumu vzhľadom na ich zastúpenosť vo frazeológii, ktorou značne konkurujú svojim nepríznakovým synonymným lexémam. Súčasťou výskumu neboli pejoratíva, ktoré sa vyskytujú v malom počte frazém. Tak sme, napríklad, zaznamenali iba 4 frazémy s lexémou *kotrba*.

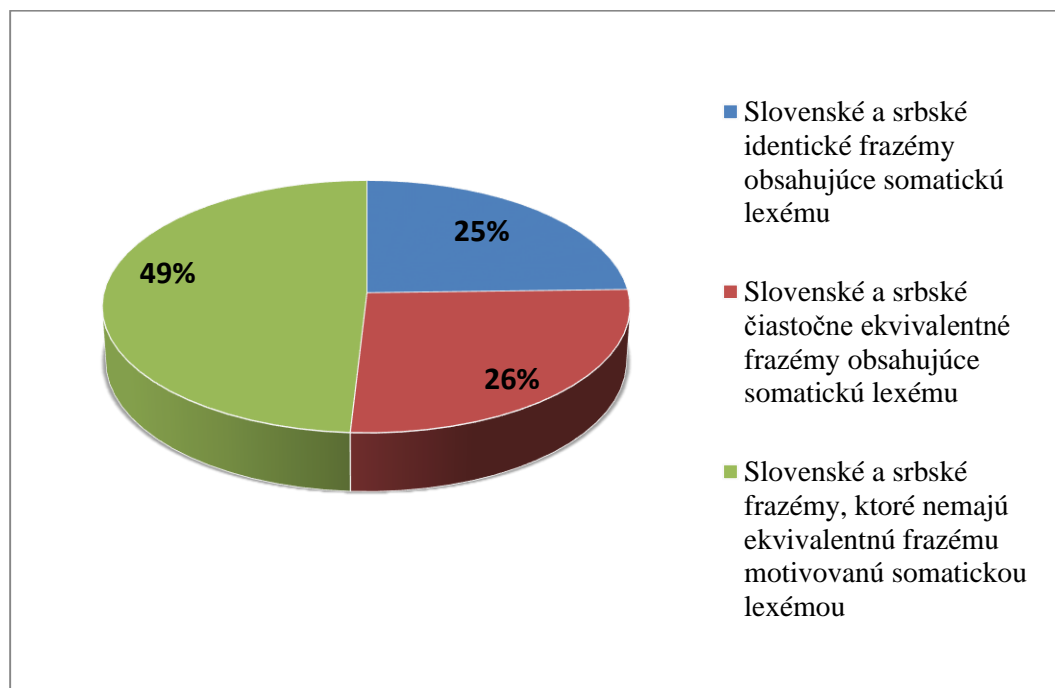
Na záver tejto kapitoly by sme sa chceli vrátiť k postrehom, o ktorých sme hovorili v úvode kapitoly a ktoré sa vzťahujú na krajnosti súvisiace s potrebou a vôbec zmyslom kvantitatívnej analýzy vo frazeológii.

Na prvý pohľad sa zdá, že kvantitatívna analýza nemá na svoju realizáciu dosť silné argumenty. Je tomu tak preto, lebo nemôžeme s istotou tvrdiť, že je počet frazém zaznamenaných v slovníkoch totožný s reálnym počtom frazém existujúcich v danom jazyku. Autori slovníkov si frazémy, ktoré do nich zaradia, volia ľubovoľne a kritériom sa najčastejšie stáva ich frekventovanosť v živom jazyku. Osobitným problémom, ako sme to už skôr uviedli, je aj spôsob zapisovania frazém v slovníkoch, ale aj nejednotnosť názorov o tom, ktoré frazémy budeme chápať ako variantné, synonymné alebo polysémantické. Uzavierame, že je problematika kvantitatívneho rozsahu frazém vágna a že je počet frazém, ku ktorému sme sa na základe slovníkov dostali, orientačný, ale určite ukazuje, a hoci aj orientačne, na isté štatistické fakty.

Na druhej strane, základom kontrastívnej analýzy frazeológie dvoch či viacerých jazykov je otázka: v akej miere sa zhoduje frazeologický obraz sveta porovnávaných jazykov? Aby sme sa dostali k relevantným údajom, nevyhnutné je pozorovať a analyzovať maximálny počet frazém daných jazykov a všímať si pomer medzi frazémami s rovankým či

podobným, resp. odlišným lexikálnym zložením, štruktúrou, procesom frazeologizácie a sémantikou. Z tohto aspektu je kvantitatívna analýza vo frazeológii priam nevyhnutná.

Jedným z cieľov tohto výskumu bolo aj zisťovanie, v akej miere sa zhoduje frazeologický obraz sveta v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii. Vypozorovali sme, že sa frazeologický obraz sveta v slovenčine a srbčine na základe frazém, ktoré vo svojom komponentovom zložení obsahujú somatickú lexému, zhoduje až na 50 % a predpokladáme, že mnohé z týchto frazém sú vlastne celoslovanským frazeologickým dedičstvom. Podrobný pomer identických, čiastočne ekvivalentných a neekvivalentných somatických frazém v slovenčine a srbčine vyjadrených v percentách podávame v *grafe č. 1*.

Graf č. 1 – Pomer identických, čiastočne ekvivalentných a neekvivalentných frazém vyjadrený v percentách

8 FORMÁLNA STRÁNKA SLOVENSKÝCH A SRBSKÝCH SOMATICKÝCH FRAZÉM

V rámci štruktúrno-komponentovej analýzy slovenskej a srbskej somatickej frazeológie sme pozorovali nasledujúce javy:

- a) funkčnú zaťaženosť somatických lexém vo frazémach,
- b) výskyt dvoch alebo viacerých somatických lexém v rámci jednej frazémy,
- c) výskyt konštrukčných typov v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii.

8.1 Funkčná zaťaženosť somatických lexém v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii

Konštitutívnymi prvkami frazém môžu byť slová všetkých slovných druhov. Nie všetky slová ako konštitutívne prvky jednej frazémy majú rovnakú funkciu a funkčnú zaťaženosť. Ako sme už naznačili v podkapitole *Slová ako komponenty frazém: funkčná zaťaženosť lexikálnych komponentov vo frazémach* (str. 51), niektoré slová sú štruktúrne alebo sémanticky oporným bodom frazémy a sú autoritatívne vzhľadom na slová, ktoré majú vo frazéme pomocnú alebo komplementárnu funkciu. Podľa funkcie, ktorú majú vo frazéme, J. Mlacek (1984 : 50) klasifikuje slová do dvoch skupín: *oporné* alebo *klúčové slová* a *fakultatívne zložky* frazémy.

Oporné alebo kľúčové slovo má dominantnú úlohu pri tvorení frazeologického významu (je významovým jadrom frazémy) alebo má

dominantnú funkciu z hľadiska štruktúrneho, pri konštrukčnej výstavbe frazémy. Existujú aj také typy frazém, pri ktorých nie je ľahko jednoznačne určiť kľúčové slovo (napr.: *krv a mlieko, hlava-nehlava*, tiež frazémy s vetnou alebo súvetnou stavbou, napr.: *nikomu nelietajú pečené holuby do úst*), buď ho nemajú, alebo sa v rámci jednej frazémy jedno slovo prejavuje ako významovo najzávažnejšia a iné ako štruktúrne najzávažnejšia zložka frazémy. Preto ich J. Mlacek klasifikuje na *významovo kľúčové slovo* a *konštrukčne kľúčové slovo*. Najčastejšie kľúčovými slovami sú autosémantické slová, najmä podstatné mená (hlavne ako významovo kľúčové slovo) a slovesá (hlavne ako konštrukčne kľúčové slovo). Kľúčové slová sú zároveň obligatónnymi členmi frazém.

Somatizmy ako podstatné mená a autosémantické slová najčastejšie do frazém vstupujú ako obligatórne významovo kľúčové slová:

byť (stáť, kráčať, ísť) na (v) čele [niekoho, niečoho]

бити (налазити се, стајати, стати, доћи) на челу (чело) [нечега]

padať (padnúť, hodiť sa) pred [niekým] na kolena

бацити се (падати, пасти) [перед некого (перед неким)] на колена

ani <malým> prstom (malíčkom) nepohnúť (nehnúť)

<не> хтети макнути (мрднити) ни <малим> прстом

poprávať (zrátať, poštekliť) [niekomu] rebrá

наместити (поломити, поравнати, пребити, пребрајати) некоме ребра

sedieť na ušiach

седети на ушима

vylievať (vyliat') si žlč [na niekom, na niečom]

искалити (излити) жуч [на некога]

byť [niekomu] za päťami (v päťách)

бити (налазити се, ићи, остајати) [некоме] за петама

pchať (strkať) do všetkého nos

забадати (бости, гурати, гурнути, трпати, турити, завлачити, завући)

<свој> нос [у нешто]

ťahať za jazyk [niekoho]

вући (повући, потегнути, потезати) [некога] за језик

držať (kryť) [niekomu] chrbát

чувати (ититити, осигурати) [некоме] леђа

atď.

Zriedkavejšie sa somatizmy vo frazémach vyskytujú ako komplementárne zložky. Takým príkladom sú aj frazémy, v ktorých sa

vyskytujú dve somatické frazémy, z ktorých má jedna silnejšiu funkčnú zaťaženosť a je významovo kľúčovým slovom, pokiaľ druhá má funkciu komplementárnu. Tak napríklad, vo frazéme *ani vlások na hlave sa [niekomu] neskriví* alebo *неће [некоме] пасти (фалити) ни длака с главе* môžeme sledovať somatické lexémy *vlások* a *hlava*, resp. *длака* a *глава*, kde lexéma *vlások* či *длака* má silnejšie funkčné zaťaženie, je významovo kľúčovým a obligatórnym členom frazémy. Ak sa pokúsime vynechať jednu z týchto lexém (napr. pri aktualizácii frazémy) zistíme, že lexému *vlások* (resp. *длака*) nie je možné vynechať, zatiaľ čo vynechaním lexémy *hlava* (resp. *глава*) táto frazéma zostane percipientovi bez prekážky viditeľná a pochopiteľná. Rozličnú intenzitu funkčnej zaťažnosti somatických lexém sledujeme aj v ďalších frazémach, napr.:

srdce [niekomu] ide vyskočiť z hrude

počítať na prstoch jednej ruky

ísť si zodrať nohy po kolená

žilky [niekomu] hrajú v tele

pot [niekomu] vystúpil na čelo

alebo

волети (чувати) [некога, нешто] као око (очи) у глави

диже се (јежи се, иде у вис) [некоме] коса на глави

дати (давати) главу с рамена

дати [некоме] ногом у задњицу (тур)

измамити (натерати) [некоме] сузу из ока

atd'.

Nie všetky frazémy s dvoma somatizmami obsahujú somatické frazémy, čie funkčné zaťaženie je rozličnej intenzity. Pri mnohých dokonca, nie je možné jasne určiť, ktorá lexéma ja funkčne a významovo silnejšia, ba možno povedať, že sú funkčne rovnocenné, napr.:

premerat' (si) [niekoho] od hlavy po päty

pristane [niekomu niečo] ako päť na oko

robiť si z úst zadok

alebo

мерити (измерити, промерити, омерити) [некого] од главе до пете

имати очи на потилюку

имати главу за четири ноге

atď.

Treba pripomenúť, že v uvedených príkladoch somatizmy s menšou intenzitou sú obligatórnymi, nie fakultatívnymi, zložkami frazém.

8.2 Výskyt dvoch alebo viacerých somatických lexém v rámci jednej frazémy

Somatické frazémy často obsahujú dve, zriedkavejšie viacej somatizmov. Takéto frazémy klasifikujeme do dvoch skupín:

- a) frazémy s dvoma (alebo viacerými) rovnakými somatizmami:

kost' z <jeho> kosti (kostí); z ruky do ruky (z rúčky do rúčky); ísť ruka v ruke [niekto s niekým, niečo s niečím]; ísť (vliecť sa) z nohy na nohu; ísť z úst do úst; krv volá po krvi; krv z jeho krvi; biedu (psotu) z pleca na plece prekladať; plece pri pleci (ísť, kráčať, stáť); prehadzovať <si> [niečo] <len tak> z pleca na plece; bok po boku; ruka v ruke [s niekým]; ruka ruku myje (umýva); úsmev od ucha po ucho

alebo

груди у груди; мотати (вртети) палац око палца; длаку по длаку; хватити се грло за грло (прождирало); брк а брк; говорити (казати, рећи, погледати се) брк у брк; док (што) би дланом (длан) о длан <ударю (пљесну)>; не остати ни кост с кости; из (од, с) колена на (у) колена; прса о (у) прса; кост (од) кости; стати (стајати) [некоме] <раме> уз раме; з гуза на гуз; крв <од> крви; крв за крв; осмехивати (смејати) се од ува до ува; уста од ува (увета) до ува (увета); од уста до уста ићи (ширити се); бацати [некога] с ноге на ногу; ићи (вући се) с ноге на ногу (вући ногу за ногом, ногу пред ногу ићи (корачати)); док би (као) руком о руку; ићи руку под руку; ићи (поћи, прелазити) из руке у руку (од руке до руке); рука руку мије; главу за главу; уговорити (утврдити) [нешто] руку на руку atd.

- b) frazémy s dvoma (alebo viacerými) rozličnými somatizmami. Pri frazémach s dvoma rozličnými somatickými lexémami si všímame istú logickosť, podľa ktorej sa realizujú kombinácie dvoch somatizmov vo frazéme. Po prvé, kombinácie dvoch somatických lexém vo frazéme sa realizujú na základe podobného významu a funkcie, ktoré majú označované časti ľudského tela v živote človeka alebo sú dané časti tela lokalizované v tej istej časti ľudského tela. Tak napríklad, často sa

spolu v jednej frazéme vyskytujú lexémy *oko* a *ucho*, *oko* a *hlava*, *oko* a *nos*, *vlasy* a *hlava*, *ruka* a *noha*, *jazyk* a *zuby*, *prst* a *ruka*, *srdce* a *hrud'* a pod. Napríklad:

byť samé oko, samé ucho
претворити се сав у око и ухо

srdce [niekomu] ide vyskočiť z hrude
срце да искочи из груди

počítať na prstoch jednej ruky
моћи се на прсте једне руке пребројити

držať jazyk za zubami
држати језик за зубима (иза зуба, на узици, у топли)

ako aj:

závidieť [niekomu] aj nos medzi očami; v žilách [niekomu] koluje [niečia] krv; vypadli (vyhrkli) [niekomu] slzy z oka (z očí); slzy sa [niekomu] tisia do očí; povedať, čo slina na jazyk prinesie; oko nevidalo, ucho neslýchalo alebo бити дужан косом на глави; бити [с неким] као прст и нокат; глава [некоме] виси на власу (на власи); уста има, језик нема; увлачити (увући) главу <у рамена>; увући [некоме] језик у уста; завадити и два ока у глави atď.

Po druhé, dve somatické lexémy sa vo frazémach často kombinujú na základe svojej pozície v určitej časti ľudského tela, ktoré sú najčastejšie hraničné (podmienečne by sme mohli povedať, že označujú „začiatok“ a „koniec“ ľudského tela) a tým pádom vyjadrujú mieru, resp. aj veľkosť niečoho. Napríklad:

premerat' (si) [niekoho] od hlavy po päty

мерити (измерити, промерити, омерити) [некого] од главе до пете

ako aj:

од врата до гъата

од пете до темена

atď.

Tento jav zisťujeme aj pri frazémach s dvoma rovnakými frazémami, napr.:

úsmev od ucha po ucho

alebo

осмехивати (смејати) се од ува до ува

уста од ува (увета) до ува (увета)

atď.

Existujú aj ďalšie kombinácie frazém, ktorými sa vyjadruje hlavne maximálna miera toho, na čo sa vzťahujú, napr.:

poznať [niekoho] až do špiku kostí

<byt'> košť a koža

alebo

<сама> кост и кожа

имати дугова као косе на глави

биће крви до колена

глуп као гузица

atď.

Frazémy s tromi a viacerými somatickými lexémami (napr. *čo by si nohy po kolená a ruky po lakte zodral*) sú zriedkavé a častejší je ich výskyt v paremiológii.

8.3 Výskyt konštrukčných typov v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii

V začiatočnej fáze frazeologických výskumov sa často ako jedna z hlavných vlastností frazém zdôrazňovala syntaktická zmeravenosť, resp. petrifikovanosť frazém až do tej miery, že sa hovorilo o zániku syntaxe vo frazémach. Podľa J. Mlacka (1984 : 36 – 37) nemožno tu hovoriť o zániku syntaxe, ba opačne, možno aj vo frazeológii sledovať isté syntaktické vzťahy vnútorné i vonkajšie, ktoré sa vyznačujú syntaktickou ustálenosťou. Podobného názoru je aj F. Čermák: „Takto je pak frazém a idióm takové nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně

a väčšinou i sémanticky).“ (2007 : 32) Existujú rozličné typológie v závislosti od kritérií, ktoré si pri klasifikácii frazém do konštrukčných typov stanovil autor. Tak napríklad, podľa F. Čermáka (2007) by formálne-štruktúrna klasifikácia frazém mala byť založená na evidencii vstupných komponentov. V prvom rade frazémy klasifikuje na kolokačné, propozičné a lexikálne a tieto potom na ďalšie podtypy. D. Ajdačić – L. Ajdačićová-Nepopová (2015) klasifikujú frazémy podľa funkcie, ktorú majú vo vete alebo v texte. Odlišujú substantívne (majú vo vete alebo v texte funkciu podstatného mena), predikatívne, atributívne a adverbiálne frazémy.

Cieľom syntakticko-komponentovej analýzy je identifikovať existujúce konštrukčné typy vyskytujúce sa v tejto skupine frazém. Vychádzame z typológie J. Mlacka (2007), ktorý rozlišuje syntagmatické frazémy (fazeolexémy), vetné a súvetné frazémy (fazeotextémy), minimálne frazémy, subfrazémy, jednoslovné frazémy a frazeologizované konštrukcie alebo syntaktické frazémy. Podávame stručné definície jednotlivých konštrukčných typov (podľa J. Mlacka, 2007 : 25 – 75):

- a) Fazeolexémy sú frazémy so stavbou elementárnej syntaktickej jednotky – syntagmy. V prvom rade sa klasifikujú na slovesné a neslovesné a predstavujú základný a najpočetnejší typ v celej frazeológii.
- b) Fazeotextémy sú frazémy so stavbou vety alebo súvetia. Frazémy so stavbou vety klasifikujeme na frazémy so stavbou dvojčlennej a frazémy so stavbou jednočlennej vety. Frazémy so stavbou súvetia sa klasifikujú na vety so stavbou priraďovacieho alebo frazémy so stavbou podrad'ovacieho súvetia. Tento druh frazém je typický pre parémie, ale vyskytuje sa aj pri frazémach.
- c) Minimálne frazémy sú také frazémy, ktoré majú iba jednu autosémantickú zložku. Minimálne frazémy najčastejšie tvoria predložka a substantívum, ale môžu byť utvorené aj z častice

a substantíva, z častice, predložky a substantíva, z predložky a prídavného mena alebo častice a príslovky.

- d) Jednoslovné frazémy sú takým typom frazém, ktorý je v niektorých filologických školách označený termínom *frázové sloveso*. Sú to také slovesné jednotky, ako napr. *kydať [na niekoho]*, *rozchodiť [niečo]*, *podkúriť [niekomu]* a pod. M. Ološtiak – M. Ivanová uvádzajú, že „jednotky tohto typu sa vyznačujú sémantickou transponovanosťou, expresívnosťou, ako aj špecificky realizovanou nadslovnosťou, preto ich možno zaradiť do frazeologického fondu, hoci ide o príznakový typ frazém.“ (2013 : 173)
- e) Subfrazémy sú také frazémy, v zložení ktorých sa nevyskytuje ani jedno autosémantické slovo. Ich zložkami sú iba synsémantické slová. J. Mlacek (2007) uvádza príklady ako sú: *ved' preto, len či, aby len* a pod.
- f) Frazeologizované konštrukcie sú takým typom frazém, ktorý patrí do syntaktickej frazeológie, čiže v ktorom „[...] frazeologizácia zasahuje predovšetkým samu konštrukciu, nie jej konkrétne lexikálne obsadenie“. (Mlacek, 2007 : 73). „Tento typ sa vyznačuje ustálenosťou konštrukcie alebo niektorých jej komponentov, ako aj ustálenosťou poradia komponentov. Ostatné komponenty sa dopĺňajú podľa okolností, pričom dôležitú úlohu zohráva tautologickosť.“ (Ološtiak – Ivanová, 2013 : 174) Uvádzame príklady podľa J. Mlacka (2007): *ako číta, tak číta* alebo *ako hovorí, tak hovorí* a pod.

Autori najnovších slovenských učebníc zaoberajúcich sa frazeológiou (M. Ološtiak – M. Ivanová: *Kapitoly z lexikológie (Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania)* (2013, kniha obsahuje obsiahlu

kapitolu venovanú frazeológii) a J. Glovňa: *Frazeológia* (2015)) pri klasifikácii frazém na jednotlivé konštrukčné typy vychádzajú tiež z klasifikácie, ktorú podal J. Mlacek (2007) a ktorá sa stala podkladom aj našej štruktúrno-komponentovej analýzy.

Už na základe našich predchádzajúcich postrehov a vzhľadom na počet identických frazém z hľadiska motivácie, štruktúry i sémantiky, zrejmé je, že situácia v slovenskej a srbskej frazeológii bude aj z hľadiska konštrukčného vo veľkej miere zhodná. Korpus somatických frazém podľa D. Balákovej (2011) predpokladá existenciu prvých troch typov v slovenčine: frazeolexém, frazeotextém a minimálnych frazém. V ďalších riadkoch sa pokúsime identifikovať existujúce konštrukčné typy frazém v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii a všetky evidované konštrukčné typy budeme argumentovať zodpovedajúcimi príkladmi.

8.3.1 Somatické frazeotextémy

Medzi frazeotextémy patria frazémy so stavbou jednoduchej vety alebo súvetia. V korpuse somatických frazém so stavbou jednoduchej vety prevahu majú frazémy:

- a) so stavbou dvojčlennej vety (personálnej), napr.:

oči sa [niekomu] otvorili

отвориле су се [некоме] очи

beľmo [niekomu] spadlo z očí

пао је [некоме] вео (мрена, копрена) с очију

strecha [niekomu] horí nad hlavou
гори колиба (кров, кућа) над главом

Damoklov meč [niekomu] visí nad hlavou
Дамоклов мач виси [некоме] изнад главе

vlasы [niekomu] vstávali (vstávají) dupkom <na hlave>
диже (јежи) се [некоме] коса на глави

ani vlas (vlások) sa [niekomu] na hlave neskriví
није [некоме] спала (пала) ни влас (длака) с главе

sláva [niekomu] stúpla do hlavy
ударила [некоме] слава (власт) у главу

nohy sa [niekomu] podlamijú
ноге се [некоме] одсекле (подсекле, скратиле, пресекле)

horí [niekomu] <zem, pôda> pod nohami
гори (нестаје) [некоме] земља под ногама

brucho [niekomu] k chrbtovej kosti prirastá
прилепио се (залепио се) [некоме] трбух за леђа (кичму) (прирастао
[некоме] трбух уз крижа)

žlč sa [v niekom] pohla (vzkypela, zovrela)
покрене се [некоме] жуч

žalúdok sa [niekomu] dvíha (obracia)
диже се (подиже се) [некоме] стомак [на нешто] (окреће се (окренуо се, диже се, дигао се, преврће се, преврнуо се) [некоме] желудац (у желуцу) <[од нечега]>)

žalúdok sa [niekomu] lepi na chrbát
прилепио се [некоме] желудац за леђа

hrdlo [niekomu] zvierá
грло (у грлу) се [некоме] стеже

hlas [niekomu] uviazol (zamrzol, zadržol sa) v hrdle (slová sa [niekomu]
zadržli (zasekli v hrdle)
реч [некоме] стаје (застаје, запиње) у грлу

obľal [niekoho] <smrteľný (studený)> pot
проби (пробија, спонаде, спонада) [некога] (мртвачки, мртви, хладан, леден, мрзао) зној

dľaň [niekoho] svrbí
сврби (засврби) [некога] длан

<aj> steny majú uši
и зидови имају уши

krv [niekomu] tuhne (merzne, zamrzla) v žilách
крв се [некоме] леди (следи, заледи) <у жилама>

krv [niekomu] udrela do tváre
иде (јурне, удари, навире, навре, појури) [некоме] крв у главу (у лице, у
образе)

krv [v niekom] vrie (zovrela, vzkypela)
кипи (закипи, кључа) крв у [некоме]

sliny (slinky) sa [niekomu] zbiehajú <v ústach>
иде (удара) [некоме] вода на уста

ústa [niekomu] medom pretekajú
из уста [некоме] тече мед (тече [некоме] мед и млеко из уста)

nervy [niekomu] praskli (povolili, pukli, vypovedali, tečú)
живци су [некоме] попустили

kolená sa [niekomu] podlomili (podlamujú, trasú, roztriasli)
тресу се (дрићу, одсецају се) [некоме] колена

jazyk sa [niekomu] pletie
плете се [некоме] језик

jazyk sa [niekomu] roštykol (potkol)
језик се [некоме] залетео (језик је [некоме] утекао)

ide [niekomu] jazyk ako mlyn (mlynček) (huba [niekomu] ide ako mlyn
(mlynské koleso))

језик [некоме] лети (иде) као по лоју

ako aj:

padla [niekomu] tehla na hlavu; robota [niekomu] horí pod rukami; slová sa [niekomu] tisnú na jazyk; žilky [niekomu] hrajú v tele; zimomriavky [niekomu] behali po tele (mráz [niekomu] beží (behá, prebehol) po tele); črevá [niekomu] vyschli; až sa črevá dvíhajú; črevo je [niekomu] prvé; mráz [niekomu] behá po chrbte; šťastie sa [niekomu] obrátilo chrbtom; v žilách [niekomu] koluje [niečia] (prudká, bujná, ohnivá, otcovská, zemianska) krv; žilky niet [v niekom] dobrej; nepohla sa [niekomu] ([v niekom]) ani žilka; cigáni [niekomu] v žalúdku hrajú (vyhrávajú, klince kujú); pot [niekomu] vystúpi na čelo; štica sa [niekomu] parí; ešte [niekomu] neuschlo mlieko na brade; roztriasla sa [niekomu] brada (brada sa [niekomu] trasie); zapalujú sa [niekomu] lýtka; ide [niekomu] žlč puknúť <od hnevu>; pot [niekomu] vystúpil na čelo; klepla [niekomu] sánka (čelúšť) na prázdno; nič nepadne (nespadne) <zadarmo, samo> do lona (z neba); slzy ako hrachy (perly) [niekomu] padali; slzy sa [niekomu] tislí do očí; vypadli (vyhrkli) [niekomu] slzy z oka (z očí); hruď sa [niekomu] nadúva (dvíha, nadýma) hrdosťou (pýchou); strach [niekomu] zovrel hruď; akoby [niekomu] cent (centy) z prís spadol (spadli); hrkajú [niekomu] kosti; smola sa [niekomu] lepí na päty; blčia (horia, zapalujú) sa [niekomu] líca (líca [niekomu] horia plameňom; líca sa [niekomu] rozhoreli); krv [niekomu] nabehla do líc; zmrzol [niekomu] úsmev na perách; ústa sa [niekomu] nezavrú; huba sa [niekomu] nezastaví; slová sa [niekomu] valili (hrnuli, tislí) na jazyk; jazyk sa [niekomu] nezastaví; povedať (hovoriť); čo slina na jazyk prinesie (čo tu na jazyk príde); nikomu nelietajú pečené holuby do úst; sadla [niekomu] mucha na nos

alebo

глава виси [некоме] о концу (о власи, о власу, на власи); дошле (удариле) [некоме] лутке у главу; ноге су [некоме] над јамом; људска (човечја, женска) нога тамо није крочила (ступила, стала); киша бије (избија, удара) [некоме] из чела; навукао се (спустио се) [некоме] облак на чело

(на очи); дете на сиси би разумело; вино је пошло на жиљу; иде [некоме] која година за леђа; сврбе [некога] леђа; године су [некоме] на грбачи; дошла душа [некоме] под грло; није матери [некоме] језик испредала; није [некога] пчела за језик ујела; одсечен је [некоме] пупак у крчми (гостионици); лебди [некоме] смрт на уснама; сишло (пало је) [некоме] срце у пете (срце је (стоји) [некоме] у петама (пети)); ушао [некоме] ђаво под кожу; све [некоме] лој кости измеће (истерао); земља [некоме] кости изметала (кости се [некоме] у земљи (гробу) превртале); док (докле) [некоме] срце <у грудима> бије (куца); срце се [некоме] чупа из груди; терет пада [некоме] на груди; терет пада (се скида) [некоме] са груди; пала је [некоме] златана (заћана) јабука у крило; мекано је крило материно; још [некоме] капље млеко из уста; уста су [некоме] паром пререзана; крв говори (је проговорила) [из некога] ([у некоме]); крв долази (пада, села, ударила, навукла се) на очи [некоме]; нож је [некоме] под вратом (грлом, гушом); пао је [некоме] камен са срца (с душе, с врата); прегореле су [некоме] ноге до колена; стала [некоме] крава на ногу; јечам (зоб) [некоме] ударио (пао) у ноге; није та чизма за ту ногу; никада више неће моја (његова) нога ту (крочити) atđ.

b) so stavbou jednočlennej vety (impersonálnej):

zotmelo sa [niekomu] pred očami

смркло се [некоме] пред очима

svitlo [niekomu] pred očami (v hlave)

пукло је (сева) [некоме] пред очима

zašlo [niekomu] za nechty

зашло је [некоме] за нокте

svitlo (rozjasnilo sa) [niekomu] v hlave
синуло (духнуло, севнуло, ударило, пухнуло, дунуло, лупило) [некоме] у
главу (кроз главу, у глави)

ako aj:

prší [niekomu] do nosa; zaľahlo [niekomu] na prsiach; črevá [niekomu]
vykrúca; vyschlo [niekomu] v hrtane; až sa [niekomu] z kečky pari; stiahlo
(zovrelo) [niekomu] hrdlo; bolí [niekoho] v črevách; len [niekomu]
tak bradou trhlo; škvrcí (škvírka) [niekomu] v bruchu; v bruchu [niekomu]
svitá; straší [niekomu] v hlave; udrelo [niekomu] <z ruky> do hlavy alebo
zavija [некоме] у желуцу atď.

Počet frazém so stavbou jednočlennej vety motivovanej somatickou lexémou je menší než počet frazém so stavbou dvojčlennej vety. I keď sme zazanemenali väčší počet viet so stavbou jednočlennej vety v slovenskej frazeológii, vyskytujú sa v istom počte aj v srbskej. Značný počet frazém so stavbou jednoduchej dvojčlennej alebo jednočlennej vety obsahuje premenlivý zámenný komponent v datíve.

Pri frazémach so stavbou súvetia sme identifikovali väčší počet frazém s hypotaktickou súvetnou stavbou, napr:

ist', kam [niekoho] oči (po)vedú

ићи куд [некога] очи воде

robí, čo vidí [niekomu] na očiach

куд ја оком, туд он скоком

nevie, kde tu hlava stojí (nevie, kde má hlavu)

не зна <ни> где му је (стоји) глава

bežať (utekať, letieť), ako (čo) [niekomu] <len> nohy stačia

бежати (трчати) што (колико) некога ноге носе (понеше)

ako aj:

nevedieť, na ktorú nohu stúpiť; bežať (utekať), akoby [niekomu] zem pod nohami horela; čakať, že [niečo niekomu] <samo> spadne do lona; má fúziská, že by mohol z nich motúzy súkať; nevie, čo <má> skôr do ruky chytiť; nevie ľavá ruka, čo robí pravá; smiať sa, až sa za boky chytať; robí, až mu kosti praštia alebo uŕhu kúda (nekoга) очи воде и (а) ноге носе atď.

Počet frazém so stavbou parataktického súvetia je nízky, napr.:

čo by si nohy po kolená a ruky po lakte zodral

alebo

бити с главом у облацима, а ногама на земљи

дерати ногавицу и крпиту тур

atď.

Osobitným javom sú aj frazémy so stavbou vety s elipsou, ktoré sa vyskytujú aj v somatickej frazeológii, napr.: *jedným uchom dnu <a> druhým von, jedna noha tu, <a> druhá tam* a pod.

Stavbu zloženého súvetia nemala v rámci nášho korpusu ani jedna frazéma. Stavbu zloženého súvetia malo iba jedno príslovie v slovenčine, napr.: *hlava za hlavu, oko za oko, zub za zub*.

8.3.2 Somatické frazeolexémy

Frazémy so stavbou syntagmy klasifikujeme predovšetkým na slovesné a neslovesné.

Pri frazeolexémach so stavbou slovesnej syntagmy ide predovšetkým o obligátne, potenciálne a fakultatívne doplnenia slovesa. Pri frazémach sú doplnenia slovesa konštitutívnymi zložkami modelu, lebo sú zložkou zvyčajného kontextu, čím sa odlišujú od voľných kontextov. Nachádzame frazémy s ustálenými slovesnými doplneniami, ale aj také, ktoré sú lexikálne premenlivo obsadzované. Ide o zámennú zložku, ktorá signalizuje, že sa s istým doplnením počíta, ale signalizuje tiež, že tento komponent má isté vlastnosti pevne ustálené (napr. pád, životnosť a pod.), napr.:

hodiť o(č)kom (očami) [po niekom]

баццати (баццати) <се> око (очи, оком) [на некога, на нешто].

Vzťah medzi lexikálnymi komponentmi frazémy so stavbou slovesnej syntagmy môže byť vyjadrený:

a) väzbou, napr.:

klať oči

босту очи

neveriť vlastným očiam

неверовати својим (рођеним) очима

ani oko nezažmúrit' <celú nos>

не склопити <ни> ока

kryť chrbát [niekomu]

чувати (штитити, осигурати) леђа [некоме]

mastiť (pomastiť) si hrdlo

подмазати грло

hrozit' päšťou

показати песницю [некоме]

držať palce [niekomu]

држати палце (фиге) [некоме]

mať dobrý žalúdok

имати добар желудац

vylievať (vyliať) si žlč [na niekom, na niečom]

искалити (излити) жуч [на некога]

popaprávať (zrátať, poštekliť) rebrá [niekomu]

наместити (поломити, поравнати, пребити, пребрајати) ребра

[некоме]

brániť (chrániť) si <vlastnú> kožu

чувати (очувати) своју кожу

lízať päty [niekomu]

лизати пете [некоме]

zachovať si chladnú hlavu

имати (задржати) хладну главу

robiť zlé krv

изазивати (сејати, уносити, стварати) злу крв

dostať nohy

стећи (добити) ноге

ťahať za jazyk [niekoho]

вући (повући, потегнути, потезати) за језик [некога]

stratiť nervy

изгубити (губити) живце (нерве)

dolámať (pomastiť) kríže [niekomu]

ломити (сломити, пребити, савити) кичму [некоме]

vykrútiť krk [niekomu, niečomu]

завиннути (заокренути, сманути) врат [некоме]

zložiť kosti [niekde]

оставити кости [негде]

ako aj:

utrieť gamby [niekomu]; myslieť len na svoje brucho; stiahnuť (nachmúriť) brvy; zdvihnúť mandle [niekomu]; vyčistiť žalúdok [niekomu]; mať (nemať) na niečo <silný> žalúdok; chytiť sa za pačesy; krčiť ramenami [nad niečím]; nastaviť [aj] druhé líce; roniť krokodílie slzy

alebo

гутати слину (пльувачку); чувати (очувати, обранити, бранити, спасити) <свој> образ; размежати бубреге [некоме]; запалити образ(е) [некоме]; напрегнути (напети) мишице atď.

b) primkýnaním, napr.:

parľuť do očí

пльнути у очи

hľtať očami

гутати (се) (прождирати, испијати, јести) очима

pozerať sa spod oka

погледати (гледати, мерити, меркати) испод ока

pozerať sa voľným okom

гледати голим оком (голим очима, простим оком)

zahodiť [niečo] za chrbát

бацити за леђа [некога, нешто]

robiť [niečo] na svoju (na vlastnú) päť

радити на своју руку

poklepať (poklopať) si po čele

лупати (лупити) се по челу

byť (stáť, kráčať, ísť) na (v) čele

бити (налазити се, стајати, стати, доћи) на челу (чело) [нечега]

zraziť (dostať) [niekoho] na kolená

бацити (ставити, поставити) [некога] на колена

privinúť (pritisnúť) [niekoho] na (svoje) prsia

пригрлити (привити) на груди

radnúť [niekomu] do lona

пасти некое у крило

mať [niečo] v malíčku

држати (имати) нешто у малом прсту

vidieť (nazrieť, nahliadnúť) [niekomu] (až) do žalúdka

загледати [некое] у желудкац

ležať [niekomu] v žalúdku

лежати у желуцу

<pracovať> v pote tváre

у зноју лица свог јести хлеб

hodiť sa [niekomu] okolo krku

бацити се (пасти, обесити се) [некое] око врата

horí [niekomu] pod päťami (horí [niekomu] rôda pod nohami)

гори некое под табанима

byť (nebyť) vo svojej koži

бити (наћи се) у својој кожи

visieť [niekomu] na perách
висити на [нечијим] уснама

byť [niekomu] za päťami (v päťách)
бити (налазити се, остајати) [некоме] за петама

hľadieť (pozerať sa) [na niekoho] cez prsty
гледати (погледати, прогледати) некоме кроз прсте

vysícať si [niečo] z prsta
исисати нешто из <малога, свога> прста (прстију)

dýchať plnúťmi pľúcaťmi
живети <живот> пуним плућима

cítiť (pocítiť) [niečo] na vlastnej koži
на својој кожи осетити (уверити се својом кожом)

ísť (liezť) [niekomu] na nervy
ићи (ударати) [некоме] на нерве

cez plece [na niekoho] pozerať
гледати (погледати, рећи, упитати) преко рамена

mať [niečo] pred (pod) nosom

*бити (налазити се) некое под носом (до носа, пред носом, испред носа,
испод носа)*

zaľúbit' sa <až> po uši

бити заљубљен (заљубити се) до (преко) ушију

počuť [niečo] na vlastné uši

чути [нешто] <власитим (рођеним)> ушима (на своје уши)

sedieť na ušiach

седети на ушима

povedať [niečo] na celé (plné) ústa

говорити (причати, викати) на сва уста

vziať [niekomu niečo] z úst (z jazyka) <slovo>

извадити (звухи) [некое нешто] из уста

ležať [niekomu] pri nohách

бити [некое] под ногама

byť v rukách [niekoho] ([v niečích] rukách)

бити [у нечијим] рукама

premerať (si) [niekoho] od hlavy po päty

мерити (измерити, промерити, омерити) [некога] од главе до пете

ako aj:

žiť z ruky do úst; kričať z plného hrdla; ležať (byť, spočívať) na bedrách [niekoho]; vyspať sa na oba boky; kupovať (žiť, piť, dávať, brať) na bradu; ležať hore bruchom; vrtať [niekomu] v hlave

alebo

живети од туђега сала; стегнути се (стезати се) у појасу; читати [некога] до бубрега; опљачкати (узети) до <голе> кости; доћи из дупета у главу; радити до лаката; мислити стомаком; припети се на обрве; бити некоме на језику atd.

c) väzbou a primkýnaním, napr:

byť [niekomu] trňom v oku

бити [некоме] трн у оку

hádzat' (sypať) [niekomu] piesok (prach) do očí

*бацити (бацати, сипати, сасути) [некоме] песак (прашину, пепео, луг) у
очи*

mať oči všade

имати очи на потиљку

hriať (chovať) hada na <vlastných> prsiach

хранити (чувати) гују у њедрима (недрима)

ísť s kožou na trh (niešť kožu na trh)

изнети (носити, понети) <своју> кожу на пазар

položiť si prst na ústa

ставити прст на уста

mať červíka (chrobáka) v hlave

имати бубу (бубице, бубе, мушицу, црва) у глави

ruku dať (položiť) [za niekoho] do ohňa

дати (метнути, метати) руку у ватру [за некога]

držať (mať) opraty v rukách

држати узде <и бич> у рукама

držať jazyk za zubami

држати језик за зубима (иза зуба)

ako aj:

zodrať si nohy po členky; mať vrásky na čele; zotrieť chmáry z čela; mať v bruchu kosti; mať cmar (srvátku, vodu) v žilách; mať smútok za nechtami; závidieť [niekomu] aj nos medzi očami

alebo

дати [некоме]ногом у задњицу; имати очи на потиљку; ставити прст на чело; бацити образ под ноге; хватати се (ухватити се) за стомак од смеха (смејући се); натурити мрве на обрве; цепенати (расцепити) длаку на четверо (четворо, седморо, деветоро) atd.

V rámci slovesných syntagiem D. Baláková (2011) vyčleňuje osobitnú skupinu frazém so špecifickou stavbou slovesnej syntagmy. Pri tomto type frazém slovesnú zložku obsadzujú neplnovýznamové slovesá, ktoré si vyžadujú doplnenie infinitívom autosémantického slovesa alebo substantívom, adjektívom, príslovkou, ktoré spolu tvoria jeden syntaktický predikát. Slovesnou zložkou sú modálne, fázové a limitné slovesá. Podľa *Morfológie slovenského jazyka* (1966) slovenčina má dve limitné slovesá: *ísť* a *mať*, ktoré v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa vyjadrujú prípravný stav pred uskutočnením, t.j. že dej sa práve má uskutočniť. Pozornosť sústreďujeme na špecifickú situáciu, ktorú zisťujeme pri limitnom slovese *ísť*, ktoré sa vyskytuje v stavbe niektorých somatických frazém. Sloveso *ísť* záväzne vyžaduje sloveso, ktoré sa vyskytuje v základnej infinitívnej podobe: *ísť oči nechať [na niekom]*, *ísť si oči vyočiť* a pod. Toto limitné sloveso je záväzným komponentom frazémy. Frazémam s limitným slovesom *ísť* v slovenčine konkurujú variantné frazémy, ktoré môžu okrem slovesa *ísť* obsahovať aj sloveso: *mať*, *môcť* alebo im konkurujú tvary obsahujúce namiesto limitného slovesa časticu so slovesom v zápore (majú rovnakú sémantiku): *div*, *div že*, *dobré*, *dobré že* alebo obsahujú časticu *skoro*,

napr.: *ísť si oči vyočiť*, ale aj *div (div že) si oči nevyočí*; *dobre (dobre že) si oči nevyočí*; *skoro si oči vyočí*. V našom slovenskom korpuse sa vyskytli aj takéto frazémy:

ísť nechať oči [na niekom, na niečom] (div (div že, dobre, dobre že) oči [na niekom, na niečom] nenechá)

ísť si oči vyplakať (div (div že, dobre, dobre že) si oči nevyplače)

ísť [niekoho] očami zjesť (div (div že, dobre, dobre že) [niekoho] očami nezje)¹²

ide [niekomu] žľč puknúť od hnevu

ísť si zodrať nohy po kolená

má si (ísť si) nohy po kolená a ruky po lakte zodrať

ísť z nôh spadnúť

ísť z kože vyskočiť (div (dobre) <od radosti> z kože nevyskočil, skoro <od radosti> z kože vyskočil)

atď.

Limitné sloveso *ísť* sa v slovenčine vyskytuje aj vo frazeotextémach so stavbou jednoduchej dvojčlennej vety: *oči [niekomu] idú z jamôk vyliezť*; *oči [niekomu] idú vypadnúť (div (div že, dobre, dobre že) [niekomu] oči nevypadnú)*; *ide [niekomu] žľč puknúť od hnevu* atď. V srbčine však sloveso *ísť* nepatrí medzi sémanticky neúplné slovesá (*хмети, морати, требами, почети, наставити* atď.), ktoré si vyždujú doplnenie autosémantickým

---

¹² D. Baláková (2011) tieto frazémy hodnotí ako komplexné varianty a za základnú invariantnú podobu pokladá štruktúru s limitným slovesom *ísť*.

slovesom, pričom z hľadiska syntaktického tvoria predikát, buď pomocou spojky *da*, alebo infinitívom autosémantického slovesa (*почео је да вуче – почео је вући*). (Стевановић, 1979) Z toho vyplýva, že aj hore uvedené konštrukčné typy frazém s limitným slovesom *ísť*, sú príznačné iba pre slovenčinu. Identifikovali sme však dva ekvivalenty v srbčine utvorené pomocou spojky *da*:

oči [niekomu] idú vypadnúť (z jamôk vyliezť)

око да [некоме] испадне

ísť z kože vyskočiť

да из коже искочиш (изиђеши) (ако ај: искочити (искакати, скочити, изаћи, изићи, излазити, излетети) из коже).

V rámci frazém so stavbou neslovesnej syntagmy vyčleňujeme frazémy so stavbou koordinatívnej a determinatívnej syntagmy. Frazémy so stavbou koordinatívnej syntagmy pozostávajú z dvoch rovnocenných somatických zložiek, napr.:

telom i dušou

душом и телом

zubami-nechtami

зубима и ноктима

<byt'> *kosť a koža*

<сама> *кост и кожа (кожа и кост(и))*

ako aj:

(и) на врат и на гъат; крв и зној; главом и брадом; једна душа, једна гуша; (и) грло и душа atd'.

Pri frazémach so stavbou determinatívnej syntagmy identifikujeme nasledujúce vzťahy medzi lexikálnymi zložkami:

a) kongruencia:

učená hlava

учена глава

bystrá hlava

бистра (мудра, отворена, паметна) глава

naša ([niečia]) krv

своја (властита) крв

mladá krv

свежа крв

somárske uši

магареће уши

zlé jazyky
зли (накосни, погани) језици

staré kosti
старе кости

husia (husacia) koža
гушчија кожа

tvrdá (barania) hlava
букова (тврда, дебела, дрвена, дубова, храстова) глава

ako aj:

čierna huba; babský cecok; osí driek; labutí krk; orlí nos alebo туђа кост;
пун тур, црн образ; широке груди; бела (седа) брада; чврста (звоздена,
жељезна) рука, тврде очи atď.

b) primkýnanie, kde značnú skupinu tvorí nezhodný prívlastok, napr.:

od (spod) сеска mlád'a alebo дете од сисе (на сиси); човек црна образа;
човек широких груди; рођак у седмом (деветом) колену; вера на колену;
човек без кичме; човек од ока;

ale aj:

ránu bohu za chrbtom
богу из леђа (за леђима)

slepý na jedno oko (na obe oči)

слеп (слепац) код очију

tiež: *žabe po členky* alebo *без длаке на језику; грлом у јагоде, са срцем у грлу* atď.

Ako osobitný podtyp v rámci neslovesnej syntagmy vyčleňujeme frazeologizované prirovnania, ktoré charakterizuje trojčlenná štruktúra: *comparandum* (prirovnávaná časť) – *tertium comparationis* (porovnávací základ) – *comparantum* (prirovnávajúca časť). Základné prostriedky prirovnania sú prirovnávacia spojka *ako* a jej ekvivalenty: *sťa, akoby, ako keby, ani čo by*, genitív a inštrumentál s porovnávacím významom. Frazeologizované prirovnania sa tiež klasifikujú na:

a) neslovesné:

čistý ako <rybie> oko

бистар (чист) као рибље око

oči ako trnky

очи <црне> као дрењине

ровný ako dlaň

раван као длан

horký ako žlč (blen, palina)

горак као чемер (жуч, пелин)

brucho ako bubon (sud, súdok)

трбух као мерица

holý (sám) ako prst

го (сам) као прст

hlava ako koleno

ћелав (го) као колено

červený ako krv

црвен као крв

ako aj:

*nos ako cvikla; nohy ako stĺpy; líca ako ruža (rivónia); mäso (tvrdé) ako
podošvy alebo образ као опанак (ћон) (дебео [некоме] образ као ћон);
глуп као гузица; бистар (чист, јасан) као суза; сув као кост; здрав као
дренова срж; пун пара као жаба длака atd.*

b) slovesné:

*chrániť (opatrovať) [niekoho, niečo] ako oko v hlave
(чувати, пазити, волети) као очи (око) у глави (чувати (гледати,
пазити) [некога, нешто] као зеницу ока <свога>)*

mať [niekoho] rád ako soľ v očiach
воле се (живе, слажу се) као со и очи (као со у очи) (као лук и очи)

roznať [niekoho, niečo] ako <svoju> dlaň
знати нешто као својих пет прстију (у прсте)

mať (vidieť) [niečo] ako na dlani
видети као на длану

bežať (utekať) ako bez hlavy
бежати (јурити, трчати, ићи, побећи) као без главе

kričí (reve) akoby z neho kožu drali (akoby ho z kože drali)
*плаче [неко] као да му кожу деру ([неко] се дере као да му је крава
стала на ногу)*

ako aj:

*drží to ako prasa kosť; hodiť [niekomu niečo] ako psovi kosť; byť ako na holej
dlani; pristane [niekomu niečo] ako pást' na oko; mať [niečoho (napr. peňazi,
majetku)] ako na dlani chlпов; je ako kostra; chodiť (vláčiť sa) [s
niekým] ako secok; huba [niekomu] ide ako mlyn (mlynské koleso) alebo
живети као бубрег у лоју; пазити се (бити, живети) [са неким] <као>
нокат и месо (прст и нокат); исукати (извући) [нешто] као кебу иза
појаса (иза паса); говори (одговори) [неко] као да има кнедлу у грлу atđ.*

8.3.3 Minimálne frazémy

Minimálne frazémy majú iba jeden plnovýznamový komponent. Nemusí ísť iba o predložku a substantívum, ale môžu byť utvorené aj z častice a substantíva, z častice, predložky a substantíva, z predložky a prídavného mena alebo častice a príslovky. V našom korpuse sa však mohli vyskytnúť iba frazémy utvorené z predložky a substantíva, resp. aj s časticou, napr.:

od oka

од ока

v očiach [niekoho]

у [нечијум] очима

do krvi

до крви (у крв)

z úst (z jazyka)

из (на) уста

až do <samej>drene (až na dreň)

до сржи

<až> po hrdlo

до гуше (грла, гркљана, врата)

na chlр (na vlas)

<до> у длаку (до длаке)

ako ај:

až po uši; ani <ako> za necht (ani pod necht); <až> po krk; do kosti (na kosti); po boku; iba (len) o fúz; ani chlр; <ani> o chlр alebo ни у ока; преко (више) главе; <као> без главе; под ногу; с ногу; <као> с нокта; на нокат; нокат!; до темена; за длан; у по грла; из свег(а) грла (из грла); с образом; у образ; из груди atd.

9 VÝZNAMOVÁ STRÁNKA SLOVENSKEJ A SRBSKEJ SOMATICKEJ FRAZEOLÓGIE

Problematike významovej stránky frazém a frazeologickej motivácie sa v slovenskej jazykovede venovali viacerí lingvisti skúmajúc ju z rozličných aspektov. Okrem starších výskumov J. Mlacka, J. Furdíka, P. Ďurča, F. Miku a iných, najnovšie a hádam najpodrobnejšie sa touto témou zaoberal M. Ološtiak (2011, 2013). V srbskej frazeológii sa významovou stránkou frazém a vznikom frazém zaoberali D. Mrševićová-Radovićová, L. Razdobudková, G. Štrbacová, D. Ajdačić, M. Šipka, A. Mušović a iní.

Frazeologická motivácia je základom samotného vzniku frazém a tým pádom sa aj typológia frazeologickej motivácie prelína so spôsobmi vzniku frazém. U J. Mlacka (2007) a D. Mrševićovej-Radovićovej (1987) môžeme sledovať rovnaké vnímanie postupov, ktoré predstavujú základ vzniku frazém. Podľa nich spôsoby vzniku frazém klasifikujeme na také, pri ktorých:

a) Frazémy vznikajú zo štruktúr nefrazeologickej povahy a to prehodnotením významu nefrazeologického slovného spojenia, hlavne na základe obraznosti, pričom sa vzniknutá štruktúra frazeologickej povahy ustáľuje.

„Frazeologická jednotka vzniká predovšetkým prehodnotením už existujúceho voľného slovného spojenia tým, že slovné spojenie (syntagmatické alebo vetné) nadobúda nové formálne i významové kvality, nový význam, odlišný od pôvodného významu, ktorý by vyplýval z jednoduchého spojenia významov tých slov, ktoré sú

v danom slovnom spojení, pričom sa tento nový význam i celé spojenie ustáľuje.“ (Mlacek, 1984 : 25)

Prehodnotenie významu nefrazeologickej štruktúry sa realizuje na základe metafory, metonymie, synekdochy a pod.

b) Frazémy vznikajú z už existujúcich frazém na základe postupov, akými sú redukcia, expanzia a kontaminácia. Takýto spôsob vzniku frazém sa nazýva frazeologická derivácia a vzniknuté frazémy frazeologické deriváty.

c) Frazémy vznikajú preberaním z iných jazykov a vzniknuté frazémy chápeme ako frazeologické kalky.

d) Ako osobitný spôsob vzniku frazém J. Mlacek vyčleňuje aj aktualizáciu frazém.

Vzhľadom na to, že frazémy vyskytujúce sa v korpuse slovenských a srbských somatických frazém nie sú frazeologickými derivátmi a vzhľadom na to, že identické frazémy sú predovšetkým celoslovanským frazeologickým dedičstvom, nie frazeologickými kalkami, náš výskum sa bude zameriavať na prvý spôsob vzniku frazém, keďže z uvedeného vyplýva, že frazémy, ktoré boli predmetom nášho výskumu vznikali na základe prvého uvedeného spôsobu: prehodnotením významu nefrazeologickej štruktúry a jej štruktúrnym a sémantickým ustálením. V nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať frazeologickej motivácii všeobecne, ako aj frazeologickej motivácii v somatickej frazeológii.

9.1 Frazeologická motivácia

Frazeologickú motiváciu by sme mohli definovať ako vzťah medzi pôvodným významom slovného spojenia nefrazeologickej povahy (jeho komponentov), ktoré je bázou vzniku istej frazémy a významom frazeologizovaného slovného spojenia (frazémy). M. Ološtiak (2011) uvádza, že je konštituovanie frazeologickej motivácie proces postupný, pohybujúci sa od voľného spojenia cez štádium postupného ustáľovania až po vlastnú frazeologizáciu. Frazeologizácia, čiže vznik frazémy predstavuje procesuálnu zložku frazeologickej motivácie.

Podľa M. Ološtiaka – M. Ivanovej (2013 : 155) frazeologická motivácia má nasledujúcu východiskovú schému:

f r a z e o l o g i c k á m o t i v á c i a		
f r a z e o l o g i c k ý m o t i v a n t	f r a z e o l o g i z á c i a	f r a z e o l o g i c k ý m o t i v á t
(voľné slovné spojenie)	(proces, vzťah)	(frazéma, nová sémantická kvalita)

Tabuľka č. 86

Z uvedenej schémy vidieť, že existujú tri zložky, ktoré tvoria frazeologickú motiváciu: frazeologický motivant, frazeologizácia (proces, vzťah) a frazeologický motivát (vlastnosť, frazéma, nová sémantická kvalita). Frazeologizácia, ako vieme už zo starších štúdií, môže byť sémantická, syntaktická a expresívna. Sémantická

frazeologizácia sa realizuje na základe rozličných štylistických figúr, akými sú metafora, metonymia, prirovnanie atď. Ich spoločnou zložkou je obraznosť. Pri syntaktickej motivácii máme také javy ako sú expanzia, redukcia, kontaminácia, ale v našej práci sa syntaktickej a expresívnej motivácii nebudeme venovať.

Tak uvedenú schému možno rozpracovať nasledovne:

f r a z e o l o g i c k á m o t i v á c i a		
frazeologický motivant	frazeologizácia	frazeologický motivát
	<p>1. sémantická f./m. OBRAZNOSŤ (metafora, metonymia, prirovnanie atď.) <i>*sémantická transpozícia</i></p>	
	<p>2. syntaktická f./m. (expanzia, redukcia, kontaminácia atď.)</p>	
	<p>3. expresívna f./m. (pragmaticko-konotačná zložka)</p>	

Tabuľka č. 87

Povedali sme že, sémantická frazeologická motivácia počíta s takou zložkou ako je obraznosť. Obraznosť sa dlho u viacerých starších autorov uvádzala ako jedna z kategoriálnych vlastností frazém, lebo sa veľký počet frazém vyznačuje touto vlastnosťou. Analýzami konkrétneho frazeologického materiálu sa zistilo, že obraznosť ako vlastnosť nie je prítomná pri všetkých frazémach. Aj napriek tomu, kvôli jej zastúpenosti, J. Mlacek (1984) uvádza, že ju predsa nemožno chápať ani ako fakultatívnu vlastnosť. Obraznosť vnímame ako základnú zložkou sémantickej frazeologickej motivácie a takých frazeologizačných procesov, ktoré sa zakladajú na rôznych štylistických figúrach, akými sú metafora, metonymia, synekdocha a ďalšie. Podobné názory na túto problematiku sledujeme aj u srbskej lingvistky D. Mrševićovej-Radovićovej (1987).

Prechod od primárneho významu voľného nefrazeologizovaného spojenia po nový význam vzniknutej frazémy sa v literatúre pomenúva diferencovane, najčastejšie ako „významový posun“, ale, ako uvádza F. Čermák (2007), niekedy ide aj o „významový únik“. M. Ološtiak (2011) navrhuje používať termín „sémantická transpozícia“ a pod týmto termínom chápe proces, ktorého výsledkom je nový význam, význam frazémy. Tento termín používa aj srbská lingvistka D. Mrševićová-Radovićová (1987).

D. Ajdačić – L. Nepopová-Ajdačićová (2015), ale aj iní lingvisti, napr. D. Baláková (2011), sú takého názoru, že ľudské telo má dôležité miesto v jazykovom obraze sveta, lebo sa mnohé skúsenosti o všetkom, čo sa nachádza vôkol nás, získavajú prostredníctvom tela. Ľudské telo je ľudským mikrokozmosom a mierou posudzovania a chápania okolitého sveta, mierou vecí a zdrojom pocitov a vnemov: „У језичкој слици света људско тело има важно место, зато што се многа искуства о свету стичу посредством тела, па је и језичка слика тела и његових делова у

означавању других реалија веома развијена. Прелази од тела ка свету и од света ка телу и стога су различити фраземи с деловима тела створени различитим језичким начинима.“ (Ajdačić – Nerop-Ajdačić, 2015 : 98) Podľa F. Čermáka (2007) frazémy obsahujúce somatizmy sú najnápadnejším, tradičným a univerzálnym typom frazém, u ktorých sa prejavuje silný antropomorfický princíp jazyka. Na druhej strane, antropocentrický charakter frazeológie predpokladá, že „hyperaktívnym“ (Baláková, 2011) komponentom v štruktúre istého počtu frazém bude lexéma pomenúvajúca časť ľudského tela. Častý výskyt somatizmov vo frazémach možno preto chápať ako jednu z univerzálií frazeológie vyplývajúcu „[...] z prirodzeného ľudského sklonu sústrediť sa na vlastné telo, na vlastnú bytosť, teda na to, čo človek najlepšie pozná [...]“ (Smiešková, 1984 : 80)

V ďalších riadkoch sa pokúsime poukázať na jav sémantickej motivácie v somatickej frazeológii a naše tvrdenia budeme dokumentovať zodpovedajúcimi slovenskými a srbskými frazémami.

Pokiaľ ide o sémantickú stránku, M. Alanović (2002 : 264) podobne ako aj D. Ajdačić (2015 : 98), uvádza, že je motivačnou bázou pri vzniku somatických frazém v prvom rade význam jednotlivých častí ľudského tela alebo orgánov pre život človeka, ale aj polysémantická štruktúra jednotlivých somatických lexém a ich derivačný potenciál, ako aj individuálne a kolektívne predstavy o týchto orgánoch. Na základe našich analýz zisťujeme, že somatické lexémy vstupujú do frazém vo svojom primárnom význame. Ukážeme to na príklade somatizmu *zub*.

Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (2003) lexéma *zub* má dva významy: „1. tvrdý útvar v ústnej dutine slúžiaci na hryzenie a rozomieľanie potravy; 2. niečo podobné tomuto útvaru: zuby píly, hrebeňa, kľúča; zuby na hrabliach.“ Podľa slovníka *Речник српскога језика* (2007)

lexéma *zub* má tri významy: „1. jedna od klinastih или плочастih кошчица у вилицама човека и већине кичмењака које служе за кидање и ситњење хране; 2. оштрији изрезак или зарезак на разним предметима (тестери, чешљу и сл.); 3. оштра избочина стене налик на зуб.“ Pri všetkých vyexcerpovaných frazémach nášho korpusu, motivačnou bázou je lexéma *zub* vo svojom prvom uvedenom, primárnom význame jedného z orgánov v ľudskom organizme, napr.:

držať jazyk za zubami

држати језик за зубима (иза зуба)

(mlčať alebo neprezradiť tajomstvo)

ostriti si zuby [na niečo, na niekoho]

брусити зубе [на некога, на нешто]

(chystať sa niečo, niekoho zmocniť, získať, premôcť)

ukázať zuby

показати [некоме] зубе

(usmiať sa alebo ukázať svoju silu, prevahu)

Analýzou výskumnej vzorky zistujeme, že somatické lexémy vstupujú do frazém najčastejšie vo svojom primárnom význame. Výnimkou je somatizmus *образ (líce)* v srbčine. Podľa slovníka *Речник српскога језика* (2007) lexéma *образ* má dva významy: „1. jedna strana лица, 2. фиг. част, поштење понос.“ Táto lexéma vstupuje do frazém aj vo svojom primárnom význame

ako jedna strana tváre medzi ústami, nosom a uchom (napr.: *јурне (удару) [некоме] крв у образе; пошла [некоме] ватра у образе* (začervenat' sa)), no predovšetkým vo svojom sekundárnom prenesenom význame – česť, poctivosť, pýcha (napr.: *бацити (метнути, ставити) образ под ноге (нету)* (vedome zanedbať alebo obísť pravidlá morálky); *осветлати (обелити, осветлити) образ* (ukázať sa v najlepšom svetle, resp. potvrdiť, vylepšiť a pod. povest' niekoho); *човек чиста образа* (poctivý človek, človek s dobrou morálkou); *губити (изгубити, погазити, газити) <сваки> образ* (tiež vedome zanedbať alebo obísť pravidlá morálky, poctivosti); *имати (немати) образа* (byť, resp. nebyť poctivým, morálnym človekom)). V slovenčine ekvivalentná lexéma *líce*, nemá sekundárny význam korešpondujúci so srbským významom lexémy *образ* (česť, poctivosť, pýcha). Tým pádom sa v slovenčine nevyskytujú frazémy s lexémou *líce*, v ktorých táto lexéma motivovala významy súvisiace s poctivosťou a morálkou človeka. Tak v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003) sa uvádzajú tieto významy lexémy *líce*: „1. časť tváre medzi okom, uchom a ústami [...], 2. vrchná, vonkajšia strana predmetov, obyčajne plochých [...]“. Aj v slovenčine lexéma *líce* vstupuje do frazémy aj vo svojom sekundárnom význame (napr.: *rub a líce [niečoho]*).

Ak Ološtiakovu schému frazeologickej motivácie uplatníme v somatickej frazeológii, ona bude vyzerat' takto:

voľné slovné spojenie, ktoré obsahuje minimálne jeden somatizmus
(motivant)

sémantická transpozícia založená na metaforizácii, metonymizácii a pod.

frazeologizovaná konštrukcia so somatickou lexémou, nová sémantická
kvalita (frazeologický motivát)

9.1.1 Sémantická frazeologická motivácia založená na metafore

Sémantická frazeologická motivácia, resp. sémantická transpozícia založená na metafore je najtypickejším spôsobom vzniku frazém. Pri sématickej transpozícii pomocou metaforizácie primárny význam základového slovného spojenia motivovaného lexikálnym významom jeho komponentov sa stáva znakom, čiže obrazným, často expresívnym pomenovaním nejakého iného nového javu alebo predmetu, ktorý s nefrazeologizovaným slovným spojením má nejaký súvis. Prenesenosť významu sa uskutočňuje na základe nejakej podobnosti v súvislosti s opísanou činnosťou, správaním sa, vlastnosťami a pod. Napr.:

vodiť (ťahat') [niekoho] za nos

выћи [некого] за нос

(zavádzať niekoho)

počúvať hlas <svojho> srdca (isť za hlasom <svojho> srdca)

срцу пустити (дати) на (к) вољу

(robiť podľa vlastných želaní)

pracovať v pote tváre

у зноју лица <свога> <јести хлеб>

(veľmi ťažko pracovať)

dívať sa smrti do tváre

глядати смрти у лице

(byť v životnom nebezpečenstve)

9.1.2 Sémantická frazeologická motivácia založená na metonymii

V rámci somatickej frazeológie vyčleňujeme osobitnú skupinu, ktorá je pomerne veľká a táto skupina somatických frazém sa často aj osobitne analyzuje. Ide o somatické frazémy vznikajúce z voľných spojení, ktoré opisujú psychomotorické reakcie človeka, motorické pohyby, predovšetkým ide o mimiku a gesto. V ústnej komunikácii samotné gesto je dostačujúce, aby sprostredkovalo nejakú informáciu, ale v písomnom texte jeho použitie môže byť dvojaké: v jeho primárnom význame, keď sa vo voľnom spojení opisuje nejaký telesný pohyb, alebo môže mať aj prenesený význam, keď prináša novú sémantickú kvalitu v rámci frazémy. Tieto frazémy sú typickým príkladom sémantickej transpozície založenej na metonymii.

stiahnuť hlavu medzi plecia

уву́ћи главу у рамена

(prejaviť pokoru)

hodiť [na niečo] rukou

одмахнути рукою

(výraz ľahostajnosti, rezignácie)

vyvaliť (vytreštiť) oči

избелити очи

(výraz prekvapenia)

gúľať očami

превртати очима

(napr. z nudy, hnevu, nespokojnosti)

Aj v tomto prípade môžeme uplatniť Ološtiakovu schému. Ako príklad sme si zvolili lexému *tvár*. Schéma bude vyzerat' takto:

<p>voľné spojenie s lexémou <i>tvár</i></p> <p>(frazologický motivát)</p>	<p>tvár ako obraz vnútorného stavu človeka</p> <p>(frazologizácia + sémantická transpozícia)</p>	<p>frazologizovaná konštrukcia s lexémou <i>tvár</i></p> <p>(frazologický motivát + nová sémantická kvalita)</p>
---	--	--

Tabuľka č. 88

O frazémach, ktorých motivačnou bázou sú gesto alebo mimika v srbskej literatúre písal M. Šipka (túto skupinu frazém pomenúva *фраземи жестовно-мимичког порекла*), ale aj A. Mušović. M. Šipka druhú zložku našej schémy (frazologizáciu) rozširuje o nasledujúce etapy (podľa M. Šipku, 2001):

- a) psychický podnet na pohyb tváre alebo jej zmenu,
- b) samotná zmena tváre alebo pohyb, ktoré sú v priamom vzťahu s psychickým podnetom,
- c) opis zmeny alebo pohybu tváre v podobe nefrazologizovanej konštrukcie,
- d) frazeologizovaná konštrukcia, pre ktorú je charakteristické to, čo opísaná zmena alebo pohyb symbolizujú.

Všetky tieto etapy môžeme pozorovať na príklade jednej frazémy. Ako príklad sme si ľubovoľne zvolili frazému: *udrela [niekomu] krv do tváre /*

журне (удару) [некоме] крв у образе, kde vyčleňujeme šesť etáp príznačných pre vznik tejto frazémy:

- 1) frazeologický motivant: voľné spojenie obsahujúce somatizmus *tvár*, resp. v srbčine lexému *образ*,
- 2) psychický podnet: vnútorný pocit hanby,
- 3) reakcia na psychický podnet: zmena výzoru a farby tváre,
- 4) opis výzoru tváre (obraz): *tvár sa začervenala*, zmenila farbu,
- 5) frazeologizovaná konštrukcia: *udrela [niekomu] krv do tváre*, resp. *журне (удару) [некоме] крв у образе*,
- 6) nová sémantická kvalita: zahanbil sa.

9.1.3 Sémantická frazeologická motivácia založená na synekdoche

Sémantická frazeologická motivácia založená na synekdoche sa realizuje na základe zámeny pojmov podľa nejakej kategoriálnej vlastnosti:

byť samé oko, samé ucho
претворити се сав у око <у ухо>
(veľmi pozorne počúvať)

bystrá (múdra) hlava
бистра (мудра, отворена, паметна) глава
(múdra osoba)

íst' (šíriť sa) z úst do úst
од уста до уста ућу (шупути се)
(ústne prenášať informácie od jedného človeka k druhému)

mladá (nová) krv
свежа крв
(mladý človek, nová generácia)

ako aj: *niet [niekde] ani nohy* (nikto tam nie je, žiaden človek) atď.

9.1.4 Sémantická frazeologická motivácia založená na prirovnaní

Frazeologické prirovnanie sa realizuje tak, že sa porovnávajú dva javy podľa nejakej spoločnej vlastnosti. Jeden jav sa kvalifikuje na základe vlastnosti, ktorá je typická pre iný jav, teda jav ku ktorému prirovnávame, pričom sú nám jeho vlastnosti blízke a všeobecne známe. Tieto frazémy obsahujú partikulu *ako* alebo jej ekvivalenty: *sta, akoby, ako keby, ani čo by*. Existujú dve možnosti prirovnávania:

oči ako trnky
очи <црне> као дрењине
(veľmi tmavé)

brucho ako bubon (sud, súdok)

трбух као мерица
(veľké brucho)

hlava ako merica

глава је [некоме] као бује

(veľká)

nohy (ruky) <ťažké> ako olovo

имати тешке ноге као олово

(ťažké)

ale aj: *mať zuby ako perly* (mať biele zuby); *mať zubov ako žaba* (nemať zuby) atď.

V hore uvedených frazémach lexémy *oko*, *brucho*, *hlava* a ďalšie vystupujú ako prirovnávaná časť (comparandum). Takýchto frazém je veľa, ale somatizmy tu vstupujú do frazémy ako jav, ktorý kvalifikujeme, preto je druhý člen frazémy ako prirovnávacia časť (comparantum) významovo závažnejší – je nositeľom vlastnosti, ktorá je motivačným základom (tertium comparationis).

Existujú aj také frazémy, v ktorých je somatická lexéma tá, ktorá vystupuje ako člen, nositeľ nejakej spoločnej vlastnosti, čiže keď je porovnávacou časťou somatizmus alebo je somatizmus súčasťou porovnávacej časti danej štruktúry:

chrániť [niekoho, niečo] ako oko v hlave

чувати (волети) [некога, нешто] као очи (око) у глави

(mať niekoho alebo niečo veľmi rád, veľmi pozorne sa o niekoho alebo niečo starať)

čistý ako <rybie> oko
бистар (чист) као рибље око
(veľmi, úplne čistý)

mať [niekoho] rád ako soľ v očiach
воле се (живе, слажу се) као со и очи (као со у очи) (као лук и очи)
(nemať niekoho alebo niečo rád, nemať dobré vzťahy s niekým)

poznať [niekoho, niečo] ako <svoju> dlaň
знати нешто као својих пет прстију (у прсте)
(veľmi dobre, v úplnosti poznať niekoho alebo niečo)

kričí (reve) akoby z neho kožu drali (akoby ho z kože drali)
плаче [неко] као да му кожу деру ([неко] се дере као да му је крава
стала на ногу)
(veľmi hlasno kričí)

ako aj: *bežať (utekať) ako bez hlavy* (veľmi rýchlo utekať); *hlava ako koleno* (lysá hlava, bez vlasov); *pristane [niekomu niečo] ako päť na oko* (vôbec mu nepristane) alebo *живети као бубрег у лоју* (mať sa dobre, veľmi dobre si nažívať, v slovenčine *mať sa ako prasa v žite*); *говори (одговори) [неко] као да има кнедлу у грлу* (veľmi ťažko rozpráva, ťažko sa vyjadruje) atď.

9.1.5 Sémantická frazeologická motivácia založená na perifráze

Sémantická frazeologická motivácia založená na perifráze sa realizuje na základe zámény jedného javu alebo predmetu pomocou viacslovného opisu. Ako príklady uvádzame frazémy, ktoré sú neperifrastického charakteru a ich sémantické ekvivalenty s perifrastickou štruktúrou:

neperifrastické frazémy	perifrastické frazémy
<p><i>jazyk sa [niekomu] rozviazal</i></p> <p><i>раздрешити (развезати) язик</i></p>	<p><i>pustiť si jazyk na špacír (na prechádzku)</i></p> <p><i>не држати узла на язичку</i></p> <p>(zbytočne alebo veľa hovoriť)</p>
<p><i>otvoriť [niekomu] oči</i></p> <p><i>отворити очи</i></p>	<p><i>strhnúť (sňať) [niekomu] bel'mo z oka</i></p> <p><i>ди́ти [некоме] мрак (маглу) с очію</i></p> <p>(ukázať pravdu)</p>
<p><i>podraziť niekomu nohy</i></p> <p><i>подметнути (подапети, потурити)</i></p>	<p><i>hádzat' niekomu polená pod nohy</i></p> <p><i>бацити (подметати) некое клипове</i></p>

<i>некоме ногу</i>	<i>под ноге</i> (robiť niekomu zle, znemožňovať niekoho, aby niečo vykonal)
<i>stratiť nervy</i>	<i>nervy tu vypovedali službu</i> (stratiť zdravú rozumovú činnosť, rozvahu)
<i>плести (мешати, заплетати) языком</i>	<i>ужела некога пчела за језик</i> (ťažko, nezrozumiteľne rozprávať, bľabotať)

Tabuľka č. 89

9.1.6 Sémantická frazeologická motivácia založená na antitéze

Spôsob vzniku istého počtu frazém (vo frazeológii vôbec) je založený na princípe antitézy. V našom korpuse somatických frazém sme neidentifikovali ani jednu frazému založenú na antitéze. Antitéza ako princíp vzniku sa vyskytla iba v parémiách, napr: *noha obutá, <a> šľak bosý* a pod.

9.2 Sémantické mikroskopiny v somatickej frazeológii

Ako sme už v úvodných kapitolách tejto práce uviedli, F. Čermák (2007) tvrdí, že hocijaká sémantická analýza vo frazeológii nemá žiaden zmysel, lebo každá frazéma má svoj jedinečný význam a bolo by náročné, ba ja zbytočné analyzovať každú frazému osobitne. Ale znamená to, že by sme mali celkom zanedbať významovú stránku frazém? Mienime, že nie, ba toto tvrdenie chápeme ako veľmi prísne. Významová stránka frazém má vo frazeológii dôležité miesto a predstavuje tú časť frazeológie, na základe ktorej možno sledovať tzv. frazeologický obraz sveta, ba dokonca možno aj v tejto oblasti sledovať istú logickosť vo frazeológii.

Ak pozorujeme somatickú frazeológiu, tak súhlasíme s F. Čermákom v tom zmysle, že by nemalo osobitný význam analyzovať sémantiku takej skupiny frazém motivovaných somatickými lexémami, ktorú tvorí iba niekoľko frazém, napr. šesť. V tomto prípade by sme mohli analyzovať iba význam každej frazémy osobitne. Avšak, ako sme už zistili, niektoré somatické lexémy motivujú pomerne veľký počet frazém, ba aj viac ako sto alebo dvesto. V tomto prípade môžeme sledovať istú logickosť aj v kontexte sémantiky frazém, ktorá nás vedie priamo k odhaľovaniu frazeologického obrazu sveta. Tak napríklad zisťujeme, že lexéma *hlava* motivuje významové kvality, ktoré sa vzťahujú na myslenie, intelektuálne schopnosti človeka, vnímanie a pod. (napr.: *lámať si hlavu [s niečím (nad niečím, na niečom)] / главу (главе) лупати (ломити, разбивати, трляти)* (intenzívne premýšľať o niečom, riešiť ťažký problém); *mať otruby (piliny, plevy, sečku, slamu) v hlave / имати сламу у гави* (o hlúpom človeku) a pod.), zatiaľ čo lexéma *jazyk* bude motivovať frazémy sústredujúce sa okolo významov súvisiacich s rozprávaním, resp. mlčaním až k medziľudským vzťahom (napr.: *mať nasolený (podrezaný, dlhý, veľký) jazyk / буму оумар*

(*велик, јак, проливен*) на језику (byť jazyčnatý, hašterivý, veľa rozprávať); *nájsť spoločný jazyk / имати (наћи) заједнички језик [са неким]* (porozumieť si navzájom) a pod.) alebo lexéma *noha*, ktorá motivuje významy súvisiace s pohybom, materiálnou a inou stabilitou človeka, medziľudskými vzťahmi a pod. (napr.: *vliecť (ťahat) nohy za sebou (vliecť sa z nohy na nohu) / ићи (вући се) с ноге на ногу* (chodiť s námahou, pomaly); *žiť na vysokej (veľkej) nohe / живети на високој (великој) нози* (viesť prepuchový život); *stáť na hlinených pohách / стајати (држати се) на глиненим (несигурним, slabim, стакленим, климавим) ногама* (mať slabé základy, byť v zlom stave); *byť [s niekým] na vojnovей nohe / бити (стајати, живети) на ратној (рђавој) нози [са неким]* (byť v nepriateľstve, hnevať sa) a pod.). Z toho dôvodu mienime, že je aj sémantická analýza frazém, ktoré podľa istej logickosti tvoria skupinu počítajúcu 30 a viac frazém, môže priniesť nové poznatky, ktoré budú nielen pragmatické, ale môžu v určitých oblastiach rozširovať všeobecné teoretické poznatky o frazeológii predovšetkým z hľadiska kognitívnej lingvistiky.

Viacerí autori (L. Razdobudková, G. Štrbacová, M. Alanović, M. Šipka), ktorí analyzovali významovú stránku frazém klasifikovali frazémy do jednotlivých významových okruhov. Vzhľadom na to, že v našej práci pozorujeme maximálny počet somatizmov vo frazeológii, nebolo by, kvôli rozsahu, možné v tejto práci opísať významovú stránku všetkých slovenských a srbských frazém motivovaných somatizmami. Z toho dôvodu sme si ľubovoľne zvolili frazémy s lexémou *oko*, *tvár*, *zub* a *srdce*. Frazémy motivované uvedenými lexémami budeme klasifikovať do sémantických mikroskupín. Termín „sémantické mikroskupiny“ sme si zvolili podľa termínu, ktorý použil M. Alanović (2002) – „семантичка микропоља“.

9.2.1 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou *oko*

Somatické lexémy motivované lexémou *oko* možno vcelku klasifikovať do piatich sémantických mikroskupín:

- a) fyzický vzhľad človeka, resp. fyzické vlastnosti vecí, napr.:

akoby [niekomu] z oka vypadol / као да је [неко некоме] из ока испао (глава одсечена) (veľmi sa podobajú); *čistý ako <rybie> oko / бистар (чист) као рибље око* (veľmi, úplne čistý); *oči ako trnky / очи <црне> као дрењине* (veľmi tmavé); ale aj: *oči ako plánky (ako päste)* (veľké); *oči ako muš (mušacie oči)* (malé) alebo *biti празник (одмор) за очи* (byť veľmi pekný); *имати више очију него зуба* (byť bez zubov) atď.

- b) charakterové vlastnosti človeka, správanie sa a vzťahy ľudí v spoločnosti, napr.:

robiť [niečo] pre modré (na, pre pekné) oči [niekoho] / чинити (учинити) [нешто] на (за) лепе очи (због лепих очију) (zadarmo); *byť [niekomu] trňom v oku / бити [некоме] трн у оку* (predstavovať niečo nepríjemné pre niekoho); *chod' (strat' sa, prac, hýbaj) mi z očí! / бежи ми с (из) очију (зуби ми се (иди ми) испред очију)* (prísny rozkaz, aby niekto odišiel, vzdialil sa); *chrániť (opatrovať) [niekoho, niečo] ako oko v hlave / као очи (око) у глави* (чувати, пазити, волети) (чувати (гледати, пазити) [некога, нешто] као зеницу ока <свога>) (mať niekoho rád, veľmi pozorne sa o niekoho starať); *klat' [niekomu] oči / бости очи* (znepokojovať, dráždiť); *mať [niekoho] rád ako soľ v očiach / као со и очи (као со у очи) (живе, слажу*

ce, vole ce) (као лук и очи) (nemať rád niekoho); medzi štyrmi očami (dohoda, rozhovor) / у (међу, између) четири ока (bez prítomnosti iných ľudí); napľuť do očí / пљунути у очи (у брк) (pourázať niekoho, výraz opovrhovania niekým); vyškriabať oči [niekomu] / вадити очи (копати очи) [некоме, с неким] (nepriateľsky sa správať voči niekomu); nič dobrého (nič dobré) [niekomu] nehľadí z očí / око [некоме] добра не мисли (зло [некоме] вири из очују) (o človeku, ktorý inému nemyslí dobre); robiť, čo vidieť [niekomu] на оčiах / куд ја оком туд он скоком (robiť všetko, čo iný žiada) atď.

c) zmyslové vnímanie, videnie, pozorovanie, napr.:

pozerat' sa [na niečo] vol'ným okom / гледати голим оком (голим очима, простим оком) (pozerat' sa bez pomoci optických prístrojov); prebehnúť, prejsť očami [pro niekom, po niečom] / прелетети (прелетати) очима (прећу (прелазити) очима) (letmo sa na niekoho pozerat'); hľatať [niekoho] očami / зутати (се) (прождирати, испујати, јести) очима (pozerat' sa na niečo s veľkým záujmom); mať dobré oči (mať bystré oči) / имати добро око (dobře si niečo všímať); od oka / од ока (približne, orientačne); nespustiť [niekoho, niečo] z očí / не испустити (испуштати) [кога] с ока (из очују, из вида) (bez prestania sa na niekoho alebo niečo pozerat'); byť samé oko, samé ucho / претворити се сав у око <у ухо> (veľmi pozorne vnímať); mať jastrabie oči (mať oči ako jastrab) / соколове очи (mať dobrý zrak) atď.

d) vnímanie okolitého sveta:

hľadiet' [na niekoho, na niečo] iným okom / гледати (посматрати) другим очима (другим оком) (mať iný názor); na vlastné oči presvedčiť sa [o niečom], vidieť [niečo] / видети својим (рођеним, властитим) очима

(osobne); *neveriť vlastným očiam / не веровати своїм очима* (nemôcť uveriť v niečo); *otvoriť oči [niekomu] / отворити [некому] очи* (urobiť, aby niekto spoznal pravdu); *pozerať [na niekoho] krivým okom / глядати (поглядати) [некого, нешто] преко ока (кривим оком, преким оком)* (nežičlivo, so zlým úmyslom); *pozrieť sa pravde do očí / поглядати (глядати) истини у очи (у лице)* (smelo prijať, uznať pravdu); *prižmúriť (privrieť) oči (oko) [nad niečím] (zatvárať oči pred niečím) / зажмурити на jedno око (на оба ока)(затварати очи (затворити очи) [перед нечим])* (nechcieť uznať pravdu o niečom); *vidieť svet vlastnými očami / глядати своїм очима* (mať vlastnú mienku, názor); *mať klapku na očiach (mať bel'mo na očiach) / имати мрену на очима* (nevidieť pravdu); *mať otvorené oči (otvoriť (otvárať) oči (chodiť po svete s otvorenými očami)) / отворити четворе очи (добро отворити, отварами очи)* (všetko si dobre všímať, pozorovať); *bel'mo [niekomu] spadlo z očí / нао је[некому] вео с очию (пала је [некому] мрена, копрена с очию)* (pochopil, spoznal pravdu) atď.

e) frazémy opierajúce sa z hľadiska sémantického o mimojazykovú komunikatívnu skúsenosť – mimiku a gesto:

kloriť oči / склапају се [некому] очи (chce sa niekomu spať); *gúľať očami / превртати очима* (napr. v hneve, v zlosti); *ani oko nezažmúriť <celú nos>/ не склопити <ни> ока <на око>* (nespať); *zatvoriť oči / затворити (склопити) очи* (zaspať alebo zomrieť); ale aj: *vyvaliť (vytreštit') oči* (čudovať sa) atď.

V rámci srbského fondu somatických frazém s motívom *oko* vyčleňujeme aj šiestu skupinu, do ktorej patria dve frazémy so sémantikou prisviedčania: *очию ми (тако ми очию)* a *очи ми искапале!*. V slovenskom fonde frazém nielenže sme sa nestretli s frazémou s lexémou *oko*, ktorá

nesie význam presviedčania, ale ide tu aj o špecifickú štruktúru prvého uvedeného príkladu, s ktorou sa stretáme iba v srbskom jazyku: neslovesná syntagma vyjadrená pomocou genitívu podstatného mena (v tomto prípade ide o podstatné meno *oko*) a kratší tvar datívu osobného zámena: *ocuju mi (mako mi ocuju)*.

9.2.2 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou *tvár*

Vo všetkých vyexcerpovaných frazémach vyskytujúcich sa v našom korpuse je motivačnou bázou lexéma *tvár* vo svojom primárnom význame časti ľudského tela, čiže prednej časti hlavy človeka. Keďže sa na tvári nachádzajú aj oči a ústa, ľudia sa pri spoznávaní a nadviazaní akéhokoľvek, aj neverbálneho, kontaktu pozerajú do tváre iného človeka. Na druhej strane tvár predstavuje aj tú časť ľudského tela, ktorá funguje ako obraz duševného stavu a nálad človeka, ktoré možno identifikovať na základe rôznych zmien výzoru tváre. Takto chápaná tvár má silný „komunikatívny“ charakter a realizovaná komunikácia má istý stupeň expresivity.¹³ Môžeme vyčleniť dve hlavné skupiny týchto frazém: v prvej zastupuje lexéma *tvár* prostriedok komunikácie, v druhej je obrazom duševného stavu človeka:

- a) Frazémy, ktorých motivačnou bázou je lexéma *tvár*, ako prostriedok komunikácie a medziľudských vzťahov, často vyjadrujú významy obsahujúce negatívny významový odtienok:

---

¹³Viac o tomto pozri v M. Šipka (2001).

parľuť [niekomu] do tváre / пльнути [некоме] у лице (opovrhnúť niekým); *odvrátiť tvár [od niekoho] / окретати лице [од некого]* (vyhýbať sa niekomu); *smiať sa [niekomu] do tváre / смејати се [некоме] у лице* (vysmiať niekoho); *hodíť [niekomu] rukavicu <do tváre> / бацити [некоме] рукавицу <у лице>* (vyzvať na súboj); *hodíť [niekomu niečo] do tváre / бацити [некоме нешто] у лице* (napr. výčitku); *povedať [niekomu] rovno do tváre / рећи [некоме] у лице* (priamo, otvorene povedať); *tvárou v tvár / лице (лицем) у (о) лице* (bezprostredne, priamo); *strhnúť [niekomu] masku z tváre / скинути маску (кринку) с лица* (odhaliť skutočný charakter niekoho); *prečítať [niekomu niečo] na tvári (z tváre) / прочитати [некоме нешто] на лицу (с лица)* (z výzoru spoznať, vyzorovať niečo) atď.

- b) Frazémy, v ktorých hlavným motivantom je lexéma *tvár* ako obraz duševného stavu človeka alebo ako ukazovateľ jeho nálad a reakcií, môžu byť dvojaké. Môžu byť výsledkom:

1. psychofyziologických reakcií človeka:

krv [niekomu] udrela do tváre / иде (јурне, удари) [некоме] крв у лице (očervenal, zapýril sa); *ale aj: tvár [niekomu] horí (blčí) plameňom (ohňom); tvár sa [niekomu] zaliala (sfarbila, rodbehla) rumenom alebo мењати боју лица* a pod.

2. psychomotorických reakcií človeka:

vystrúhať kyslú (milú, vážnu) tvár / направити кисело (слатко, важно) лице (tváriť sa vážne); ale aj: *tvár sa [niekomu] predĺžila (od údivu); zamrzol [niekomu] úsmev na tvári* atď.

V oboch prípadoch (1. a 2.) sa proces frazeologizácie zakladá na metonymii.

Lexéma *tvár* motivuje aj iné ojedinelé významy, ktoré z významového hľadiska nemožno zaradiť do väčších skupín. Základom frazeologickej motivácie týchto frazém je hlavne prenesený význam – metafora. Napr.:

ukázať (mať) dve tváre (dvojakú tvár, jánusovskú tvár) / тањур (лиця) с два лица (pretvarovať sa, byť neúprimný, falošný); *ukázať < svoju > pravú tvár / показати < своје > право лице* (ukázať svoj skutočný charakter, povahu); *pracovať v pote tváre / у зноју лица < свога > < јести хлеб >* (veľmi ťažko pracovať); *dívať sa smrti do tváre / гледати смрти у лице* (byť v životnom nebezpečenstve); *na tvári miesta / на лицу места* (na samotnom mieste nejakého činu, udalosti) atď. Ale aj: *stratiť < svoju > tvár* (stratiť úctu, dôveru, autoritu); *už [niekomu] odkvitli ruže na tvári* (ostarel); *čerti tu na tvári hrach mlátili* (má rapavú tvár) alebo *нестати (исчезнути) с лица земље* (zmiznúť bez stopy); *лице и наличје (медаље)* (dobré a zlé strany niečoho); *осветлати лице (образ)* (ukázať sa v dobrom svetle); *црнити (оцрнити) лице* (pokaziť niekomu dobrú povest') atď.

9.2.3 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou *zub*

Zuby sú dôležitý ľudský orgán vzhľadom na to, že ho v prvom rade spájame s potravou nevyhnutnou pre život človeka, ale dôležitú úlohu má aj v jednotlivých obdobiach života človeka: najprv rastú prvé zuby, potom sa menia, vypadávajú a ich zmena znamená koniec jednej a začiatok ďalšej etapy v dospievaní človeka. Okrem funkcie zubov pri jedení, zuby môžu mať dôležitú funkciu pri obrane, v boji a ich strata prináša pre človeka viaczmyselne zlé následky. (Alanović, 2002 : 264) Pri všetkých vyexcerpovaných frazémach je motivačnou bázou lexéma *zub* vo svojom primárnom význame ako jeden z orgánov v ľudskom organizme, ktorá ďalej motivuje a rozvíja konkrétne významy zakladajúce sa na dôležitosti tohto orgánu pre život človeka (vnášanie potravy, obrana alebo boj, vek človeka). Frazémy, ktoré vo svojom komponentovom zložení obsahujú somatickú lexému *zub* možno klasifikovať podľa jednotlivých sémantických mikroskupín, v ktorých lexéma *zub* nadobúda nasledujúce významy:

- 1) prekážka pri vykonávaní nejakej práce, napr.:

cediť (preceďť) (slová) cez zuby / џедуму (проџедуму) умю иза зуба (између зуба, кроз зубе, преко зуба) (neochotne, v zlosti, v namrzenosti hovoriť niečo alebo hovoriť nezrozumiteľne); *držať jazyk za zubami / држати језик за зубима (иза зуба)* (mlčať alebo neprezradiť tajomstvo); v srbčine aj: *држати некоме језик иза зуба* (prinútiť niekoho, aby mlčal);

- 2) motivačná báza pre významy vzťahujúce sa na komunikatívne schopnosti ľudí, napr.:

ostrit' si zuby [na niečo, na niekoho] / брусити зубе [на кога, на што] (chystať sa niečo, niekoho zmocniť, získať, premôcť), v srbčine aj: *бити як на зубу* (veľa rozprávať, rozprávať ostro); *имати зубе* (hovoriť veľa alebo nepríjemne, jedovato);

- 3) motivačná báza pre významy vzťahujúce sa na **smelosť**
a **fyzickú silu**:

ukázať zuby / показати кому зубе (usmiať sa alebo ukázať svoju silu, prevahu); *dať niekomu po zuboch (vylomiť (vybiť) niekomu zuby) / сабити (саперати) коме зубе у грло (у гушу)* (udrieť niekoho);

- 4) motivačná báza pre významy vzťahujúce sa na **negatívne ľudské**
vzťahy:

v slovenčine: *mať [niečoho, niekoho] plné zuby* (zunovať, neznášať niekoho, niečo); *имати [ничег, неког] преко главе*); *пajradšej by ho v zuboch roztrhal*;
v srbčine: *имати зуб на некога; имати на зубу некога; узети на зуб некога; удомити зуб на кога* (v slovenčine: *vziať si niekoho na tušku*);

- 5) **kvalifikátor alebo merná jednotka**:

byť ozbrojený <až> po zuby / бити наоружан до зуба (veľmi); *nie mi je to ani pod jeden zub / није (нема) ни на (за) <један> зуб* (niečo je malé, alebo je toho málo); ako aj: *трбух до зуба* (veľmi veľké brucho); *у зубима би га могао однети* (je chudý);

- 6) **zuby ako znak staroby alebo nepriaznivého účinku dlhého trvania**
na stav vecí, napr.:

zub času / зуб времена; ako aj: трећи зуби су му никли (je veľmi starý); као бабини зуби (byť starý, slabý, neistý);

- 7) motivačná báza pre významy vzťahujúce sa na emocionálne a fyziologické stavy človeka:

zaťat' zuby / стегнути зубе (premôcť silný pocit nevôle, hnevu, bolesti); zuby tu klepli naprázdno / метнути (ставити) зубе на полицу (обесити зубе о клин) (nemať, čo jesť, zostať hladný); ako aj: икрзутати зубима (hnevať sa); сушити зубе alebo зуби [некоме] водене [за нечим] (túžiť po niekom, po niečom);

- 8) osobitnou skupinou sú frazémy, pri ktorých sa sémantika opiera o mimiku a gesto, teda o iné než jazykové komunikatívne fakty, avšak aj naďalej sú asociáciami spojené so slovným opisom gesta alebo mimiky, napr.:

cerit' (vycerit') zuby / показати зубе (избелити на кога зубе; кесити зубе) (smiať sa, vyškierať sa alebo pri vrčaní psov) atď.

9.2.4 Sémantické mikroskupiny frazém s lexémou *srdce*

Srdce ako jeden z orgánov v ľudskom tele sa chápe ako jeden z najdôležitejších pre život človeka, keďže je to orgán, ktorý reguluje krvný obeh. Keď srdce prestane biť, znamená to koniec života. Po druhé jeho významu pridáva aj samotná poloha tohto orgánu v ľudskom tele, keďže sa nachádza v centrálnej časti hrude. Emócie a psychické reakcie človeka

aktivujú nejakú časť ľudského tela, najčastejšie sú to hlava a tvár, a časti hrude a brucha. Práve preto je aj srdce ako ľudský orgán vo svojom prenesenom význame najčastejšie spätý s duševným, emocionálnym životom človeka, predovšetkým ide o pocity, ktoré majú súvis s láskou. Týmto frazémam konkurujú frazémy s lexémou *duša* (*mať srdce (dušu) na mieste (na pokoji)*); *срце (душа) од човека*).

Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (2003) lexéma *srdce* má šesť významov: „1. dutý kužeľovitý sval v hrudi ovládajúci svojimi sťahmi krvný obeh; 2. duševný, citový život a záujem, cit; 3. oslovenie milej osoby; 4. čo (tvarom) pripomína srdce; 5. jedlo zo zvieracieho srdca; 6. stredná časť, stred“. Podľa slovníka *Речник српскога језика* (2007) lexéma *срце* má päť základných významov: „1. а) централни мишићаст орган у грудима који регулише крвоток у телу; б) место на левој страни груди под којим се тај орган налази; 2. а) нарав, природа, карактер (обично у изразима); б) унутрашњи човеков свет, душа; в) осећајни живот човеков, љубав; г) особа са позитивним особинама карактера, сушта племенитост, доброта; д) у присном обраћању, обично уз реч „моје“, у значењу: драга моја, драги мој; 3. а) средишње место (државе, покрајине, области), средиште, центар; б) средина каквог плода, цвета и сл., језгра; в) унутрашњост чега; 4. желудац, стомак; 5. као саставни део неких ботаничких назива“.

Pri frazémach s lexémou *srdce* zistujeme, že ich motivačnou bázou nie je srdce vo svojom primárnom význame (jeden z orgánov v ľudskom tele), ale vo svojom prenesenom význame:

- a) srdce ako duševný, citový svet človeka,
- b) srdce ako pomenovanie milej osoby,
- c) srdce ako prostriedok lokalizácie – ústredná časť hornej časti trupu, hrude (*chytiť sa za srdce; tисnúť si rуky na srdce*).

Zo sémantického hľadiska najväčšiu skupinu frazém tvoria frazémy, pri ktorých motivačným východiskom v procese frazeologizácie bolo srdce ako duševný, citový svet človeka. Tieto frazémy vyjadrujú rozličné duševné stavy človeka, jeho pocity, emócie:

1) pocit lásky:

a) zamilovať sa, napr.:

prirásť [niekomu] k srdcu / прирасти (прионуть) к сердцу (за сердце) [некоме]; srdce [niekomu] zahorelo láskou / изгоре (изгорело) [некоме] сердце [за неким, нечим];

b) stratiť lásku alebo prestať milovať, napr.:

vyhodit' (vyrvať si, vytisnúť) [niekoho] zo srdca / ишчупати (истрэгнати, избацити, избрисати) [некого, нешто] из сердца;

2) pocit hnevu:

mať [na niekoho] ťažké (horké) srdce / имати (зло) сердце [на некого];

3) pocit strachu:

srdce [niekomu] spadlo do pohavíc (za sáru) (mať srdce v pohaviciach) / пало же (сишло) [некоме] сердце у гаће (нете);

4) duševná bolesť:

srdce [niekoho] bolí (krváca) (srdce sa [niekomu] pára; srdce [niekomu] ide puknúť (prasknúť); div (dobře, že) tu srdce nepuklo) /срце боли (заболи, кида се, пара се, пуца, стрепи, стеже се, тишти, цена, квари се, пукне, препукне) (стеже (свило) се некое око срца; срце се [некое] чуна из груди);

5) pocit pokoja a citové uvoľnenie:

mať srdce (dušu) na mieste (na pokoji) / <сада> је [некое] срце на месту; spadol (spadla) [niekomu] kameň (ŕarcha) zo srdca / пао <је> [некое] камен (терет) са срца;

6) pocit radosti:

napĺňa sa (plní sa, jasá) [niekomu] srdce alebo srdce [niekomu] ide vyskočiť z hrude / срце игра (кличе, разиграло се, расте, скочи);

7) túžba:

srdce [niekoho] ťahá [niekam, k niekomu, k niečomu] / срце вуче [некога за неким, нечим, некуда];

8) útrapy, starosť:

mať [niečo] na srdci / имати [нешто] на сциу;

9) charakterové vlastnosti osoby:

mať tvrdé (kamenné, studené, ľadové, zatvrdnuté, vlčie) srdce (mať srdce z kameňa) / бити камена (каменог, тврда, тврдог, хладна, зла) сциа (byť bezcitný, nemilosrdný); zajačie srdce / зеч(и)је (пилеће) сцие (byť bojazlivý, nasmelý);

10) pomenovanie milej osoby:

vyvolený/á srdca [niekoho] / изабраница сциа;

11) najväčšia miera citového prežívania:

z celého srdca (od srdca, zo srdca) [niekomu niečo] (napr. darovať, želať) / свим (читавим, пуним) сцием (прихватити се нечега, волети);

12) iné významy vyskytujúce sa iba pri jednej frazéme, napr.:

počúvať hlas <svojho> srdca (ísť za hlasom <svojho> srdca) / сциу пустити (дати) на (к) вољу (robiť úplne podľa vlastných želaní); uhryznúť pod srdce / угристи (ујести) за сцие (spôsobiť niekomu bolesť,

nepríjemnosť, urážku); *nosiť dieťa pod srdcom* / *носити дитя* ([некога]) *под
срцем* (*под зрудима*) (o tehotnej žene) atď.

10 ZÁVER

Záverom tohto výskumu môžeme povedať, že je frazeológia preskúmaná, zároveň aj nepreskúmaná časť mnohých jazykov. Jej výskumom nielenže riešime mnohé lingvistické otázky, ale súčasne môžeme hlbšie poznávať myslenie i kreativnosť istého národa či kultúry a vo chvíli, keď sa postupne dostávame k jednej odpovedi, zisťujeme, že sa práve tu a teraz možno zrodila otázka nová, ďalšia, pritom zaujímavá i závažná. Vcelku však môžeme povedať, že sme sa dostali k tým odpovediam, získavanie ktorých bolo naším cieľom stanoveným na začiatku výskumu a tejto dizertačnej práce, preto by sme chceli podať stručný prehľad a zhrnutie našich postrehov a uzáverov:

a) Po mnohých rozpravách o tom, čo je to frazeológia, ako ju chápať a ako používať termín *frazeológia*, možno už povedať, že je táto problematika v súčasnej jazykovede vyriešená a jej chápanie ustálené. Tak v slovenčine, ako aj v srbčine sa frazeológia chápe ako: 1. súbor frazém národného jazyka (frazéologický fond) a 2. jazykovedná disciplína, ktorá skúma tento súbor (frazéológia je lexikologická poddisciplína).

b) Otázka pomenovania základnej jednotky frazeológie bola dlhodobo otvorená a od začiatkov vývoja tejto disciplíny po súčasnosť frazeológovia operovali s početnými termínmi. Aj v súčasnej frazeológii niektorí autoripoužívajú staršie pomenovania, akými sú *frazéologická jednotka* alebo univerbizovaný výraz *frazéologizmus*, ale možno povedať, že sa termín *frazéma* (alebo v srbčine *фразем*) ustáľuje. Sme toho názoru, že by tento

termín mal byť všeobecne ujatý a používanie frazeologickej terminológie by malo smerovať k jej synchronizácii, ustáľovaniu a jednoznačnosti.

c) Neexistuje jedno všeobecné kritérium, na základe ktorého by bolo možné definovať všetky frazémy ako najmenšie jednotky frazeológie jedného jazyka. Pri výskume frazém je nevyhnutná mnohoaspektovosť prístupu vzhľadom na jej rôznorodosť a vzhľadom na to, že ju môžeme definovať iba ako „konfiguráciu viacerých dištinkatívnych vlastností“, medzi ktoré patria expresívnosť, evaluatívnosť, druhotnosť, dispozičnosť, viacslovnosť, ustálenosť, obraznosť a anomálnosť.

d) Frazémy tvoria dynamickú časť systému jazyka, lebo sa niektoré plynutím času prestávajú používať, kým jedny zanikajú, nové vznikajú, iné sa iba menia. Frekvencovanosť somatických frazém by sa plynutím času nemala významnejšie meniť, keďže ide o lexémy, ktoré pomenúvajú časti ľudského tela. Z toho dôvodu predpokladáme, že sa somatické lexémy budú používať vždy a vo všetkých jazykoch a môžeme povedať, že sa nemôžu tak ľahko a jednoducho dostať do fondu archaických či zastaralých slov.

e) Vo frazeologických, resp. iných slovníkoch obsahujúcich frazeológiu jedného alebo viacerých jazykov (bez ohľadu, o ktorom jazyku hovoríme), sa frazémy uvádzajú rozličnými spôsobmi často s ich variantnými podobami, údajmi o význame a poznámkami o ich štylistických, kontextuálnych a emocionálnych vlastnostiach, dokonca aj s príkladom, ako ich v texte možno použiť. To, ktoré údaje budú uvedené, závisí od druhu a rozsahu slovníka. Mnohorakosť zapisovania frazém v slovníkoch sa týka aj ich grafických podôb, ktoré si vyžadujú uvádzanie variantných, fakultatívnych a premenlivých slov vyskytujúcich sa vo frazémach. Na vyznačenie variantných, fakultatívnych a premenlivých slov sa používajú hlavne rozličné

druhy zátvoriek: okrúhle ( ), hranaté [ ], lomené < > alebo šikmé čiary //, ale ich autori nepoužívajú rovnako. Niekedy ich nepoužívajú vôbec. Dokonca sa nejednotnosť zapisovania frazém vyskytuje aj v rámci jedného slovníka. Navrhujeme, aby sa stanovili všeobecné jednotné pravidlá o tom, ako zapisovať frazémy a ako vyznačovať ich jednotlivé lexikálne zložky. Podávame jeden z možných návrhov, pričom sa snažíme využívať také diakritické znamienka, ktoré sa vo frazeológii už dlhodobo používajú. Zdôrazňujeme, že by sa isté znamienko alebo spôsob zapisovania mali používať na vyznačenie alebo zdôraznenie jediného frazeologického javu. Navrhujeme: 1. v okrúhlych zátvorkách ( ) uvádzať variantné lexémy (dokonavý, resp. nedokonavý tvar slovesa tiež zapísať v zátvorke), 2. v hranatých zátvorkách [ ] uvádzať premenlivé slová, ktoré sa vyskytujú iba v slovníkovej podobe frazémy, 3. v lomených zátvorkách < > uvádzať fakultatívne zložky frazémy. Napr.: *vbiť (vtĺct', nabiť, nahustiť) [niekomu niečo] do hlavy* alebo *главу у песака сакри(ва)ти (завући, заронити) <као ној>* atď.

f) Kvantitatívnou analýzou slovenskej a srbskej somatickej frazeológie sme zistili, že úhrnný počet slovenských somatických frazém zachytených v slovníkoch je viac ako 1300 a srbských somatických frazém viac ako 2000. V snahe získať úhrnný počet somatických frazém v slovníkoch musíme brať do úvahy aj niektoré špecifické javy. Jeden z takých javov sú frazémy, ktoré obsahujú dve alebo viac rozličných somatizmov (napr.: *pristane [niekomu niečo] ako päť na oko* alebo *бити с главом у облацима, а ногама на земљи*), lebo sa táto (jedna) frazéma bude vyskytovať v slovníku za dvomi heslami (napr.: za heslom *päť na oko*, resp. za heslami *глава* a *нога*). Takéto frazémy počítame iba raz. Druhým javom sú také frazémy, v ktorých sa vyskytuje somatická lexéma, ktorá má aj svoj synonymný variant, napr.: *pás* a *driek* alebo *нерв* a *живац*, ale aj také lexémy, ktoré sa vzťahujú na časti

ľudského tela, ktoré majú v živote človeka podobnú funkciu, napr: *brucho* a *žalúdok*. V tomto prípade často vznikajú variantné podoby tej istej frazémy, ktoré obsahujú buď jednu, alebo druhú frazému (napr: *brucho (žalúdok) [niekomu] k chrbtovej kosti prirastá (prischol)* alebo *(заленио) се [некоме] трбух (желудац) за леђа (кичму)* atď.). Vzhľadom na to, že ide o variantnú podobu tej istej frazémy, tiež ich počítame jedenkrát.

Kvantitatívnou analýzou ďalej zisťujeme, že bol úhrnný počet identických párov frazém 507 a počet čiastočne ekvivalentných párov frazém 543. Úhrnný počet neekvivalentných slovenských frazém bol 584 a srbských frazém 1442.

Najväčší počet frazém motivujú somatické lexémy *hlava, oko, ruka, srdce, noha, jazyk, krv, nos, prst a tvár* a to rovnakým poradím aj v slovenčine, aj v srbčine začnú lexémou *hlava* ako najčastejšie sa vyskytujúcou vo frazeológii. V slovenskej somatickej frazeológii sa nevyskytli lexémy: *hánka, končatina, ňadrá, ofina, pleť, pokožka, predlaktie, riasy, skelet, stavec, stehno, sval, tylo, vena, zhyb, znoj*. Nulový počet frazém v srbčine zaznamenávame pri lexémach: *бедро, бут, бутина, вена, глежањ, дојка, ждрело, зглоб, крајник, кук, лист, лобања, лопатица, мишић, мишка, пест, подлактица, пршљен, скелет, трепавице, уд, чељуст, чланак, шишке*.

Osobitnou otázkou bola aj otázka potreby a zmyslu kvantitatívnej analýzy vo frazeológii. Na prvý pohľad sa nám zdalo, že kvantitatívna analýza nemá na svoju realizáciu dosť silné argumenty. Je tomu tak preto, lebo nemôžeme s istotou tvrdiť, že je počet frazém zaznamenaných v slovníkoch totožný s reálnym počtom frazém existujúcich v danom jazyku. Autori slovníkov si frazémy, ktoré do nich zaradia, volia ľubovoľne a kritériom sa najčastejšie stáva ich frekventovanosť v živom jazyku. Uzavierame, že je problematika kvantitatívneho rozsahu frazém vágna a že je

počet frazém, ku ktorému sme sa na základe slovníkov dostali, orientačný, ale určite ukazuje na isté štatistické fakty.

Na druhej strane, základom kontrastívnej analýzy frazeológie dvoch či viacerých jazykov je otázka: v akej miere sa zhoduje frazeologický obraz sveta porovnávaných jazykov? Aby sme sa dostali k relevantným údajom, nevyhnutné je pozorovať a analyzovať maximálny počet frazém daných jazykov a všímať si pomer medzi frazémami s rovnakým či podobným, resp. odlišným lexikálnym zložením, štruktúrou, procesom frazeologizácie a sémantikou. Z tohto aspektu je kvantitatívna analýza vo frazeológii priam nevyhnutná. Vypozorovali sme, že sa frazeologický obraz sveta v slovenčine a srbčine na základe frazém, ktoré vo svojom komponentovom zložení obsahujú somatickú lexému, zhoduje až na 50 % a predpokladáme, že mnohé z týchto frazém sú vlastne celoslovanským frazeologickým dedičstvom.

g) Z hľadiska funkčného zaťaženia somatických lexém vo frazémach zisťujeme, že somatizmy ako podstatné mená a autosémantické slová najčastejšie vstupujú do frazém ako obligatórne významovo kľúčové slová (napr.: *padat' (padnúť, hodiť sa) pred [niekým] na kolena* alebo *баццтцц се (падаццц, паццц) [перед некого, перед неким] на колена*). Zriedkavejšie sa somatizmy vo frazémach vyskytujú ako komplementárne zložky. Príkladom sú frazémy, v ktorých sa vyskytujú dve somatické frazémy, z ktorých má jedna silnejšiu funkčnú zaťaženosť a je významovo kľúčovým slovom, pokiaľ druhá má funkciu komplementárnu (napr.: vo frazéme *ani vlások na hlave sa [niekomu] neskriví* alebo *неће [некоме] паццц (фалццц) ни длака с главе* lexéma *vlások* či *длака* má silnejšie funkčné zaťaženie ako lexéma *hlava*, resp. *глава*). Pri niektorých frazémach, nie je možné jasne určiť, ktorá lexéma je funkčne a významovo silnejšia, ba možno povedať, že sú funkčne rovnocenné (napr.: *premerat' (si) [niekoho] od hlavy po päty*).

h) Z hľadiska komponentového zloženia aj v slovenčine aj v srbčine istý počet frazém tvoria frazémy s dvoma (alebo viacerými) rovnakými somatizmami (napr.: *kosť z <jeho> kosti (kostí)*) a frazémy s dvoma (alebo viacerými) rozličnými somatizmami (napr.: *počítať na prstoch jednej ruky* alebo *моћи се на прсте једне руке пребројити*).

i) Aj v slovenčine, aj v srbčine sme identifikovali nasledujúce konštrukčné typy frazém: frazeolexémy, frazeotextémy a minimálne frazémy. V rámci frazeotextém zisťujeme výskyt jednoduchých dvojčlenných a jednočlenných viet, ako aj súvetí s hypotaktickou a parataktickou stavbou. V rámci frazeolexém identifikujeme frazémy so slovesnou a neslovesnou stavbou a pri frazémach so stavbou neslovesnej syntagmy vyčleňujeme osobitný typ, ktorým sú frazeologické prirovnania.

j) Motivačnou bázou pri vzniku somatických frazém má v prvom rade význam jednotlivých častí ľudského tela alebo orgánov pre život človeka, ale aj polysémantická štruktúra jednotlivých somatických lexém a ich derivačný potenciál, ako aj individuálne a kolektívne predstavy o týchto orgánoch. Na základe našich analýz zisťujeme, že somatické lexémy vstupujú do frazém najčastejšie vo svojom primárnom význame, ale identifikujeme aj niektoré výnimky, akou je, napr. somatizmus *образ (líce)* v srbčine, ktorý častejšie vstupuje do frazém vo svojom sekundárnom prenesenom význame – česť, poctivosť, pýcha (napr.: *бацити (метнути, ставити) образ под ноге (немы)* (vedome zanedbať alebo obísť pravidlá morálky)). Aj v slovenčine lexéma *líce* vstupuje do frazémy aj vo svojom sekundárnom význame – vrchná alebo vonkajšia časť niečoho (napr.: *rub a líce [niečoho]*). Tento význam, ba aj frazéma *лице и наличје [нечега]*, sú prítomné aj v srbčine, ale

ich nositeľom je lexéma *лице* (tvár) tiež vo svojom sekundárnom význame: vrchná alebo vonkajšia časť niečoho.

k) Ološtiakovu schému frazeologickej motivácie možno uplatniť aj v somatickej frazeológii:

voľné slovné spojenie, ktoré obsahuje minimálne jeden somatizmus
(motivát)

sémantická transpozícia založená na metaforizácii, metonymizácii a pod.

frazeologizovaná konštrukcia so somatickou lexémou, nová sémantická
kvalita (frazeologický motivát)

l) Sémantická transpozícia v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii môže byť založená na metafore, metonymii, synekdoche, perifráze a prirovnaní. Frazémy, v ktorých sa sémantická transpozícia uskutočnila na základe antitézy sme nezaznamenali ani v slovenčine, ani v srbčine.

m) Somatická frazeológia, slovenská i srbská, sa vyznačuje pomerne veľkou skupinou frazém, pri ktorých je motivačnou bázou mimika a gesto.

n) Pri frazémach motivovaných určitou somatickou lexémou, ktoré spolu tvoria 30 alebo viac frazém, je možné sledovať istú logickosť aj v zmysle významovej kvality týchto frazém a na základe významov ich možno klasifikovať do sémantických mikroskupín.

o) V slovenskej a srbskej frazeológii v celku môžeme sledovať skôr spoločné vlastnosti ako tie, ktorými sa odlišujú. Vysvetľujeme to predovšetkým tým, že pravdepodobne najväčšia časť týchto spoločných vlastností a kvalít je spoločným celoslovanským frazeologickým dedičstvom. Niektoré rozdiely medzi slovenskou a srbskou frazeológiou, ktoré sme si všimli, vyplývali hlavne z vlastností a zákonitostí týchto jazykov. Takým javom sú v slovenčine limitné slovesá: *ísť* a *mať*, ktoré v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa vyjadrujú prípravný stav pred uskutočnením, t.j. že dej sa práve má uskutočniť. Sloveso *ísť* si záväzne vyžaduje sloveso, ktoré sa vyskytuje v základnej infinitívnej podobe (napr.: *ísť oči nechať [na niekom]*, *ísť si oči vyočít'*) a je záväzným komponentom frazémy. Frazémam s limitným slovesom *ísť* v slovenčine konkurujú variantné frazémy, ktoré môžu okrem slovesa *ísť* obsahovať aj sloveso: *mať*, *môcť* alebo im konkurujú tvary obsahujúce namiesto limitného slovesa časticu *so* slovesom v zápore (majú rovnakú sémantiku) *div*, *div že*, *dobre*, *dobre že* alebo obsahujú časticu *skoro* (napr.: *ísť si oči vyočít'*, ale aj *div (div že) si oči nevyočí*; *dobre (dobre že) si oči nevyočí*; *skoro si oči vyočí*). V srbcine však sloveso *ísť* nepatrí medzi sémanticky neúplné slovesá (*хтети, морати, требати, почети, наставити* atď.), ktoré si vyžadujú doplnenie autosémantickým slovesom, pričom z hľadiska syntaktického tvoria predikát, buď pomocou spojky *да*, alebo infinitívom autosémantického slovesa. Z toho vyplýva, že aj hore uvedené konštrukčné typy frazém s limitným slovesom *ísť*, sú príznačné iba pre slovenčinu.

V rámci srbského fondu somatických frazém vyčleňujeme skupinu, do ktorej patria frazémy so sémantikou prisviedčania (napr.: *очију ми (тако ми очију)* alebo *очи ми искапале!*). Ide tu o špecifickú štruktúru charakteristickú pre srbský jazyk: neslovesná syntagma vyjadrená pomocou genitívu podstatného mena (v tomto prípade ide o podstatné meno *oko*) a kratší tvar datívu osobného zámena: *очију ми (тако ми очију)*.

Srbský frazeologický fond je od slovenského bohatší aj o také gramatické tvary, ktoré v slovenčine neexistujú, akými môžu byť, napr. tvary minulého času: aorist, imperfektum a pluskvamperfektum. Zatiaľ čo v slovenčine budeme mať frazému *nohy sa [niekomu] podlomili (podlamujú)*, v srbčine budeme mať tvar *ноге су се [некоме] подсекле (одсекле, подломиле, одузеле, скратиле)*, ale aj variantný tvar *одсекоше се [некоме] ноге*, v ktorom je čas slovesa vyjadrený pomocou aoristu.

Podobne, slovenské synonymné frazémy *mať ostrý jazyk* alebo *mať jazyk ako britva* majú v srbčine sémantický ekvivalent, ktorý má viacero variantných podôb, no niektoré z týchto tvarov sa v slovenčine nevyskytujú, napr.: *иматиоштарјезик*, ale aj *битиоштрајезика*, *битиоштарнајезику*, *човекоштрајезикаа* pod.

p) Srbská frazeografia má, vzhľadom na pomerne neskoré začiatky vývinu tejto disciplíny, pozoruhodné výsledky. Excerpciou somatických frazém zisťujeme, že sa v srbských slovníkoch vykytuje značne väčší počet registrovaných frazém než ich majú slovenské slovníky. Mienime, že je tomu tak preto, lebo v srbčine existuje väčší počet frazeologických slovníkov, predovšetkým srbských jednojazyčných.

q) Nahliadnutím do „inventára“ frazeologických jazykovedných príspevkov, ktoré sú výsledkom diela vojvodinských slovákistov zisťujeme, že bol za posledných päť rokov publikovaný väčší počet vedeckých príspevkov než v predchádzajúcom tridsaťročnom období. Znamená to, že si frazeológia našla svoje miesto aj vo vojvodinskej jazykovede a jej budúci vývin, tak na novosadskej, ako aj na belehradskej slovákistike, by mal držať krok s modernými európskymi tendenciami v tejto oblasti.

Tak po rekapitulovaní našich úvah, zistení a uzáverov, ku ktorým sme sa v rámci tohto výskumu dostali, môžeme zostať pri tom „starom“ názore, že sa frazeológia vyznačuje mnohorakosťou a mnohoaspektovosťou a jej výskum je komplexný a mnohostranný. Na každý vyriešený problém či získanú odpoveď, možno nadväzovať a neustále klásť nové a nové otázky. Možno je aj to jedným z dôvodov, prečo bol pre nás tento výskum nielen lingvistickou úlohou, ale aj skutočným osobným pôžitkom. Dovoľme si spomenúť na slová jedného slovenského frazeológa, ktorý nám neraz pripomínal, že frazeológia má reálne predpoklady stať sa „životnou“ témou jedného jazykovedca, ktorý sa náhodou alebo úmyselne do jej sveta dostane.

11 PRÍLOHA

Príloha č. 1

CHRONOLOGICKÝ PREHĽAD KONTRASTÍVNYCH VEDECKÝCH PRÍSPEVKOV O SLOVENSKEJ A SRBSKEJ FRAZEOLÓGII

MYJAVCOVÁ, Mária: Problematika konfrontačného vyskumu srbochorvátskej a slovenskej frazeológie. In: *Nový život*, 28, 1976, č. 3, str. 260 – 267.

MYJAVCOVÁ, Mária: Sloveso *byť* v slovenčine a srbochorvátčine a vplyv srbochorvátčiny na používanie tohto slovesa v reči Slovákov vo Vojvodine. In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 1*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1979. str. 63 – 85.

FILIP, Michal: Porekadlá, príslovia, úslovia, nadávky a vyhrážky zo Starej Pazovy. In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 10*. Red. D. Dudok et al. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1988. str. 59 – 80.

MLACEK, Jozef: Z charakteristiky nárečovej frazeológie Starej Pazovy (Na základe zbierky Michala Filipa). In: *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 10*. Red. D. Dudok et al. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1988. str. 47 – 58.

MLACEK, Jozef: Frazeológia v próze G. Maršalla-Petrovského. In: *Život a dielo Gustáva Maršalla-Petrovského*. Red. J. Kmet' et al. Nový Sad: Obzor 1989. str. 166 – 176.

- MLACEK, Jozef: Slučajevi srpskohrvatsko-slovačke interferencije u frazeologiji vojvođanskih Slovaka. In: *IV Simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja*. Red. D. Dudok. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet 1991. str. 353 – 356.
- MLACEK, Jozef: K interferencii vo frazeológii vojvodinských Slovákov. In: *Zápisník slovenského jazykovedca*, 10, 1991, č. 3 – 4, str. 8 – 9 (tézy z prednášky konanej dňa 21. 10. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre)
- MLACEK, Jozef: Podnetná frazeologická práca. (Petrović, V.: Novinska frazeologija. Novi Sad 1989.) In: *Otázky žurnalistiky*, 34, 1991, str. 51 – 53. (recenzia)
- MLACEK, Jozef: K motivácii srbochorvátskych a slovenských frazém. In: *Studia Phraseologica et alia*. Festschrift für Josip Matešić zum 65. Geburtstag. Red. W. Eismann – J. Peterman. München: Verlag Otto Sagner 1992. str. 375 – 384.
- MYJAVCOVÁ, Mária: Frazeologizmy so slovesom *byť* v slovenskom a srbskom jazyku. In: Zborník spolku vojvodinských slovakistov 13. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1995. str. 5 – 16.
- MLACEK, Jozef: Idiomatické výrazy s tautologickými prvkami (Na okraj jedného typu staropazovských nárečových frazém). In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 14. Red. E. Horák. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1997. str. 65 – 74.
- MYJAVCOVÁ, Mária: Nová zbierka slovenského frazeologického materiálu (Habovštiaková, K. – Krošlákova, E.: Frazeologický slovník.

Bratislava: Veda 1996. 176 s.). In: *Nový život*, 50, 1998, č. 5 – 6, str. 229 – 232.

TÝR, Michal: Frazeológia a bilingvizmus. In: *Slovenčina v praxi*. Nový Sad: Futura publikacije 2004. str. 95 – 99.

TÝROVÁ, Zuzana: Frazémy s vulgarizmami v reči Pivničanov. In: *Slovakistický zborník 2*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť 2007. str. 75 – 82.

TÝROVÁ, Zuzana: Používanie frazeologizmov v bilingválnom prostredí (Na príklade vojvodinských Slovákov). In: *Slovakistický zborník 5*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť 2009. str. 54 – 58.

TÝROVÁ, Zuzana: Frazeológia v bilingválnom prostredí (Na príklade vojvodinských Slovákov). In: *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik. Polyslav 14*. München – Berlin: Verlag Otto Sagner 2011. str. 241 – 244.

TÝROVÁ, Zuzana: *Používanie frazeologizmov u Slovákov v Pivnici* (magisterská práca). Nový Sad: Filozofická fakulta 2010. 114 s.

UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexikálnym komponentom *oko*. In: *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*. Zbornik radova. Novi Sad: Filozofski fakultet 2012. str. 307 – 318.

УХЛАРИК, Јасна: Заменице у фраземима у словачком и српском језику. У: *Славистика XVI*. Београд: Славистичко друштво Србије 2012. стр. 256 – 261.

- UHLÁRIKOVÁ, Jasna (a): Aktualizácia frazém v texte pomocou zámen. In: *Slavistika XVII*. Beograd: Slavističko društvo Srbije 2013. str. 331 – 335.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna (b): Zvratné zámená v slovenských frazémach. In: *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik. Polyslav 16*. Ed. Ulrich S., Kislova E., Kubicka E. München – Berlin – Washington/D.C.: Verlag Otto Sagner 2013. str. 246 – 251.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna – MAKIŠOVÁ, Anna: Delimitatíva a adverzatívna v slovenských a srbských frazémach. In: *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi 2*. Novi Sad: Filozofski fakultet 2014. str. 209 – 216.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexémou *zub*. In: *Slavistika XVIII*. Beograd: Slavističko društvo Srbije 2014. str. 316 – 320.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexikálnou zložkou *oko*. In: *Varia XXII*. Nitra: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty v Nitre – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV 2014. str. 437 – 449.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexikálnou zložkou *oko*. In: *Varia XXII (Kniha abstraktov)*. Nitra: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty v Nitre – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV 2014. str. 91 – 92.
- ПАУНОВИЋ-РОДИЋ, Стефана: Концепт *жене змаја* у српском и *драчице* у словачком савременом језику. У: *43. научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд: Међународни славистички центар 2014. стр. 305 – 318.

- ПАУНОВИЋ-РОДИЋ, Стефана: Стереотип песме и стереотип игре у словачкој и српској фразеологији и паремиологији. У: *Hudobné motívy vo frazeológii. Frazeologické štúdie VI*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014. стр. 257 – 266.
- ЂОРЂЕЋ, Vesna: Frazeologizmi s komponentom *zvono, bubanj i gajde* u frazeologiji srpskog jezika i njihovi ekvivalenti u slovačkom jeziku. In: *Hudobné motívy vo frazeológii. Frazeologické štúdie VI*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014. str 51 – 60.
- DUDOK, Miroslav: Intertextovost' a hybridizácia vo frazémach s hudobným motívom v slovenčine, chorvátčine a srbčine. In: *Hudobné motívy vo frazeológii. Frazeologické štúdie VI*. Bratislava: Univerzita Komenského 2014. str 61 – 69.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexémou *srdce*. In: *Slavistika XIX*. Beograd: Slavističko društvo Srbije 2015.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexémou *tvár*. In: *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik. Polyslav 18*. München – Berlin – Washington/D.C.: Verlag Otto Sagner 2015. str. 259 – 265.
- ПАУНОВИЋ-РОДИЋ, Стефана: Проблем рода у фразеолошким речницима и паремиолошким збиркама словачког и српског језика. У: *Славистика XIX*. Београд: Славистичко друштво Србије 2015.
- ПАУНОВИЋ-РОДИЋ, Стефана: Простор и време жене у словачкој и српској фразеологији и паремиологији. У: *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti 2015. <http://www.frazeologija.org/sl/home-2/>

12 ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- AJDAČIĆ, Dejan – NEPOP-AJDAČIĆ, Lidija: *Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija*. Beograd: Alma 2015. 242 s.
- АЛАНОВИЋ, Миливој: Лексема *зуб* у фразеолошким јединицама. У: *Књижевност и језик*, 2002, XLIX/3–4, стр. 263 – 275.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: O daktorých konektoroch v hovorových textoch. In: *Slovenská reč*, 1973, roč. 38, č. 3 – 4, s. 154 – 162.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Sémantika ukazovacích zámen v textovej syntaxi. In: *Jazykovedné štúdie 16*, 1980, s. 123 – 126.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Slovenský jazyk. Textová syntax*. Bratislava: Stimul 1995. 89 s.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Textová funkcia osobných zámen. In: *Studia Academica Slovaca*. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994. s. 9 – 14.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Úvod do textovej syntaxe*. Bratislava: Univerzita komenského 1979. 81 s.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Výstavba odborného textu. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2007. 397 s.
- BENČATOVÁ, Ľudmila: Viazanosť textu v rozprávaní. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 2006, roč. 52, č. 3 – 4, s. 113 – 117.
- BRANKOVIĆ, Slobodan: *Metodi iskustvenog istraživanja društvenih pojava*. Beograd: Univerzitet Megatrend 2009. 320 s.
- BUFFA, Ferdinand: *Zo severošariškej frazeológie*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994. 172 s.
- BUGARSKI, Ranko: *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja 1996. 269 s.

- BUGARSKI, Ranko: *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek 2005. 288 s.
- ČECHOVÁ, Márie: *Řeč o řeči*. Praha: Academia 2012. 312 s.
- ČERMÁK, František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and general phraseology*. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum 2007. 720 s.
- DANEŠ, František: *Věta a text: studie ze syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 234 s.
- DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Textová lingvistika*. Bratislava: Stimul 1998. 134 s.
- ДРАЖИЋ, Јасмина: Лексичка солидарност у српском језику на примеру соматизама. У: *Лексикологија, ономастика, синтакса*. Ур. В. Ружић, С. Павловић. Нови Сад: Филозофски факултет 2011. стр. 83 – 91.
- DUDOK, Miroslav: Deiktické identifikátory v jazyku a komunikácii. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2007. str. 341 – 353.
- DUDOK, Miroslav: Deiktické identifikátory v špeciálnych komunikačných sférach: marketingová komunikácia. In: *Slovakistický zborník 2*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť 2007. 200 s.
- DUDOK, Miroslav: *Glutinácia textu v slovenčine a srbochorvátčine*. Nový Sad: Obzor 1987. 148 s.
- DUDOK, Miroslav: Komunikatívne vedomie v slovenčine a blízkyh (južnoslovanských) jazykoch. In: *Studia Academica Slovaca 36*. Bratislava: Stimul 2007. str. 31 – 43.

- DUDOK, Miroslav: Termin i tekst. In: *Standardizacija terminologije*. Beograd: SANU 1996. str. 17 – 20.
- DUDOK, Miroslav: *Úvod do textiky*. Báčsky Petrovec: Účastinná spoločnosť tlačiareň Kultúra 1998. 127 s.
- DUDOK, Miroslav: *Vývin slovakistiky*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1997. 98 s.
- ĎURČO, Peter: Motivovanosť frazeologických jednotiek a typológia ekvivalentov. In: *Jazykovedný časopis*, 1989, roč. 40, č. 1, str. 33 – 41.
- ĎURČO, Peter a kol.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pri Slovenskom komitáte slavistov – Stimul 1995. 160 s.
- ĎURČO, Peter: Textotvorné využitie frazeologických jednotiek. In: *Textika a štylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského 1989. str. 101 – 104.
- DORĐEVIĆ, Radmila: *Uvod u kontrstiranje jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva 1987. 183 s.
- ĐUKANOVIĆ, Maja: *Uporedna semantička analiza zameničkih reči u slovenačkom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet 2009. 220 s.
- EKO, Umberto: *Metafora*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa 2004. 125 s.
- EKO, Umberto: *Kod*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa 2004. 104 s.
- Encyklopédia jazykovedy*. Sprac. J. Mistrík a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2004. 232 s.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny v cvičeniach*. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2005. 192 s.

- FINK-ARSOVSKI, Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet 2002. 128 s.
- Frazeologické štúdie V*. Ed. D. Baláková, P. Ďurčo. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2007. 426 s.
- Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre*. Ed. E. Krošláková. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre – Fakulta humanitných vied, Katedra slovenského jazyka 1993. 373 s.
- FURDÍK, Juraj: *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- FURDÍK, Juraj: *Život so slovotvorbou a lexikológiou*. Košice: Vydavateľstvo LG 2005. 475 s.
- GLOVACKI-BERNARDI, Zrinjka: *O tekstu*. Zagreb: Školska knjiga 2004. 89 s.
- GLOVŇA, Juraj: *Dynamika kódu a reči*. Nitra: Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa 2002. 152 s.
- GLOVŇA, Juraj: *Frazeológia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta 2015. 104 s.
- HARPÁŇ, Michal: *Teória literatúry*. Bratislava: Tigra 2004. 288 s.
- HOFFMANOVÁ, Jana: *Stylistika a ...*. Praha: Trizonia 1997. 200 s.
- HORÁK, Emil: *Srbochórvatsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 757 s.
- HORECKÝ, Ján: *Základy jazykovedy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 167 s.

- HORVÁTH, Miloš: Multiplicita textu. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2007. 397 s.
- Hudobné motívy vo frazeológii. Frazeologické štúdie VI*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského 2014. 374 s.
- IVANIĆ, Dušan: *Osnovi tekstologije (uvod u tektologiju nove srpske književnosti)*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa 2001. 297 s.
- IVIĆ, Milka: *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek 2008. 339 s.
- IVIĆ, Milka: *O rečima*. Beograd: Biblioteka XX vek 2005. 139 s.
- JAKOBSON, Roman: Lingvistika i teorija komunikacije. In: *Lingvistika i poetika*. Beograd: Nolit 1966. str. 182 – 194.
- Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia*. Ed. M. Považaj. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2009. 216 s.
- KAČALA, Ján: *Zložené útvary v jazyku*. Martin: Matica slovenská 2010. 136 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Komunikačno-pragmatický status osobných zámen v súčasnej hovorenej komunikácii. In: *Slovenská reč*, 2005, roč. 70, č. 3, s. 129 – 141.
- KESSELOVÁ, Jana: O funkcii zámen v dialogickej komunikácii. In: *Slovenská reč*. 1999, roč. 64, č. 4, s. 193 – 202.
- KLAJN, Ivan: *O funkciji i prirodni zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik 1985. 133 s.
- KLAJN, Ivan – ŠIPKA, Milan: *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej 2007. 1644 s.

- KLEUT, Marija.: *Naučno delo od istraživanja do štampe*. Novi Sad: Akademska knjiga 2008. 168 s.
- KLIKOVAC, Duška: *Jezik i moć*. Beograd: Biblioteka XX vek 2008. 347 s.
- KLINCKOVÁ, Jana – STYK, Otto – LAŠŠÁK, Vladimír – ĎAĎO, Jaroslav: *Rukoväť diplomanta*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Mateja Bela 2000. 80 s.
- KORDIĆ, Snježana: *Rječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada 2002. 227 s.
- Krátký slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 988 s.
- KRUPA, Viktor: *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*. Bratislava: Tatran 1990. 184 s.
- KUSÝ, Ivan: *Text a textológia*. Bratislava: Veda 1989. 159 s.
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metaphors we live by*. Chicago – London: The University of Chicago Press 2003. 276 s.
- LIPKA, Leonhard: *English Lexicology*. Tübingen: Narr 2002. 244 s.
- MATEŠIĆ, Josip: O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku. In: *Filologija*, 1978, č. 8, str. 211 – 217.
- MENAC, Antica: Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije. In: *Filologija*, 1978, č. 8, str. 219 – 226.
- MIKO, František: *Aspekty literárneho textu*. Nitra: Pedagogická fakulta 1989. 206 s.
- MIKO, František: *Text a štýl*. Bratislava: Vydavateľstvo Smena 1970. 167 s.

- MILAT, Josip: *Osnove metodologije istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga 2005. 96 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Štruktúra textu*. Bratislava: Československý rozhlas Bratislava, Metodicko-výskumný kabinet 1975. 93 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 598 s.
- MLACEK, Jozef: Frazeológia a jej intertextové súvislosti. In: *Studia Academica Slovaca 31*. Bratislava: Stimul 2002. str. 148 – 160.
- MLACEK, Jozef: Frazeologická jednotka a zámená. In: *Jazykovedný časopis*, 1973, roč. 24, č. 2, str. 168 – 183.
- MLACEK, Jozef: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul 1995. 159 s.
- MLACEK, Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 159 str.
- MLACEK, Jozef: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: STIMUL 2007. 161 str.
- MLACEK, Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2007. 375 str.
- МОКИЕНКО МИХАЙЛОВИЧ, Валерий: Историческая фразеология славянских языков. У: *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика. Књига 4*. Ур. Ј. Грковић-Мејџор, М. Радовановић. Београд: САНУ 2010. стр. 103 – 129.
- Morfológia slovenského jazyka*. Ed.: J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1966. 895 s.
- Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010. 464 s.

- МРШЕВИЋ, Драгана: Етимологија фразеолошке јединице и лексикографска пракса. У: *Лексикографија и лексикологија*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српскохрватски језик 1984. стр. 103 – 108.
- МРШЕВИЋ – РАДОВИЋ, Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватком језику*. Београд: Филолошки факултет београдског универзитета 1987. 163 с.
- МРШЕВИЋ – РАДОВИЋ, Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије 2008. 248 с.
- МУЈАВЦОВА, Mária: *Slovenská jazyková čítanka (O slovenskom jazyku vo Vojvodine)*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2009. 234 s.
- ОЛОŠТИАК, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. 339 s.
- ОЛОŠТИАК, Martin – IVАНОВА, Martina: *Kapitoly z lexikológie*. Prešov: Filozofická fakulta Pu v Prešove 2013. 251 s.
- ОНДРУС, Pavel: Členenie zámen v slovenčine. In: *Jazykovedné štúdie 11*, 1971, s. 165 – 170.
- ОНДРУС, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- ОНДРУŠ, Šimon – SABOL, Ján: *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 339 s.
- ОРАВЕС, Ján – БАЈЗÍКОВА, Eugénia – FURDÍK, Juraj: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 230 s.

- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 269 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: *Slovenská syntax*. Bratislava: Obzor 1971. 379 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: *Slovenská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.
- Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Ed. A. P. Cowie. Oxford: Oxford University Press 2005. 258 s.
- ПЕТРОВИЋ, Владислава: *Глаголска фраза као лексикографски и граматички проблем* (посебни отисак из *Зборника Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXIII за 1990.). Нови Сад: Матица Српска 1990. стр. 357 – 362.
- ПЕТРОВИЋ, Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада 1989. 154 с.
- ПЕТРОВИЋ, Владислава: О мобилности глаголских облика у фразеолошким изразима. У: *14. научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд: Филолошки факултет – Међународни славистички центар 1985. стр. 113 – 118.
- ПИПЕР, Предраг – ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна – СТЕФАНОВИЋ, Марија: *Асоцијативни речник српскога језика*. Београд: Београдска књига – Службени лист СЦГ – Филолошки факултет у Београду 2005. 525 с.
- PIPER, Predrag: *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek 1997. 221 s.
- ПИПЕР, Предраг – КЛАЈН, Иван: *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска 2013. 581 с.
- PRČIĆ, Tvrtko: *Semantika i pragmatika reči*. Sremska Kamenica, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića 1997. 149 s.

- RADOVANOVIĆ, Milorad: Metaforizacija „uživo“. In: *Stari i novi spisi. Ogledi o jeziku i umu*. Sremska Kamenica, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića 2007. str. 200 – 217.
- РАЗДОБУДКО, Лариса: *Именице које означавају делове тела човека: прагматичка анализа значења у српском и руском језику. Докторска дисертација*. Нови Сад: Филозофски факултет 1994. 468 с.
- Rečnik srpskoga jezika*. Red. M. Nikolić. Novi Sad: Matica srpska 2007. 1561 s.
- РУЖИЋ, Владислава: Фразеолошке јединице са компонентама вода и ватра. У: *Лексикологија, ономастика, синтакса*. Ур. В. Ружић, С. Павловић. Нови Сад: Филозофски факултет 2011. стр. 109 – 121.
- Semantic and Lexical Universals*. Ed. C. Goddard, A. Wierzbicka. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company 1994. 512 s.
- Sintaksa savremenoga srpskog jezika*. Ur. M. Ivić. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska 2005. 1165 s.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: *Názvy častí tela v lexikálnom zložení slovenských frazeologizmov*. In: *Kultúra slova*, 1984, č. 3, str. 79 – 85.
- SOSIR, de Ferdinand: *Kurs opšte lingvistike*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića 1996. 421 s.
- Srovnávací frazeologie a paremiografie (Vybrané studie ze slovanských a románských jazyků)*. Ed. P. Sawicki, J. Smičková. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2010. 198 s.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило: *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига 1975. 653 стр.

- ШИПКА, Милан: Фраземи гестовно-мимичког порекла. У: *Јужнословенски филолог*, 2001, LVII, стр. 41 – 52.
- ШИПКА, Милан: Фраземи с лексемом образ. У: *Јужнословенски филолог*, 2008, LXIV, стр. 561 – 569.
- ШТРБАЦ, Гордана: Физичке особине човека у српској фразеологији. У: *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет 2015. стр. 277 – 297.
- ШТРБАЦ, Гордана: Семантичка обележја фразеологизама с лексемом око. У: *Годишњак Филозофског факултета*. Филозофски Факултет: Нови Сад 2012. Волумен 37. Број 2. Стр. 323 – 335.
- ТЕЛИЈА НИКОЛАЕВНА, Вероника: *Русская фразеология (Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты)*. Москва: Школа „Языки русской культуры“ 1996. 288 с.
- ТЕЛИЈА НИКОЛАЕВНА, Вероника: *Что такое фразеология*. Москва: Издательство „Наука“ 1966. 87 с.
- ТИР-БОРЛЈА, Марија: Leksika tradicionalne kulture u frazeologizmima. In: *Prilozi proučavanju jezika*. 2008. str. 117 – 188.
- ТИР, Мihal: Zamenice u slovačkom i srpskom jeziku. In: *Slavistika XIV*. Beograd: Slavističko društvo Srbije 2010. str. 166 – 172.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna – MAKIŠOVÁ, Anna: Delimitatíva a adverzatíva v slovenských a srbských frazémach. In: *Diskursi manjnskih jezika književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi II*. Ed. M. Dudok. Novi Sad: Filozofski fakultet 2014. str. 209 – 216.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Používanie zámen vo funkcii metafory v slovenčine a srbčine. In: *Polyslav XIV*. München – Berlin: Otto Sagner 2011. str. 245 – 253.

- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexémou *tvár*. In: *Polyslav XVIII*. Ed. E. R. Gutierrez. München – Berlin – Washington/D.C.: Verlag Otto Sagner 2015. str. 259 – 265.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexémou *zub*. In: *Slavistika XVIII*. Ed. P. Bunjak. Beograd: Slavističko društvo Srbije 2014. str. 316 – 320.
- UHLÁRIKOVÁ, Jasna: Slovenské a srbské frazémy s lexikálnym komponentom *oko*. In: *Diskursi manjnskih jezika književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*. Ed. M. Dudok. Novi Sad: Filozofski fakultet 2012. str. 307 – 318.
- VUČKOVIĆ, Petar: *Ogledi iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Multidisciplinarni centar za podsticanje integracionih procesa i harmonizaciju prava 2006. 156 s.
- VUKOTIĆ, Dragan: *Pod znacima navoda*. Beograd: Biblioteka XX vek 2004. 189 s.
- Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ed. J. Mlacek, D. Baláková, V. Kováčová. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2009. 223 s.
- WIERZBICKA, Anna: *Understanding Cultures Through Their Key Words (English, Russian, Polish, German, and Japanese)*. New York – Oxford: Oxford University Press 1997. 317 s.

13 JAZYKOVÉ PRAMENE

- BALÁKOVÁ, Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald: Universitat Greifswald 2011. 315 s.
- GLOVNĀ, Juraj – LINDNER, Jutta – OBST, Ulrich: *Slovakische, russische und deutsche Phraseologismen*. Numbrecht: Kirch Verlag 2007. 284 s.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – Krošláková, Ema: *Frazeologický slovník: človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda 1996. 176 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala. M. Pisárčiková. 4. vyd. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 988 s.
- MATEŠIĆ, Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO „Školska knjiga“ 1982. 808 s.
- MENAC, Antica – SESAR, Dubravka – KUCHAR, Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rečnik sa indeksom čeških i slovačkih frazema*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1998. 151 s.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма 2007. 788 с.
- Речник српскога језика*. Ур. М. Николић. Нови Сад: Матица српска 2007. 1561 стр.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књиге од I до XVIII*. Београд: САНУ 1959 – 2010.

- Речник српскохрватскога књижевног језика*. Ур. М. Стевановић.
Нови Сад: Матица српска 1990. 1038 с.
- Slovník slovenského jazyka I – VI*. Red. Š. Peciar. Bratislava:
Slovenská akadémia vied 1959 – 1968.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (a-g)*. Red. K. Buzássyová – A.
Jarošová. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka (h-l)*. Red. A. Jarošová – K.
Buzássyová. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied 2011. 1088 s.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava:
Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 297 str.
- SPASIĆ, Želmira: *Frazeološki rečnik slovačko-srpskohrvatski*. Novi
Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike [etc.]
1989. 144 str.
- SPASIĆ, Želmira: *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika
(srpskohrvatsko-slovački)*. Novi Sad: Filozofski fakultet,
Institut za južnoslovenske jezike [etc.] 1984. 115 str.

Јасна Ухларик

СОМАТСКА ФРАЗЕОЛОГИЈА СЛОВАЧКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме

У раду се бавимо описом, поређењем и контрастирањем соматске фразеологије у словачком и српском језику. Соматска фразеологија представља ону тематску целину фразеологије у којој се одсликава анатомија човека. У том смислу словачка лингвисткиња Д. Балакова (2011) указује на антропоцентрични карактер фразеологије који оправдава претпоставку да ће „хиперактивна“ компонента у структури одређеног броја фразема бити лексема која означава део људског тела. Честу појаву соматизама у фраземима је могуће схватити као једну од универзалија фразеологије присутну у (слободно можемо рећи) свим језицима.

Циљеви овог истраживања су били вишеструки: ексцерпирање и бележење словачке и српске соматске фразеологије, формирање фразеолошког фонда са максималним бројем словачких и српских соматских фразема, као и интердисциплинарна анализа ексцерпираног фразеолошког узорка која обухвата квантитативну, структурно-компоненцијалну и семантичку анализу. У зависности од анализираног језичког проблема у раду су биле примењене следеће научне методе: дескриптивна, квалитативна, експланаторна и контрастивна. Језички фразеолошки материјал од којег је био формиран узорак за анализу био је ексцерпиран из постојећих релевантних речника, првенствено фразеолошких. Истраживање је било усмерено на ексцерпирање и анализу књижевних општенародних облика фразема. Анализирано је више од 3500 фразема.

Током истраживања користили смо бројну теорисјко-методолошку литературу. Као и већина словачких фразеолога, полазимо пре свега од теоријско-методолошких основа које су дали Ј. Млацек, Ф. Мико, Е. Смјешкова, П. Ђурчо, а на које су се касније позивали многи други истраживачи. Изузетан допринос савременој словачкој фразеолошкој теорији су дали М. Олошћјак, М. Иванова, Д. Балакова, Ј. Гловња, који су у овом раду и најчешће цитирани. У српској фразеолошкој теорији од посебног су значаја научни радови, студије и монографије Д. Мршевић-Радовић, В. Ружић, М. Шипке, М. Алановића, Д. Ајдацића, а последњих година Г. Штрбац и других. Сви теоријско-методолошки и лексикографски извори које смо у раду користили су цитирани или су наведени у литератури.

Иако број лингвиста који се баве фразеологијом, као и број фразеолошких истраживања од краја прошлог века значајно расту, сматрамо да су оваква истраживања не само интересантна, већ и веома корисна с обзиром на чињеницу да је фразеологија као језичка дисциплина у свим језицима релативно кратког века, те да су резултати истраживања, па чак и у оним језицима где их је било споредено много, често непотпуна и неуједначена. Стога смо први део овог рада посветили неким теоријским питањима за која сматрамо да и након вишедеценијских истраживања остају отворена, а то су: схватање фразеологије као посебне језичке дисциплине (да или не), дефинисање најмање фразеолошке јединице и њених категоријалних особина, одабир адекватне фразеолошке терминологије, уједначавање бележења фразема у лексикографској литератури, проблематика поимања соматизама.

Посебно поглавље смо посветили прегледу досадашњих контрастивних истраживања и објављених радова који се баве словачком и српском фразеологијом уопште (од самих почетака до сада).

Други део рада обухвата резултате истраживања добијене анализом ексцерпираног фразеолошког узорка. Резултати структурно-компоненцијалне анализе се тичу лексичког састава фразема и функционалног оптерећења соматских лексема у фраземима, док смо квантитативном анализом добили статистички увид у број идентичних и структурно сличних соматских фразема у словачком и српском језику, односно у број фразема који немају семантички еквивалент који у свом лексичком саставу садржи соматизам. Резултати семантичке анализе се тичу фразеолошке мотивације у соматској фразеологији, појдениних поступака семантичке транспозиције (метафора, метонимија, парифраза и сл.) као и класификовања одређених група фразема у семантичка микропоља (на примеру фразема с лексемама *око*, *лице*, *зуб* и *срце*).

Добијене резултате сматрамо корисним јер могу бити примењени у раду са студентима ради стицања преводачких компетенција и у оквиру изучавања словачког као страног језика и обратно (у оквиру изучавања српског као страног језика код говорника чији је матерњи језик словачки), док семантичка анализа фразема и њихово класификовање у поједина семантичка микропоља представља базу за припрему фразеолошких двојезичних речника.

Jasna Uhláriková

SOMATIC PHRASEOLOGY OF SLOVAK AND SERBIAN LANGUAGE

Summary

This study aims to describe, compare and contrast somatic phraseology in Slovak and Serbian language. Somatic phraseology represents a thematic unit which depicts the anatomy of a person. In that respect, Slovakian linguist D. Baláková (2011) points out to the anthropocentric nature of phraseology which confirms the assumption that hyperactive component in the structure of a certain number of idioms would actually be a lexeme that portrays a part of a human body. Frequent appearance of somatization in idioms can be treated as one of the universals of phraseology present in, as can be freely said, every language.

There are several aims to this research: excerption and documentation of Slovak and Serbian phraseology, forming phrasal fund with maximum number of Slovak and Serbian somatic idioms, as well as interdisciplinary analysis of the excerpted phrasal sample which contains quantitative, structurally-componential and semantic analysis. Depending on the type of the linguistic problem being analyzed, we used different scientific methods: descriptive, qualitative, explanatory and contrastive. Phrasal linguistic material used to form the sample for the analysis was excerpted from the actual relevant dictionaries, the phrasal ones on the first place. The research was aimed at the excerption and analysis of nationwide literary forms of idioms. We have analyzed more than 3500 idioms.

We used different theoretically-methodological literature during the research. As most Slovak linguists, for a starting point we took

theoretically-methodological grounds set by J. Mlacek, F. Miko, E. Smiešková, P. Ďurčo which have also served to numerous other researchers. M. Ološtiak, M. Ivanová, D. Baláková, J. Glovňa made exceptional contribution to Slovak contemporary phrasal theory and, therefore, have most frequently been cited in this paper. When it comes to Serbian phrasal theory, we found scientific papers, studies and monographs by D. Mršević-Radović, V. Ružić, M. Šipka, M. Alanović, D. Ajdačić, and lately by G. Štrbac pretty useful. All theoretically-methodological and lexicographical sources that we used in the paper have been cited or listed in references.

Even though the number of linguists dealing with phraseology, as well as the number of research on phraseology since the end of the previous century has been growing significantly, we are of the opinion that this kind of researches are not only interesting but also useful due to the fact that phraseology, as a linguistic discipline, is relatively short-lived in all languages making the results of the studies incomplete and uneven, even in those languages where there have been plenty. With all this in mind, we have devoted the first part of the paper to theoretical questions we consider to still remain open even after decades of different research: treating phraseology as an individual linguistic discipline (yes or no), defining the smallest phrasal unit and its categorical characteristics, choosing adequate phrasal terminology, equalization of documenting idioms in lexicographic literature, issues of understanding somatization.

We have devoted a separate chapter to the overview of the contrastive research conducted and published up to present dealing with Slovak and Serbian phraseology in general (from the very beginnings till now).

Second part of the paper covers the results of the research obtained through analyzing the excerpted phrasal sample. Results of the

structurally-componential analysis refer to the lexical composition of idioms and functional weight of somatic lexemes in idioms, while quantitative analysis provided us with statistical insight into the number of identical and structurally similar somatic idioms in Slovak and Serbian language, more specifically in the number of idioms which do not have semantic equivalent that contains somatization in their lexical composition. The results of the semantic analysis refer to phrasal motivation in somatic phraseology, certain actions of semantic transposition (metaphors, metonymy, circumlocution or similar) as well as classification of certain groups of idioms in semantic micro fields (on the example of idioms with lexemes *eye*, *face*, *tooth* and *heart*).

We consider the obtained results to be very useful since they can be used in working with students to develop translating competencies as well as to study Slovak language as a foreign language and vice versa (to study Serbian as a foreign language for speakers whose mother tongue is Slovak language), while semantic analysis of idioms and their classification into separate semantic micro fields forms a base for preparation of phrasal bilingual dictionaries.